

\ LÕPPARUANNE

Finantskirjaoskuse kujundamise võimaluste analüüs Eesti üldharidus- ja kutsekoolides

Detsember 2020

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

Uuring viidi läbi Rahandusministeeriumi tellimusel. Uuringut rahastatakse Vabariigi Valitsuse 4. detsembri 2014. aastal heaks kiidetud ning Euroopa komisjoni 10. detsembril 2014. aastal kinnitatud „Ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2014-2020“ prioriteetse suuna 4 „Kasvuvõimeline ettevõtlus ja seda toetav teadus- ja arendustegevus“ tegevuse 4.2.1 „Valdkondliku teadus- ja arendustegevuse tugevdamine“ ehk Riigi Teadus- ja Arendustegevuse toetamine (RITA) programmi tegevus 2 raames.

Uuringu viis läbi Civitta Eesti AS. Ekspertina oli kaasatud pikaajase õpetamiskogemusega ajaloo ja ühiskonnaõpetuse didaktika lektor, filosoofiadoktor Mare Oja.

Uuring viidi läbi perioodil 18.06.2020 kuni 10.12.2020.

Uuringule palume viidata järgmiselt: Civitta Eesti AS. (2020). Finantskirjaoskuse kujundamise võimaluste analüüs Eesti üldharidus- ja kutsekoolides. Uuringu algataja: Rahandusministeerium

Täname kõiki koolijuhte, õpetajaid, lapsevanemaid, õpilasi, eksperte ja teisi uuringus osalejaid.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
METOODIKA ÜLEVAADE	5
UURINGU TULEMUSED.....	6
1. ÜLEVAADE HETKEOLUKORRAST	7
2. RAHATARKUSE TEMAATIKA KÄSITLEMINE ÕPPEKAVADES.....	14
3. ÕPPEMATERJALID JA -MEETODID	26
4. ÕPETAJATE ETTEVALMISTUS JA TÄIENDKOOLITUS	36
KOKKUVÕTE	47
SUMMARY.....	54
РЕЗЮМЕ.....	56
LISA – INTERVJUUDE ÜLEVAADE	59

SISSEJUHATUS

Vastavalt Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsiooni (OECD) definitsioonile loetakse finantskirjaoskust ehk rahatarkust oskuste, teadmiste, hoiakute ja käitumise kogumiks, mis on vajalik rahaasjades arukate otsuste tegemiseks ja pere majandusliku heaolu tagamiseks. Rahatarkus on näiteks oskus koostada pere-eelarvet, teadmised investeerimise põhitõdedest ning säästev ja vastutustundlik hoiak raha suhtes. Edukate finantsotsuste eelduseks on inimeste teadlikkus finantsteenuste tingimustest ning kaasnevatest riskidest, õigustest ja kohustustest. Vähesel rahatarkuse korral võivad tagajärjedeks olla muuhulgas ülelaenamine ja suhteline vaesus. Eestis väljastatud laenude jääk oli 2019. aasta lõpu seisuga pea 1,2 miljardit eurot¹ ja 2018. aastal oli suhtelise vaesuse määr 21,7%.² Seetõttu on oluline inimeste finantskirjaoskuse edendamisega järjepidevalt tegeleda.

Eestis loodi 2013. aastal elanike finantskirjaoskuse edendamiseks Rahandusministeeriumi koordineerimisel programm, mille kaudu tõstetakse esile finantshariduse edendamise olulisust ning antakse ühtne raamistik kogu finantskirjaoskuse valdkonna edendamise tegevustele Eestis.³ Programmi eesmärk on teadvustada inimestele rahaasjade planeerimise vajalikkust, suurendada arusaamist finantsteenustest ja pakkuda finantsteenuseid vastutustundlikult. Rahandusministeerium koostöös partneritega on ellu viinud mitmeid rahatarkuse alaseid teadmiseid suurendavaid tegevusi (nt Eesti Panga Muuseumi rahatarkuse perepäevad, valdkondlikud konverentsid, konkursid ja olümpiaadid), kuid Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuringu⁴ tulemuste kohaselt ei ole teoreetiline rahatarkus Eesti elanike seas tõusnud ning kõik elanikud ei rakenda finantsalaseid teadmisi oma majandusliku heaolu suurendamisel. OECD õpitulemuste uuringus ehk PISA (Program for International Student Assessment) 2018 testis saavutasid Eesti 15-aastased õpilased finantskirjaoskuse uuringus maailma riikide võrdluses esimese koha.⁵ Küll aga selgus rahatarkuse uuringu tulemustest, et kuigi noorte teadmised rahatarkusest on suurenenud, ei ole nende hoiakud oma rahaasjadega mõistlikult majandada ratsionaalsemad vanemate vanusegruppide esindajatest, kes samuti uuringus osalesid. Kokkuvõttes võib tõdeda, et Eesti elanikel on suhteliselt palju infot ja piisavalt head baasteadmised rahaasjade mõistlikuks korraldamiseks. Küll aga neid teadmisi oma perele majandusliku kindlustunde loomiseks enamasti ei rakendata.

Järjepideva rahatarkuse edendamise oluline komponent on asjakohase hariduse pakkumine üldharidus- ja kutsekoolides. Hetkel puudub terviklik ülevaade finantskirjaoskuse teemade käsitlest koolivõrgus ning õpetajate finantskirjaoskuse tasemest. Samuti ei ole kirjeldatud finantskirjaoskuse õpetamise kitsaskohti Eesti koolide näitel.

Käeoleva uuringu eesmärk on

¹ Finantsinspektsioon. Eesti finantsturu ülevaade 2019. https://www.fi.ee/sites/default/files/2020-05/fi_finantsturg_2019.pdf

² Statistikaamet. Suhtelise vaesuse määr. <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/heaolu/sotsiaalne-torjutus-ja-vaesus/suhteline-vaesus>

³ Rahandusministeerium. Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013–2020. https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/finantskirjaoskusprogramm_20130213_kinnitatud_2.pdf

⁴ Turu-uuringute AS. Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuring. https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/eesti_elanike_finantskirjaoskuse_aruanne_loplik_november_2019_.pdf

⁵ OECD Programme for the International Student Assessment (PISA) test of financial literacy overview. <http://www.oecd.org/finance/many-15-year-olds-struggle-with-financial-literacy-according-to-oecd-pisa-report.htm>

- selgitada välja, millises mahus ning milliste meetoditega õpetatakse Eesti üldharidus- ja kutsekoolides finantskirjaoskust,
- uurida millised on finantskirjaoskuse õpetamisega seotud probleemkohad
- anda soovitusel finantskirjaoskuse süsteemsemaks õpetamiseks.

Uuringu tulemusi kasutatakse sisendina järgmiste aastate finantshariduse suundade ja uue finantskirjaoskuse programmi kujundamisel.

Uuring keskendus Eesti üldharidus- ja kutsekoolidele ning viidi läbi kvalitatiivse uurimuse. Dokumendianalüüsi raames töötati läbi haridusvaldkonna strateegilised dokumendid, varasemad rahatarkust käsitlevad ülevaated ja uuringud ning olemasolevad statistilised andmed. Uuringu olulisema osana viidi läbi poolstruktureeritud personaal- ja fookusgrupiintervjuud üldharidus- ja kutsekoolide juhtkondade, õpetajate, lapsevanemate ja õpilastega, samuti kaasati õpetajate koolitamisega seotud ning toetava funktsiooniga eksperdid.

METOODIKA ÜLEVAADE

Järgnevalt on antud lühiülevaade uuringu raames läbiviidud andmekogumisest ja analüüsist. Uuring tugines sekundaarsetel ja primaarsetel andmetel ning viidi läbi kvalitatiivse uurimuse.

Sekundaarsete andmete analüüs viidi läbi kahes osas. Kõigepealt analüüsiti üldise dokumendianalüüsi raames strateegilisi dokumente ja õppekavasid ning rahatarkust käsitlevaid ülevaateid ja uuringuid. Seejärel analüüsiti statistilisi andmeid nii õpilaste finantskirjaoskuse kui ka Eesti elanike finantskäitumise kohta.

Uuringu mahukaima ja olulisema osana viidi sihtrühmadega läbi personaal- ja fookusgrupi intervjuud. Intervjuud toimusid paralleelselt perioodil 15. juuli kuni 29. oktoober 2020. Kokku intervjueriti uuringu raames 187 inimest. Andmekogumisel kaasati kolm sihtrühma: laste ja noorte õpetamisega seotud osapooled; õpetajate koolitamisega seotud osapooled; ja valdkonna eksperdid. Laste ja noorte õpetamisega seotud sihtrühm jagunes omakorda neljaks alamsihtrühmaks: koolide juhtkonnad, õpetajad, lapsevanemad ja õpilased.

Üldharidus- ja kutsekoolide valimi moodustamine toimus haridusasutuse põhiselt. Üldhariduskoolide valim koostati selliselt, et kaasatud oleksid nii riiklikud kui erakoolid, linna- ja maapiirkonnas asuvad koolid, eesti ja vene õppekeele koolid, põhikoolid ja gümnaasiumid. Kutsekoolide valimisse kuulusid erinevates piirkondades asuvad ja erinevaid erialasid pakkuvad kutsekoolid. Koolide lõplik valim koosnes 15 üldhariduskoolist ja 6 kutsekoolist. 11 üldhariduskooli ja 3 kutsekooli ei soovinud uuringus osaleda ning nende asemel valiti teised koolid.

Koolide ja koolidega seotud alamsihtrühmade suhtumine uuringu osalemisesse oli väga varieeruv – leidis koole, mille juhtkond oli väga koostööaldis ning aitas organiseerida kõiki nelja alamsihtrühma intervjuusid, kuid osade koolide poolt oli tunda uuritava teema suhtes ükskõiksust. Uuringu osalemine oleneb suuresti koolijuhtide meelestatusest, kuid leidis ka selliseid koole, mille juhtkond oli abivalmis, kuid õpetajad ja/või lapsevanemad polnud osalemisest huvitatud. Kõige keerulisemaks osutuski lapsevanemate intervjuerimine, mistõttu tuli uuringu alguses meetodikas muudatus teha ning fookusgrupi intervjuude asemel viidi vanematega läbi personaalintervjuud. Koostöös Tellijaga otsustati uuringu lõpuks kahe üldhariduskooli vanematega intervjuud tegemata jätta, kuna nendelt ei saadud nõusolekut uuringu osalemiseks ning leiti, et juba läbiviidud intervjuude tulemused on piisavad järelduste ja üldistuste tegemiseks.

Laste ja noorte õpetamise ning õpetajate koolitamisega seotud sihtrühmadega korraldati fookusgrupi intervjuud. Juhul, kui ühest asutusest ei õnnestunud kaasata piisavalt osalejaid ega leida ühist sobivat aega fookusgrupi intervjuuks, viidi fookusgrupi intervjuu kava alusel läbi personaalintervjuud.

Esimesest sihtrühmast kaasati uuringusse 139 inimest. Koolijuhtide alamsihtrühma kuulusid koolidirektorid, õppejuhid/õppealajuhatajad ja huvijuhid. Koolijuhtidega viidi läbi 20 fookusgrupi intervjuud, milles osales kokku 53 inimest. Kahel fookusgrupi intervjuul osalesid üheskoos nii kooli juhtkond kui ka õpetajad. Õpetajate puhul jälgiti, et kaasatud oleks ühiskonnaõpetuse, matemaatika, majanduse ja ettevõtluse, aga ka muude ainete õpetajad kõikidest kooliastmetest. Õpetajate alamsihtrühmaga viidi läbi 17 fookusgrupi intervjuud, milles osales kokku 48 õpetajat. Lapsevanemate alamsihtrühmaga viidi läbi 15 personaalintervjuud ja kuus fookusgrupi intervjuud, milles osales kokku 14 vanemat. Õpilastega viidi läbi neli fookusgrupi intervjuud, milles osales kokku 23 õpilast.

Teise sihtrühma raames tehti üliõpilastega kaks fookusgrupi intervjuud, milles osales kahest ülikoolist kuus magistritasemel üliõpilast, ning üks personaalintervjuu tulevase kutseõpetajaga. Tallinna ja Tartu Ülikoolist kaasati kuus õppekavade ja -korraldusega tegelevat esindajat, kellega viidi läbi personaalintervjuud.

Kolmanda sihtrühmaga ehk rahatarkuse valdkonna ekspertidega viidi läbi personaalintervjuud, et täpsustada sekundaarandmete analüüsi käigus kogutud andmeid ning ekspertteadmistest lähtuvat täiendavat informatsiooni seoses rahatarkuse õpetamisega Eesti üldharidus- ja kutsekoolides. Kokku viidi läbi intervjuud seitsme eksperti.

Uuringu esmaste tulemuste esitamiseks ja täiendamiseks korraldati virtuaalne valideerimiseminar, millel osales 25 inimest. Arutelu käigus tehtud ettepanekute ja tagasiside alusel täiendati uuringu raporti esmast versiooni ning lõpparuande kvaliteedi tagamiseks saadeti mustandversioon kirjaliku tagasiside saamiseks uuesti Tellijale. Saadud tagasisidele tuginedes on tehtud vastavad muudatused käesolevas lõpparuandes.

Uuringu läbiviimisel kasutatud metoodika toomis ootuspäraselt, võimaldas saavutada uuringus püstitatud eesmärgid ja vastata uurimisküsimustele.

UURINGU TULEMUSED

Võttes arvesse tänast haridussüsteemi ning käesoleva uuringu üldiseid tulemusi, mõjutavad laste ja noorte rahatarkuse teadmisi ning rahatarkuse õpetamist koolides eelkõige õppekavad, õppematerjalid ja -meetodid ning osapoolte motivatsioon ja finantskirjaoskuse teadmiste tase.

Sellest lähtuvalt on uuringu tulemused esitatud neljas suures teemaplokis. Esiteks on antud ülevaade Eesti õpilaste teadmistest rahatarkusest ning seni läbi viidud tegevustest teadmiste ja praktiliste oskuste parandamiseks. Aruande teises peatükis analüüsitakse põhikooli ja gümnaasiumi riiklikke õppekavasid ning kutsekoolide õppekavasid eesmärgiga uurida, kas need toetavad piisaval määral rahatarkuse teema käsitlemist õppeprotsessides. Kolmandas peatükis antakse ülevaade õppematerjalidest ja -meetoditest, mida koolides rahatarkuse õpetamisel kasutatakse, ning hinnatakse nende asjakohasust ja piisavust. Neljandas peatükis käsitletakse õpetajate teadmisi ja ettevalmistust rahatarkuse õpetamiseks ning analüüsitakse, kuidas on koolijuhid ja õpetajad motiveeritud teema käsitlemiseks ning õpilased selle omandamiseks erinevates ainetundides. Iga

peatüki lõpus on toodud loeteluna olulisemad järeldused, mis on otseses seoses töö tulemusel tehtud ettepanekute ja soovitustega.

Aruanne lõpeb kokkuvõttega, mis annab tervikliku ülevaate töö peamistest tulemustest ja järeldustest. Kokkuvõttele on lisatud soovitusel ja ettepanekud finantskirjaoskuse süsteemsemaks õpetamiseks ning peamised arvamused uuringusse kaasatud sihtgruppide lõikes.

1. ÜLEVADE HETKEOLUKORRAST

KUI KÕRGE ON ÕPILASTE ÜLDINE FINANTSKIRJAOSKUSE TASE?

Eesti elanike finantskirjaoskuse taset on viimaste aastate jooksul põhjalikumalt analüüsitud 2019. aastal läbiviidud finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuringus⁶. Konkreetselt õpilaste teadmiseid rahatarkusest on testitud 2018. aastal läbi viidud PISA2018 finantskirjaoskuse uuringus⁷.

Finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuringu (2019) tulemustel leiti, et Eesti elanikel on suhteliselt palju infot ja head teadmised rahaasjade vastutustundlikuks korraldamiseks, kuid inimesed ei kasuta neid teadmiseid praktikas enda rahaasjade planeerimisel majandusliku heaolu ja kindlustunde suurendamiseks.⁸ Uuringu tulemused näitasid, et 92% elanikkonnast ei pea eelarve koostamist keeruliseks, kuid praktikas koostab vaid 43% enda pere eelarvet. Küll aga on sagedamini perede seas levinud arvepidamine kulude üle (63%). Üldiselt hinnatakse enda teadmisi investeerimisest kõrgeks, kuid vaid 12% elanikkonnast teevad pikaajalisi plaane ja investeerivad. Sarnast uuringut on perioodiliselt läbi viidud alates 2010. aastast ning need näitajad ei ole aastatega oluliselt muutunud, viidates asjaolule, et rahatarkuse taseme muutumine võtab aega. Olulisena tuleb välja tuua, et enda teadmiseid rahaasjus hindas kõrgeks 17% elanikest ja keskmiseks 20% elanikest, seejuures keskmiselt kõrgemaks hindavad enda teadmiseid just noored (25%), kõrgharidusega (32%) ja Tallinna piirkonna (22%) inimesed. Selle põhjal võib eeldada, et ühest küljest on elanikel motivatsiooni rahatarkuse teemaga teadlikumalt tegeleda ning teisest küljest võivad näidata tulemusel, et noored saavad tänases Eesti haridussüsteemis siiski järk-järgult paremaid teadmiseid.

Viimast kinnitab ka asjaolu, et finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuringu tulemuste põhjal on 36%-l elanikest räägitud rahaasjade planeerimisest (sh eelarve koostamisest ja säästmisest) õppeasutustes. 56%-le vastanutele ei oldud õppeasutustes finantsteemadest räägitud. Paremaid tulemusi on selles teemas näha just nooremates vanuserühmades ehk 18-19-aastaste seas, kellest 79%-le oli finantsteemadest õppeasutuses mingil määral räägitud, kusjuures 20%-le neist põhjalikult.

Konkreetselt Eesti õpilaste teadmiseid rahatarkusest analüüsiti lähemalt 2018. aastal läbiviidud PISA2018 testis, mille tulemused avaldati 2020. aasta maikuus. Test hindab 15-aastaste õpilaste valmisolekut iseseisvaks eluks ehk seda, kui võimekad on õpilased koolis omandatud oskuseid ja teadmisi tegelikus elus rakendama. PISA2018 raames toimuva lisauuringuga hinnati ka õpilaste

⁶ Turu-uuringute AS. Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuring.

https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/eesti_elanike_finantskirjaoskuse_aruanne_loplik_november_2019_.pdf

⁷ Haridus- ja Teaduministeerium PISA 2018 finantskirjaoskuse uuring. Pressikonverentsi infomaterjal.

https://www.hm.ee/sites/default/files/07.05.2020_pisa_finantskirjaoskus_kokkuvote.pdf

⁸ Sarnaseid tulemusi näitas ka varasem 2016. aasta rahatarkuse uuring „OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies“ (Allikas: <https://www.oecd.org/finance/oecd-infe-survey-adult-financial-literacy-competencies.htm>), millest selgus, et Eesti elanike finantskirjaoskuse tase oli enam kui 70% (72% naistel, 73% meestel), kuid pere eelarvet koostas vaid 41% elanikest. Sellest võib järeldada, et rahatarkuse tasemel võtab muutumine aega.

finantskirjaoskust, st rahaasjade ja nendega seotud riskide teadmist, mõistmist ja motivatsiooni ning kindlust kasutada neid teadmisi enda ja ühiskonna rahalise heaolu parandamiseks. PISA2018 finantskirjaoskuse uuringu tulemuste⁹ kohaselt on Eesti õpilaste finantsalased teadmised ja oskused väga head, lausa 95% Eesti õpilastest omavad rahatarkuse põhiteadmisi ning rahvusvahelises võrdluses tuleb Eesti esile tänu tiptasemel teadmistega õpilaste suure osakaalule. Õpilaste rahatarkus ei sõltu olulisel määral pere ega kooli sotsiaalmajanduslikust taustast. Eesti poiste ja tüdrukute ning linnas ja maal elavate õpilaste finantsalaste teadmiste võrdluses erinevust ei esine. Olgugi, et eesti õppekeele koolide õpilaste keskmised tulemused (560 punkti) on kõrgemad kui vene õppekeele koolide õpilastel (514 punkti), on viimaste teadmised võrreldes eelmise testiga tunduvalt paranenud ning kõrgemad kui OECD riikide keskmine tulemus (505 punkti). Teisalt on venekeelne elanikkond on saanud finantsarvutuse pakujatelt vähem tähelepanu kui eesti keelt kõnelevad inimesed. Seda toetab ka 2019. aasta rahatarkuse uuring, mille andmetel on planeerijate ja investeerijate hulgas mitte-eestlasi oluliselt vähem (34%) kui eesti kodukeele elanikke (52%) ning suure kulutusega saaks hakkama enam eestlasi (57%) kui mitte-eestlasi (39%). Kokkuvõtvalt toob ka PISA2018 finantskirjaoskuse uuring välja, et vaatamata koolis omandatud headele teoreetiliste teadmistele ei pruugi need täiskasvanueas praktikas piisavalt väljenduda.

MILLISED POLIITIKADOKUMENDID KÄSITLEVAD RAHATARKUSE ÕPETAMIST?

Hetkel puudub Eestis toimiv valdkondade ülene poliitikadokument ja järjepidev tegevusplaan elanike finantskirjaoskuse taseme tõstmiseks, sh finantskirjaoskuse käsitlemiseks haridussüsteemis. 2013. aastal loodi Rahandusministeeriumi koordineerimisel Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013–2020, kuid praktikas ei ole see programm plaanipäraselt ellu rakendunud. Programmi eesmärk oli teadvustada inimestele rahaasjade planeerimise vajalikkust ning suurendada arusaamist finantsteenustest. Programmi vajadus ja tegevused määratleti 2010. aastal OECD finantskirjaoskuse võrdlusuuringu tulemuste põhjal. Muu hulgas planeeriti programmis mitmeid haridusvaldkonna suunalisi tegevusi, mille vastutajaks määrati Haridus- ja Teadusministeerium. Üheks tegevussuunaks seati gümnaasiumi ja põhikooli riiklike õppekavade sidumine praktikaga ning õppematerjalide ja näidistunnikavade kättesaadavuse parandamine formaalhariduses. Eesmärkideni jõudmiseks planeeriti koostada rahatarkuse sisulisemaks õpetamiseks näidistunnikavad ja siduda need praktiliste õppematerjalidega, viia õpetajakoolitused kooskõlla ühiskonna vajadustega finantsteenuseid puudutavates teemades, tagada formaalhariduses uute õppekavade rakendamisega seotud õppematerjalide kättesaadavus tuntumates infoportaalides. Programmi eesmärkide täitmiseks seatud indikaatorid on seejuures pigem üldised, hõlmates rahaasjade üle arvestust pidavate ja pikaajalisi plaane tegevate inimeste osakaalu, III sambaga liitunud inimeste arvu ning nende sissetulekute ja palga suhet, hoiulepingute arvu ning tasumata laenu jäägi suhet laenatud summadesse.

Vaatamata heale ettevalmistusele ja partnerite, sealhulgas näiteks Tallinna börsi ja pankade, valmisolekule tegevustes osaleda, ei ole programmi raames detailsemat tegevusplaani koostatud ning plaanipäraselt tegevust toimunud. Selle peamine põhjus on asjaolu, et programmile ei kinnitatud selgelt vastutavat asutust. Siiski on Rahandusministeerium olnud viimastel aastatel rahatarkuseteemaliste tegevuste tugev eestvedaja, algatades ja koordineerides koostöös partneritega mitmeid finantskirjaoskuse suurendamiseks suunatud tegevusi projektipõhiselt. Haridus- ja teadusministeerium on toetanud läbi ühekordsete haridusteemaliste programmide, näiteks ettevõtlusõppe programm (vt täpsemalt järgmine alapunkt).

Käesoleva uuringu raames intervjueritud eksperdid tõdesid üksmeelselt, et Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm oli sisuliselt hästi koostatud ja vajalik. Intervjueritud ekspertide hinnangul on finantssektori osapooled (nt kommertspangad, Eesti Pank, Tallinna Börs,

⁹ Haridus- ja Teadusministeerium PISA 2018 finantskirjaoskuse uuring. Pressikonverentsi infomaterjal. https://www.hm.ee/sites/default/files/07.05.2020_pisa_finantskirjaoskus_kokkuvote.pdf

Finantsinspeksioon jms) vägagi teadlikud tänastest probleemkohtadest ning avaldasid valmisolekut kaasa rääkida ja tegevustes osaleda, kui riigi poolt oleks valdkonnale määratud vastutav koordinaator.

„Oli ilus unistus ja plaan, aga seoses sellega, et rakendamiseksust ei ole, ei ole aset leidnud ka rakendamist. RAM on olnud tubli ja püüdnud midagi korda saata, aga kuna rakendamist ja eelarvet ei tulnud, siis dokumendist edasi ei liikunud. Vajadus koordineeritud lähenemisele ja jätkusuutlikule rahastamisele.“ (valdkonna ekspert)

„Selle programmi suur häda oli selles, et sel polnud eestvedajat. Pole koordinaatorit või juhti. Väga paljud partnerid, kes tahaks kaasa rääkida ja teavad, mis on mured, on valmis kitsaskohti välja tooma, aga pole eestvedajat, kes partnerite toetusega seda eest veaks.“ (valdkonna ekspert)

Ekspertide hinnangul toetaks elanikkonna finantskirjaoskuse sihipärast tõstmist läbimõeldud ja eesmärgistatud valdkondade ülene visioonidokument, mille põhjal on koostatud pikaajaline tegevusplaan. Seejuures on oluline, et tegevuskava hõlmaks eraldi ka haridussüsteemile suunatud tegevusi, kuna senised uuringud ja ka käesolevas uuringus haridusspetsialistide antud hinnangud näitavad, et rahatarkuse õpetamine peab olema järkjärguline protsess, mis algab võimalikult varasest east. Sellise riigipoolse tegevusplaaniga elluviimise heaks eelduseks on finantssektori partnerite ja ka teadusasutuste olemasolev soov ja tahe rahatarkuse edendamisel koos riigiga osaleda. Nende osapoolte valmisolek kaasa rääkida ja tegevustes osaleda tuli selgelt välja ka käesoleva uuringu intervjuude kaudu. Oluline on silmas pidada, et visiooni ja tegevuskava edukas elluviimine eeldab riigilt selget teema prioriseerimist, vastutava asutuse/üksuse määramist, ressursside eraldamist ning tegevustega seotud selgelt mõõdetavate eesmärkide määramist.

MILLISED ON SENISED PRAKTIKAD NOORTE RAHATARKUSE TEADMISTE SUURENDAMISEKS?

Riiklikes õppekavades on pööratud tähelepanu eeskätt õpilaste üldpädevuste arendamisele. Üldhariduskooli õppekavades käsitletakse üldpädevusi kui aine- ja valdkonnaüleseid pädevusi, mis on olulised inimeseks ja kodanikuks kasvamisel. Ka rahatarkus on üks kodaniku üldpädevustest. Üldpädevuste kujundamine peaks toimuma läbivalt nii kõikide õppeainete raames kui ka kooliväliste tegevuste kaudu kooli ja kodu koostööna.¹⁰ Põhikooli õpilaste kodanikupädevuste arengus on toimunud progress, kuid endiselt on probleem, kuidas siduda õpilaste head teadmised aktiivse osalemisega ühiskonnas. Üks põhjus võib olla see, et koolides ei pöörata oluliselt tähelepanu asjadele, mida otseselt ei hinnata, ning üldpädevused, mida kõik õpetajad peaksid integreeritult arendama, võivad tihti jääda juhuslikuks, sest puudub konkreetne vastutaja. Teine põhjus võib olla õpetajate vähene teadlikkus ja oskused, kuidas üldpädevuste arendamist ainetunni kontekstis toetada.¹¹ Sellest lähtuvalt tuleks keskenduda üldpädevustele nii, et õpilastes tekiks ja säiliks huvi omandada ühiskonnaalaseid teadmisi ning neid ka praktikas rakendada.

„Finantskirjaoskuse teema on läbiv, mida kõik õpetajad peaksid tegema. Aga see asi, mis on kõigi asi, ei ole tavaliselt mitte kellegi asi.“ (kutsekooli juhtkond)

Noorte rahatarkuse teadmiste tõstmiseks on viimastel aastatel korraldatud mitmeid programme, konkursse, olümpiaade jms tegevusi, mida on korraldanud nii riigiasutused kui ka erasektori ettevõtted ja mittetulundusühingud. Toimub nii ühekordseid kui ka perioodilisi (nt iga-aastaseid) tegevusi. Samas ei toimu noortele suunatud rahatarkuse tegevused üldiselt koordineeritult – osaliselt toimuvad need koolide kaudu ja on õppetöösse integreeritud, osaliselt formaalse õppetöö väliselt. Samuti puudub

¹⁰ IEA rahvusvahelise kodanikuhariduse uuring 2016.

https://www.hm.ee/sites/default/files/iccs_2016_eesti_raport_lyhi_final_121217.pdf

¹¹ Tallinna Ülikool. Üldpädevuste kujundamisest aineõpetuses. https://oppekava.innove.ee/wp-content/uploads/sites/6/2017/05/%C3%9Cldp%C3%A4devused-aine%C3%B5petuses_TLU.pdf

terviklik ülevaade, millistele vanusegruppidele, piirkondadele või millise haridustasemega noortele on vastavaid tegevusi suunatud rohkem ja millistele üldse mitte. Konkreetselt rahatarkuse õpetamisele suunatud tegevusi on pigem vähe. Levinumad programmid ja koolitused on programm Edu ja Tegu, haridusprogramm Ettevõtlik Kool ja Junior Achievement Eesti, mis keskenduvad pigem majanduse ja ettevõtluse teemadele või noore üldise ettevõtlikkuse tõstmisele.

Haridussüsteemis toimub ettevõtlusõppe arendamine peamiselt läbi Haridus- ja Teadusministeeriumi algatatud programmi Edu ja Tegu ehk „Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine kõigil haridustasemel“. Programmi juhtpartnerid on Haridus- ja Noorteamet ja Tartu Ülikool ning programmi toetavad Euroopa Liidu Sotsiaalfond ja Eesti Vabariigi Haridus- ja Teadusministeerium. Programmi viiakse ellu kuues tegevussuunas¹² aastatel 2016–2023 ning selle eesmärk on kujundada õpilastes ettevõtlikku hoiakut, arendada nende ettevõtlusega seotud teadmisi ja oskuseid ning aidata kaasa nende konkurentsivõimele tööturul. Eesmärkideni jõudmiseks toetatakse ettevõtlikkuse arendamist õppeainete üleselt, koolitatakse õpetajaid, praktilise ettevõtlusõppe pakkumiseks kaasatakse ettevõtteid ning levitatakse ettevõtlikku mõtteviisi ühiskonnas laiemalt. Edu ja Tegu programm toetab üldharidus- ja kutsekoolide ettevõtliku õppe ja ettevõtlusõppe süsteemi loomist läbi kolme võimaluse.

Ida-Viru Ettevõtluskeskus koordineerib haridusprogrammi Ettevõtlik Kool, mis pakub koolidele tuge ettevõtlikkuse süsteemsel arendamisel. Programmi fookus on suunatud õpilastes teatud üldiste oskuste, nagu meeskonnatöö, planeerimine, organiseerimine, analüüs jms, arendamiseks, et suurendada nende ettevõtlikust ja konkurentsivõimet.

Junior Achievement Eesti pakub koolidele ettevõtlusõppe juurde praktilist lisaväärtust õpilasfirmade programmide ja õpetajate väljaõppe kaudu. Ettevõtluspädevust ja ettevõtlusega seotud teadmisi seovad Edu ja Tegu moodulid, tugimaterjalid ja ainekavad, mille rakendamise juures pakub koolidele tuge Haridus- ja Noorteamet. Õpetajatel on võimalik osaleda koolitustel ja koolitusprogrammides, mis toetavad ettevõtlusõppe rakendamist ja ettevõtluspädevuse arendamist õpilastes. Koolide, kogukonna ja ettevõtjate koostöös praktilise õppe pakkumiseks on võimalik taotleda toetust Euroopa Sotsiaalfondilt¹³.

Eelnimetatud Edu ja Tegu programmiga liitunud ja pakutud võimalustest osa võtnud õppeasutuste juhid ja õpetajad väljendasid nende osas rahulolu. Junior Achievementi programme kasutatakse võimalusel igas kooliastmes. Õpetajad, kes on osalenud Junior Achievement Eesti pakutavatel koolitustel, on jäänud koolituste sisu ja kvaliteediga üldiselt rahule.

Intervjueeritud üldharidus- ja kutsekoolide juhid ja õpetajad tõdesid läbivalt ühte moodi, et rahatarkuse õpetamine peab olema süstemaatiline. Koolide juhtkonnad ja õpetajad leidsid, et on väga tänuväär, kui pangatöötajad, ettevõtjad ja teised erineva taustaga praktikud käivad õpilastele rahateemadel rääkimas ning taolised pakkumised võetakse alati avasüli kooli poolt vastu. Küll aga on need enamasti ühekordsed ettevõtmised ja suunatud põhikooli lõpuklasside või gümnaasiumi õpilastele. Samas oleks lastele enim kasu, kui rahatarkuse õpetamiseks suunatud tegevused toimuks koordineeritult, järjepidevalt ning oleks süstemaatiliselt lõimitud teistesse ainetundidesse kogu haridustsükli vältel.

„Paraku on Eestis selline olukord, kus algklassidesse on väliskülalisi raske saada. Väikeste nubludega peab teisiti lähenema, eeldatakse vanemaid õpilasi.“ (üldhariduskooli juhtkond)

Avalikult kättesaadava info põhjal saab järeldada, et õpilaste rahatarkuse teadmiste tõstmiseks on läbi viidud valik programme, konkurse, olümpiaade ja muid tegevusi, millesse on panustanud nii riigiasutused kui ka ettevõtjad ja mittetulundusühingud. Suurem osa nendest tegevustest on siiski suunatud otsesemalt majanduse ja ettevõtluse õppele ning käsitlevad rahatarkuse teemasid kaudselt

¹² Innove SA. Ettevõtlusõppe programm Edu Tegu. <https://www.innove.ee/wp-content/uploads/2017/11/Ettev%C3%B5tlus%C3%B5ppe-programm-Edu-Tegu.pdf>

¹³ Ettevõtlusõppe programm Edu Tegu veebileht. <https://xn--ettevtluspe-jfbe.ee/avatud-taotlusvoor-ettevtlusoppe-rakendamiseks/>

või väiksemal määral. Kõige enam osaletakse ettevõtlusõppes programmi Edu ja Tegu käigus, mille tegevustega on haridusasutused ja ka õpilased ise enamasti väga rahul. Samas puudub tegevustest terviklik ülevaade ja leitakse, et rahatarkuse õpetamise juures on vajalik süsteemne lähenemine ning koordineeritud tegevus.

KES ÕPETAB NOORTELE RAHATARKUST?

Finantskirjaoskuse edendamise programmis on välja toodud, et finantsalaste teadmiste peamiseks allikaks peetakse eelkõige lapsevanemaid. PISA 2018 tulemustest peegeldub, et õpilased saavad rahaasjus informatsiooni eelkõige vanematelt ja lähedastelt (95%). Ka intervjueeritud üldhariduskoolide juhid ja õpetajad leidsid, et kuigi finantskirjaoskuse arendamine formaalõppe käigus on vajalik, siis rahatarkuse õpetamine peaks alguse saama kodust ehk pere suhtumisest rahaasjadesse. Väidetakse, et kui vanemad õpetavad oma lastele rahaasju ning kaasavad neid planeerimisse, siis finantskirjaoskuse tase ühtlustuks.

„Nii nagu kõik asjad, ka raha majandamine hakkab kodust peale ja kui kodus ei ole nähtud sellist asja, siis ei ole justkui olemas. Ja probleem on selles, et eestlased ei räägi rahaasjadest üldiselt. See on selline nagu tabu teema.“ (kutsekooli õpetaja)

„Ma usun, et kõik algab pere suhtumisest rahaasjadesse ja kui vanemad õpetavad oma lastele paremini rahaasju, siis tase ühtlustub.“ (venekeelse üldhariduskooli juhtkond)

„Saame aru küll, et see on murekoht, aga kodudest peaks asi kuidagi algama.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Mina olen seda meelt, et peaks tulema hästi maast madalast juba ja põhiliselt kodu toega.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„See peaks algama sellest, et peres ainult ema ja isa ei aruta, kui planeeritakse asju, vaid kaasatakse ka laps. Siis sa hakkadki aru saama, et tuleb otsuseid teha, aga paljudes peredes ei tehta seda ja kool ei saa aidata.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Samas ei ole vanemate teadmised ja praktilised kogemused finantsteenuste osas üldjuhul piisavad, soodustades ebaühtlase tasemega teadmiste edasi kandumist. Enamik uuringus intervjueeritud lapsevanemaid leidsid, et neil ei ole finantskirjaoskuse kohta piisavalt teoreetilisi teadmisi, kuid üldiselt õpetatakse lapsi oma igapäevaste rahaasjadega toimetulemise kogemuse põhjal ning usutakse, et põhiasjad saavad lastele selgitatud ilma probleemideta. Näiteks on lastele räägitud, kuidas kasutada pangakaarti, hallata oma arvelduskontot ja raha kõrvale panna. Laenude ja liisingutega seotud teemade arutamise järele ei ole enamikes intervjueeritud peredes vajadust nähtud, kuna need jäävad väidetavalt lapse jaoks kaugesse tulevikku. Omaette küsimus olevat, kui palju lapsed oma vanemate õpetustest külge võtavad. Küll aga eelistaksid lapsevanemad, kui nende õpetustele täiendavalt selgitaksid lastele finantsteemasid oma ala spetsialistid.

„Mina arvan küll, et [teadmised] on piisavad. Oleme vanematena ilusti oma eluga hakkama saanud ja targalt majandanud, seega meil on seda tarkust, mida lastele jagada. Ei ole üleliia laenanud ja liisunud.“ (venekeelse üldhariduskooli lapsevanem)

„Alati võib rohkem teada, aga olen piisavalt kogenud igapäevaste asjadega hakkama saamiseks. Küsimus on pigem selles, kui palju lapsed vanemate õpetusest õppust võtavad, aga usun, et oskan õpetada.“ (venekeelse üldhariduskooli lapsevanem)

„Oma kogemuste pealt saavad põhiasjad lastele selgitatud ja räägitud. Aga väga hea oleks, kui finantsteemasid selgitaks ikkagi spetsialist.“ (venekeelse üldhariduskooli lapsevanem)

„Ma väga hästi ikkagi ei tea, kuidas seda võiks kõige mõistlikumalt õpetada.“ (üldhariduskooli lapsevanem)

„Käid ikka lapsega koos poes, vaatad ja ütled, et vaata kilohinda ka. Sellised asjad, aga ega väga hästi ei tea, kuidas neile õpetada just. Väikestel lastel eriti. Sa ju ei tea, mida nemad teavad. Ise arvad, et on nii elementaarne, raha on ju kogu aeg vaja.“ (lapsevanem)

„Mul erialast haridust ei ole, aga oma kogemuse järgi oskan õpetada.“ (lapsevanem)

„Ma olen lugenud ja kuulnud erinevatest teemadest, aga see võib-olla ei ole päris õige, kuidas lastega rääkida ja seda neile edasi anda.“ (lapsevanem)

„Lapsed küsivad vanematelt palju rahaga seotud küsimusi ja kui tõsta täiskasvanud inimeste finantskirjaoskuse taset, jagavad nad kvaliteetseid teadmisi ka oma lastele.“ (venekeelse üldhariduskooli õpetaja)

Nii üldharidus- kui ka kutsekoolide juhtkondade sõnul loodavad lapsevanemad tihti hoopis kooli peale. Uuringus osalenud lapsevanemad kinnitasid samuti arvamust, et koolil peaks olema kandev roll lastele finantskirjaoskuse õpetamisel. Õpetajad seevastu väitsid, et kõige suurem roll rahatarkuse õpetamise juures on perekonnal ning kõige efektiivsem on rahatarkuse omandamine, kui kool ja kodu teevad mõtestatult koostööd. Enamik intervjuueeritud õpetajaid täheldasid, et peamine vastutus rahatarkuse õpetamisel on kodusel kasvatusel ja lapsevanematel, kuid koolil on võimalus pakkuda tuge ning aidata rahatarkust omandada õpilastel, kellele kodust finantsteemalisi teadmisi kaasa ei anta.

„Vahel lapsed ei saa aru, millises olukorras on pere raha suhtes. Ja vanematel ei õnnestu seda lastele selgeks teha. Koolil peaks olema kandev roll finantskirjaoskuse õpetamisel.“ (lapsevanem)

„Kõik ei ole ainult kooli teha. Perekond peaks andma oma panuse rahatarkuse õpetamisse. Rahatarkus on nagu eluõpetus. Kui kool ja kodu teevad läbimõeldult koostööd, tekib ka rahateemade õpetamise järjepidevus.“ (venekeelse üldhariduskooli õpetaja)

„Finantskirjaoskus tegelikult algab juba lasteaiast ja kodust. Kool üksi ei tee midagi ära.“ (kutsekooli juhtkond)

„Siin on väga suur roll peredel väljaspool kooli. Ei aita ainult sellest, kui õpetajad sellega tegelevad. Siin peab olema kodu ja kooli vaheline koostöö.“ (üldhariduskooli juhtkond)

„Kuigi oleme ühel meelel, et kodu on A ja O, siis võib-olla paljudel lastel ei tule kodust, siis kool on õlekõrs. Palju võetakse kodust üle, aga kool saab aidata.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programmis kajastatud erinevate uuringute tulemuste alusel peetakse kodu järel olulisuselt järgmiseks koolis omandatud finantsalaseid teadmisi. Kõige olulisemaks peeti rahatarkuse õpetamisel gümnaasiumi rolli ning seejärel kõrgkooli ja põhikooli rolli. Vähem peeti oluliseks algkooli rolli. Käesoleva uuringu intervjuude käigus rõhutati kõikide osapoolte poolt just algkooli ja koolieelsete lasteasutuste tähtsust rahatarkuse arendamisel. Leiti, et finantshariduse edasi andmisega tuleks alustada algklassides ja teatud määral ka juba lasteaias. Koolieelikutele ja algklassi õpilastele rahatarkuse õpetamine on oluline kõikide käesoleva uuringu raames intervjuueeritud osapoolte meelest. Alustada tuleks lihtsamate teemadega, lõimida neid erinevatesse ainetesse ning läheneda õpetamisele mänguliselt, näiteks läbi poe- ja rollimängude.

„Poodi võime mängida algklassides, aga kui konkreetset finantskirjaoskusest rääkida, siis see on hilisemas astmes.“ (kutsekooli õpetaja)

„Isegi juba lasteaias võiks seda teemat natuke puudutada. Mis see poes käimine tähendab, et poest ei saa niisama asju võtta. Kuidagi mänguliselt näidata, mis see raha tähendab. Kui lasteaias ei ole, siis algklassides peaks päris kindlasti tulema see.“ (kutsekooli õpetaja)

„Mina arvan, et võimalikult varakult. Selline võõras asi nagu raha tuua põhikooli viimases klassis või gümnaasiumis, see on natuke hiljaks jäänud.“ (kutsekooli õpetaja)

„Võimalikult vara, juba esimesest klassist. Kooli algastmes tuleks finantsteemasid teistesse ainetesse lõimida.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Kindlasti just alustades igapäevastest pisikest asjadest. Kasvõi pere eelarve koostamisest. Absoluutselt igal täiskasvanul peaks see oskus olema olema.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Minu arvates, seda tuleb teha kohe esimesest klassist saadik, võib ka lasteaiast. Lihtsalt teemakäsitlus peab olema eakohane.“ (üldhariduskooli lapsevanem)

Rahatarkuse arendamine koolitundides on vajalik, kuid laste finantsalaste teadmiste peamiseks allikaks peetakse eelkõige lapsevanemaid. Kuigi vanemate teadmised ja oskused finantsteenuste osas ei ole alati piisavad ning lastele õpetatakse igapäevast rahaasjadega toimetulekut vaid isiklikule kogemusele toetudes. Lapsevanemad väljendasid selget soovi, et nende õpetustele täiendavalt selgitaksid lastele rahatarkuse teemasid vastavalt laste tasemele ka kooliõpetajad ja valdkonna spetsialistid. Kuna koolil on võimalus pakkuda toetavaid teadmisi ja praktilist õpet, siis kõige efektiivsem on rahatarkuse omandamine, kui kodu ja kool teevad koostööd. Lisaks toodi välja rahateemade mängulise käsitlemise olulisus juba algkoolis ja koolieelsetes lasteasutustes.

- ✓ Eesti õpilaste teoreetilised teadmised finantskirjaoskusest on viimastel aastatel paranenud. Rahatarkuse teadmised ei sõltu oluliselt õpilase emakeelest, elukohast või soost.
- ✓ Samas puuduvad noortel ratsionaalsed hoiakud ja oskused rahatarkusega seotud teadmiste praktikas kasutamiseks.
- ✓ Rahatarkuse õpetamine peaks toimuma kodaniku üldpädevuste arendamise raames.

- ✓ Puudub valdkondadeüleline visioonidokument ja pikaajaline tegevusplaan rahatarkuse süsteemseks õpetamiseks koolides, aga ka elanikkonna hulgas üldisemalt.
- ✓ Puudub terviklik ülevaade, millistele vanusegruppidele, piirkondadele või millise haridustasemega noortele rahatarkuseteemalisi tegevusi täna pakutakse ja millistele üldse mitte.
- ✓ Rahandusministeerium ning Haridus- ja teadusministeerium on koos partneritega korraldanud mitmeid finantsalaste teadmiste teemalisi üritusi, kuid need on pigem majandus- ja ettevõtlussuunalised.

- ✓ Rahatarkuse õpetamist tuleks alustada võimalikult vara – algkoolis või lasteaias.
- ✓ Lastele ja noortele rahatarkuse teadmiste ja oskuste andmine on efektiivne kooli ja kodu koostöös. See eeldab õpetajate ja lapsevanemate enda häid finantsvaldkonna teadmisi.
- ✓ Lapsevanemate roll rahatarkuse õpetamisel on olenevalt pere taustast väga varieeruv. Teema valdamist võib pidada üldiselt pigem tagasihoidlikuks.

2. RAHATARKUSE TEMAATIKA KÄSITLEMINE ÕPPEKAVADES

MILLISED DOKUMENDID REGULEERIVAD ÕPETAMIST PÕHI- JA ÜLDKESKHARIDUSES?

Põhi- ja üldkeskhariduse standardi kehtestavad „Põhikooli riiklik õppekava“¹⁴ ja „Gümnaasiumi riiklik õppekava“¹⁵, milles esitatakse õppe eesmärgid, oodatavad õpitulemused, hindamise tingimused ja kord ning nõuded õppekeskkonnale, õppe ja kasvatuses korraldusele, kooli lõpetamisele ja kooli õppekavale. Õppekavades kirjeldatud õppe eesmärkide hulka kuuluvad ka üldpädevused¹⁶, mis õppekava tähenduses on teadmiste, oskuste ja hoiakute kogum, mis tagab suutlikkuse teatud tegevusalal või -valdkonnas loovalt, ettevõtlikult ja paindlikult toimida.

Põhikooli riiklikule õppekavale ja gümnaasiumi riikliku õppekava üldosale on lisatud ainevaldkondade kavad, milles on toodud ainevaldkonna üldalused ja ainekavad. Ainevaldkonna üldalused kirjeldavad konkreetse ainevaldkonna õppeaineid ja mahtu, ainevaldkonna sisu ja valdkonnasisese lõimingu võimalusi, üldpädevuste kujundamise võimalusi, ainevaldkonna ainete lõimingu võimalusi teiste ainevaldkondadega ja läbivate teemade rakendamise võimalusi¹⁷. Läbivate teemade kirjeldustes antakse ülevaade aineteüledest teemadest, mille õpe realiseerub õpikeskkonna korralduses, teemakäsitlustes aineõppes, valikainete valikus, loovtöös ja korraldades klassiväliselt õppetegevust. Ainekavades on esitatud ainevaldkonna õppeainete õppe- ja kasvatusesmärgid, õppeainete kirjeldused ja õpitulemused kooliastmete kaupa.

Õpitulemuste saavutamise võimalused ja erinevad viisid ning meetodid nende saavutamiseks on avatud õppeprotsesside kirjeldustes, mis on koostatud soovituslike juhenditena¹⁸ enamike ainete jaoks. Õppeprotsesside kirjeldustes on toodud üldiselt ka erinevate teemade käsitlemiseks soovitatud ajakulu tundides.

Antud töö käigus analüüsiti, millises ulatuses on rahatarkuse temaatikat käsitletud põhikooli ning gümnaasiumi õppekava üldosas, ainevaldkonna üldalustes ja ainekavades. Õppekavade analüüsimisel jälgiti, kas ja millises mahus on õppe- ja kasvatusesmärgides, taotletavates pädevustes ja nende kujundamise võimalustes, läbivates teemades ja nende rakendamise võimalustes, lõimingu võimalustes ning õppesisus ja oodatavates õpitulemustes kirjeldatud rahatarkusega seotud teemasid. Eelkõige on jälgitud, kas riiklikes õppekavades on käsitletud selliseid teemasid nagu eelarve koostamine, palk, säästmine, investeerimine, laenamine jms. Allolev tabel 1 annab ülevaate sellest, kas rahatarkuse teemat on otseselt või kaudselt käsitletud õppekava ning ainekavade lõikes.

TABEL 1: RAHATARKUSE TEEMADE KÄSITLEMINE RIIKLIKES ÕPPEKAVADES

KOOLIASTE	RAHATARKUSE TEEMAT ON KÄSITLETUD	RAHATARKUSE TEEMAT EI OLE KÄSITLETUD
PÕHIKOOOL	1. Põhikooli riiklik õppekava (üldosa)	1. Ainevaldkond „Keel ja kirjandus“

¹⁴ Riigi Teataja. Põhikooli riiklik õppekava. <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020>

¹⁵ Riigi Teataja. Gümnaasiumi riiklik õppekava <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021>

¹⁶ Õpilastes kujundatavad üldpädevused on: kultuuri- ja väärtuspädevus; sotsiaalne ja kodanikupädevus; enesemääratluspädevus; õpipädevus; suhtluspädevus; matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus; ettevõtlikkuspädevus ja digipädevus.

¹⁷ Õppekavas käsitletavat läbivat teemat on: elukestev õpe ja karjääri planeerimine; keskkond ja jätkusuutlik areng; kodanikualgatus ja ettevõtlikkus; kultuuriline identiteet; teabekeskond; tehnoloogia ja innovatsioon; tervis ja ohutus ning väärtused ja kõlblus.

¹⁸ Innove õppekavade infoportaal. <https://oppekava.innove.ee/oppeprotsesside-kirjeldused/>

KOOLIASTE	RAHATARKUSE TEEMAT ON KÄSITLETUD	RAHATARKUSE TEEMAT EI OLE KÄSITLETUD
	2. Ainevaldkond „Võõrkeeled“	2. Ainevaldkond „Loodusained“
	3. Ainevaldkond „Matemaatika“	3. Ainevaldkond „Kunstiained“
	4. Ainevaldkond „Sotsiaalsained“	4. Ainevaldkond „Kehaline kasvatus“
	5. Ainevaldkond „Tehnoloogia“	5. Valikõppeaine „Usundiõpetus“
	6. Valikõppeaine „Ettevõtlusõpetus“	6. Valikõppeaine „Informaatika“
GÜMNAASIUM	1. Gümnaasiumi riiklik õppekava (üldosa)	1. Ainevaldkond „Keel ja kirjandus“
	2. Ainevaldkond „Võõrkeeled“	2. Ainevaldkond „Loodusained“
	3. Ainevaldkond „Matemaatika“	3. Ainevaldkond „Kunstiained“
	4. Ainevaldkond „Sotsiaalsained“	4. Ainevaldkond „Kehaline kasvatus“
	5. Valikõppeaine „Majandus- ja ettevõtlusõpe“	5. Valikõppeaine „Usundiõpetus“
		6. Valikõppeaine „Riigikaitse“
		7. Valikõppeaine „Filosoofia“
		8. Valikõppeaine „Karjääriõpetus“

Põhikooli riiklikus õppekavas on 8 ainevaldkonda ja 4 valikõppeainet ning gümnaasiumi riiklikus õppekavas on 7 ainevaldkonda ja 6 valikõppeainet. Põhikooli puhul on rahatarkuse teemasid otseselt käsitletud sotsiaalsainete ja matemaatika ainevaldkondades ja valikõppeaines „Ettevõtlusõpetus“ ning vähemal määral ka võõrkeelte ja tehnoloogia ainevaldkondades. Gümnaasiumi puhul on rahatarkuse teemasid otseselt käsitletud sotsiaalsainete, matemaatika ainevaldkondades ja valikõppeaines „Majandus- ja ettevõtlusõpe“ ning vähemal määral võõrkeelte ainevaldkonnas. Ülejäänud ainevaldkondade ja ainekavade sisu ei saa rahatarkuse teemadega seostada.

KUIDAS ON RAHATARKUSE TEEMAT KÄSITLETUD PÕHIKOOLI RIIKLIKUS ÕPPEKAVAS?

Põhikooli riikliku õppekava üldosas loetletud üldpädevustega ei ole rahatarkuse temaatika otseselt seotud. Kaudselt võib II kooliastmes taotletavatest pädevustest siduda rahatarkuse temaatikaga järgmise oodatava pädevuse: „on leidnud endale sobiva harrastuse ning omab üldist ettekujutust töömaailmast“.

Põhikooli riikliku õppekava juurde kuuluvaid ainevaldkondade kavasid vaadeldes on võimalik selgelt eristada matemaatika ja sotsiaalsained ning valikõppeaine ettevõtlusõpe, kus õppeaine sisu on otseselt ja põhjalikult puudutatud rahatarkuse teemat. Uuringusse kaasatud koolide esindajate hinnangul oleks põhikoolis vajalik teatud rahatarkuse teemade põhjalikum käsitlemine.

„Mulle tundub, et see koht, kus on vaja teha süstemaatilisemat tööd finantskirjaoskusega, on põhikool. See on see aeg, kus noored kujunevad.“ (üldhariduskooli juhtkond)

„Finantskirjaoskust on vaja õpetada lastele põhjalikumalt põhikoolis, kui mitte juba algkoolis või lasteaias.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Ainevaldkonna „**Matemaatika**“ lõimingu võimalustes teiste ainevaldkondadega on välja toodud lõimimise võimalused sotsiaalsainetega, kus kajastuvad ka rahatarkuse teemad. Täpsemalt on

kirjeldatud järgnev: „*koos matemaatikamõistetega saab anda õpilastele teavet sellistel olulistel ühiskonda puudutavatel teemadel nagu rahvastiku struktuur ja erinevate sotsiaalsete gruppide osakaal selles, üksikisiku ja riigi eelarve, palk ja maksud, intressid, viivised, kiirlaenu võtmise ohud, promilli ja protsendipunkti kasutamine igapäevaelus jne*“. Lisaks on III kooliastme matemaatika õpitulemustes ette nähtud, et õpilane on võimeline arutlema maksude olulisuse üle ühiskonnas ning tõlgendab laenudega (ainult lihtintress) seotud kulutusi ja ohte. Intervjuudest kajastus, et kuigi matemaatikas on võimalik rahatarkuse teemasid lõimida, et tehta seda kuigi palju, sest see eeldab õpetajatelt lisatööd. Intervjuueeritud matemaatikaõpetajate hinnangul tulevad teemad sisse peamiselt mõningate tekstide ja ülesannetega seotult, näiteks protsente käsitledes, kuid ainevaldkonna kava ei näe ette rahatarkuse sügavamalt käsitlemist.

„Matemaatikas ma otseses mõttes finantskirjaoskust ei õpeta. Õpikus on tekstid ja mõned ülesanded, mis on rahatarkusega seotud. Kas ma õpetan finantskirjaoskust? Ei, ma õpetan matemaatikat.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Matemaatika kohapealt on jäänud ainult intressi osa, protsendi leidmine. Muud õppekava järgselt ei olegi. Kui mingi ülesanne tuleb, siis natuke räägid ja üritad diskussiooni tekitada. Et kas tasub ja kas teavad, kui palju on hoiustamise intress nüüd, et õpikus on 0,6 või 4 protsenti, aga palju praegu saab. Niimoodi üritad neid arendada, aga aine seisukohalt meil ei ole väga enam. Palga arvutamine oli ka enne, aga praegu ei ole paberil ja pliiaatsiga sellisel viisil seda mõistlik teha. Matemaatika ainekava kohapealt rahatarkuse teadmisi ei saa.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Ainevaldkonnas „**Sotsiaalne**“ on **Inimeseõpetuse** alateema „*teave ja asjad*“ rahatarkust puudutavad I kooliastme taotletavad õpitulemused: *teab, et raha eest saab osta asju ja teenuseid ning et raha teenitakse tööga; selgitab, milleks kasutatakse raha ning mis on raha teenimine, hoidmine, kulutamine ja laenamine; kirjeldab, mis vajadusi tuleb arvestada taskuraha kulutades ja säästes*. Teemade käsitlemiseks on õppeprotsessi kirjelduses soovitatud 2 tundi kogu I kooliastme inimeseõpetuse mahust (70 tundi). Inimeseõpetuse ainega võrreldes ulatuslikumalt on rahatarkuse teemasid käsitletud **Ühiskonnaõpetuses** (II ja III kooliastmes). Aine kirjelduses on välja toodud, et majanduse käsitlemine III kooliastmes keskendub muuhulgas ka isiklikule majandamisele ja ettevõtlusele. Õpitulemuste ja õppesisu II kooliastmes toob töö ja tarbimise alateema juures välja järgmised rahatarkuse temaatikaga seotud oodatud õpitulemused: *teab, kuidas raha teenitakse ja millest koosneb pere eelarve; oskab kulutusi tähtsuse järjekorda seada, koostada eelarvet oma taskuraha piires ning oma aega plaanida*. Teemade käsitlemiseks pakub õppeprotsessi kirjeldus ajaliselt 9 tundi ja kogu ainekava maht on 35 tundi. Õppesisus on välja toodud järgnev rahatarkusega seotu: aja ja kulutuste planeerimine ning raha kasutamine, laenamine ja säästmine. Õpitulemuste ja õppesisu III kooliastmes on majanduse alateemas välja toodud järgnevad rahatarkuse temaatikasse kuuluvad oodatud õpitulemused:

- teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid turumajandus, turg ja turusuhted, nõudmine, pakkumine, konkurents, tootlikkus, kasum, riigieelarve, riiklikud ja kohalikud maksud, ühishüve, sotsiaalne turvalisus, vaesus, sotsiaalkindlustus, sotsiaaltoetus, tööturg, bruto- ja netopalk, laen, investering, tarbijakaitse;
- tunneb erineva haridusega inimeste võimalusi tööturul;
- teab, mida tähendab olla omanik, ettevõtja, tööandja, töövõtja, töötu;
- analüüsib ja hindab oma huve, võimeid ja võimalusi edasiõppimist ning karjääri plaanides;
- teab eelarve koostamise põhimõtteid, oskab arvutada netopalka;
- teab oma õigusi ja vastutust tarbijana ning tarbib säästlikult;
- kirjeldab tänapäeva turumajanduse põhimõtteid ning ettevõtluse ja riigi rolli majanduses;

- selgitab maksustamise eesmärke, teab Eestis kehtivaid makse, üksikisiku õigusi ja kohustusi seoses maksudega.

Lisaks on majanduse alateemas õppesisus järgnevad teemad

- Turumajanduse põhijooned. Nõudmine ja pakkumine. Konkurents. Tootlikkus ja kasum. Ettevõtluse vormid: aktsiaselts (AS), osaühing (OÜ), füüsilisest isikust ettevõtja (FIE). Ettevõtluse roll ühiskonnas. Ressursside jagunemine maailmas.
- Riigi roll majanduses: plaanimine ja regulatsioon. Riigieelarve. Maksud, maksustamise põhimõtted. Tulude ümberjagamine. Ühishüved ja sotsiaalne turvalisus. Aus maksumaksmine. Sotsiaaltoetused ja sotsiaalkindlustus.
- Tööturg. Tööturu mõiste. Tööandja ja töövõtja rollid töösuhetes. Tööõigus. Hõivepoliitika, tööturu meetmed tööandjaile ja töötajatele. Erinevast soost, erineva haridustaseme ning töö- ja erialase ettevalmistusega inimesed tööturul.
- Isiklik majanduslik toimetulek. Eesmärkide seadmine ja ressursside hindamine. Palk ja palgaläbirääkimised. Isiklik eelarve. Elukestva õppe tähtsus pikaajalises toimetulekus. Säästmine ning investeerimine. Laenamine. Tarbijakäitumine, säästlik ja õiglane tarbimine. Tarbijakaitse kaupade ja teenuste turul. Tootemärgistused. Isiklik ettevõtlus.

Kuigi ühiskonnaõpetuses on võrreldes teiste õppeainetega rahatarkuse temaatika selgemalt formuleeritud, on uuringusse kaasatud õpetajad ning kooli juhtkonna liikmed enamjaolt arvamusel, et väga süvitsi teemasid tundides ajapuuduse tõttu siiski ei käsitleta ning pigem selgitatakse põgusalt põhimõisteid. Ka õpilaste intervjuude põhjal saab öelda, et paljud õpilased tundsid, et nad ei ole ühiskonnaõpetuses rahatarkuse teemasid palju käsitletud, ja peamiselt on neile tutvustatud põhilisi rahatarkusega seotud mõisted.

„Aega on vähe kõige selle jaoks. Reaalselt finants-, raha- ja majandusteemade peale on üsna vähe tunde. Üsna üldine raamistik saab ära räägitud. Konkreetseid asju on suhteliselt vähe. Aega võiks selgelt rohkem olla.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Ühiskonnaõpetuses on riigieelarve, maksusüsteem. Maksude liigitamine, tulu- ja käibemaksu arvutamine, kust tulevad neto- ja brutopalk. Laenamisest ja riigivõlast räägime. Üsikindiviidi tasandil räägime ka laenamisest. Neil ongi praegu rühmatöö, et milleks ja miks ja kui palju. Õppelaenust ja eluasemelaenust räägime. Arutleme laenu võtmise tingimustest ja käendamisest. Millega elus hakkama saada tuleb. Kõik sõltub tegelikult, kui palju parasjagu aega jääb ja milline see klassi sisekliima on...“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Ühiskonnaõpetuses oleme rääkinud sellest, millest palk koosneb, millised maksud on Eestis, kui suured on laenuintressid, milliseid laene pangad pakuvad.“ (üldhariduskooli õpilane)

„Meie klass ei ole selliseid materjale ühiskonnaõpetuses näinud, [...]. Õpetaja selgitab tavaliselt klassile teemasid, mis on õpikus. Rahatarkusest me palju ei räägi, õpetaja andis meile ülevaate põhiteemadest, aga ülesandeid ei ole meie lahendanud.“ (üldhariduskooli õpilane)

Valikõppeaines „**Ettevõtlusõpetus**“ on rahatarkuse teemad lisaks laiemalt ettevõtlusega seotule sisse põimitud, näiteks on alateemas „*tootmine, turundus, töäjõud*“ ühe oodatud õpiltulemusena kirjas, et õpilane oskab kasutada finantskirjaoskuse arendamiseks õpikeskkondades olevaid interaktiivseid vahendeid (erinevad kalkulaatorid, võrdlustabelid jne). Õppesisus on põhjalikumalt kirjeldatud teemad, mis on pigem seotud ettevõtte majandamisega. Ka intervjuudes toodi majandusõpetajate poolt välja, et kuigi ettevõtlusõpetus puudutab isiklikul tasandil rahaga ümberkäimist, jääb valikaine fookuseks siiski ettevõttega seotud majandamine.

„Seesama ettevõtlusõpetus, eelarve koostamine ja hakkame sealt pihta, vaatame, kuidas teevad mingi ettevõtte. See on küll natuke rohkem kui enda ära majandamine, et kuidas midagi enamat ära majandada.“ (üldhariduskooli juhtkond)

„Ettevõtluskursus lõpeb äriplaani koostamisega ja olen ise juhendi valmistanud olemasolevatest materjalidest. Ja siis nad teevad äriplaani. Eelmine aasta proovisime rühmatööna teha läbi õpilasfirma.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Võrreldes eelneva kolme ainevaldkonnaga (matemaatika, sotsiaalsed ja ettevõtlusõpetus) on rahatarkuse teemad vähemal määral käsitletud võõrkeelte ning tehnoloogia ainevaldkondades. Ainevaldkonna „**Võõrkeeled**“ õppesisus on üheks alateemaks „Igapäevaelu. Õppimine ja töö“ ning eraldi teemana on sisse toodud „raha“, kuid detailsemat kirjeldust teema sisust ei ole. Ainevaldkonna „**Tehnoloogia**“ juures on üldpädevuste kujundamise võimalustest rahatarkusega seonduv ettevõtlikkuspädevus, kus tuuakse välja, et „*aineprojektid võimaldavad õpilastel katsetada oma ideede elluviimist mitmesuguste ettevõtlusmudelite kaudu, näiteks pidada meeskonnana ajutiselt koolis kohvikut, disainida mõni suuremahuline toimiv ese ning organiseerida tööprotsess klassis*“. Käsitöö ja kodunduse III kooliastme õppe- ja kasvatuseesmärkide hulgas on ette nähtud, et 9. klassi lõpetaja tuleb toime koduse majapidamise ja pere eelarvega ning käitub teadliku tarbijana. Lisaks on alateemas *toidu valmistamise organiseerimine ja tarbijakasvatuse* õpitulemusena määratletud oskus koostada ürituse eelarvet. Üldiselt toodi kõikide teiste ainete puhul rahatarkuse käsitlemisega seoses välja, et see sõltub pigem õpetaja isiklikust valikust ja reaalsuses rahatarkuse teemasid väga palju sisse ei põimita.

„Kui vaadata ainekava, siis peale ühiskonnaõpetuse, matemaatika ja ettevõtluse õpetuse, ei ole palju finantskirjaoskus teiste ainetega seotud. Rahatarkuse teemade lõimimine oma ainesse on õpetaja loovuse küsimus.“ (üldhariduskooli juhtkond)

Nii õppekava analüüsi kui ka intervjuude põhjal saab järeldada, et põhikoolis käsitletakse rahatarkuse teemasid peamiselt ühiskonnaõpetuses ning ka inimeseõpetuses ja matemaatikas. Nimetatud ained on õppekavas kogu põhikooli vältel kõikides kooliastmetes (sotsiaalsed ained on inimeseõpetus kohustuslik kõikides põhikoolikooliastmetes ning ühiskonnaõpetus II ja III kooliastmes). Lisaks on rahatarkuse teemad käsitletud valikõppeaines ettevõtlusõpetus, mida 2019/2020. õppeaastal õpetati 89 kooli põhikooliastmes¹⁹. Ettevõtlusõpetust põhikooliastmes pakkuvate koolide arv on eelmise õppeaastaga võrreldes kasvanud 10 kooli võrra. Kõikides nimetatud ainetes käsitletud teemad hõlmavad finantssteemasid üldisemalt majanduse ja ettevõtluse tasandil kui ka kitsamalt isiku tasandil. Kuna nimetatud ained on kõige relevantsemad rahatarkuse õppimisest rääkides, on ka käesolevas aruandes enam käsitletud just nende ainetega seotud aspekte, nt õppematerjalid, õpetajate haridus jne.

KUIDAS ON RAHATARKUSE TEEMAT KÄSITLETUD GÜMNAASIUMI RIIKLIKUS ÕPPEKAVAS?

Gümnaasiumi riiklikus õppekavas ei ole rahatarkuse temaatikat pädevustes otseselt käsitletud. Aineteüleste läbivate teemade hulgas on välja toodud: „*elukestev õpe ja karjääri planeerimine – taotletakse õpilase kujunemist isiksuseks, kes on valmis õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutavas õpi-, elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elu teadlike otsuste kaudu, sealhulgas tegema mõistlikke kutsevalikuid*“.

Nagu ka põhikooli riikliku õppekava puhul on gümnaasiumi riikliku õppekava puhul võimalik välja tuua ainevaldkonnad matemaatika ja sotsiaalsed, mis käsitlevad rahatarkuse teemasid põhjalikumalt. Siinkohal tuleb märkida, et matemaatika puhul on rahatarkuse teemad käsitletud valikkursuses „Majandusmatemaatika elemendid“. Intervjuudes leiti kõikides sihtrühmades intervjuueeritute poolt, et rahatarkuse käsitlemiseks on küll võimalusi, kuid teemad ei ole gümnaasiumi õppekavas kuigi sügavuti välja toodud ja seega on see iga õpetaja enda valik, kuidas temaatikat käsitleda.

„See, mis ei ole käsu korras kirja pandud, seda ei tehta. Rahatarkus on mainitud gümnaasiumi ainekavas. Kui õpetajatel ei ole oskust, teadmist ja tahtmist lõimida, siis...“ (valdkonna ekspert)

¹⁹ Kokku oli 2019/2020. õppeaastal Eestis 516 kooli.

„Mina õpetan gümnaasiumis ja riikliku õppekava kohaselt on tunnis põhiliselt juttu sellest, kuidas toimib majandus ja mis on riigieelarve. Riiklikust õppekavast ei leidu paraku palju rahatarkusega seonduvat infot.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Ainevaldkonna „**Matemaatika**“ valikkursus „Majandusmatemaatika elemendid“ sisaldab õppeaine kirjeldus rahatarkusega seotult järgnevat:

- protsentarvutuse rakendused majandusülesandeid lahendades (indeksid, maksustamine, hindade kujunemine, valuutaga seotud arvutused);
- majandusprotsesside modelleerimine funktsioonide abil (nõudlus, pakkumine, kulu, tulu, puhastulu, reklaamitulu, kauba tellimine);
- finantsmatemaatika alused (intressid, viivised, laenud).

Samuti on valikkursuse „Majandusmatemaatika elemendid“ oodatud õpitulemustes muu hulgas ette nähtud, et õpilane oskab kasutada protsentarvutust hinnaindeksite, sh tarbijahinnaindeksite arvutamiseks ja tõlgendamiseks; selgitab põhiliste maksuliikide tähendust (tulu-, sotsiaal-, käibe-, aktsiisimaks jt) ning arvutuskäike kui protsentarvutuse rakendusi; kasutab protsentarvutust palgakulude ja kauba hinna kujunemise selgitamisel ning leidmisel (lihtsamad juhud); selgitab raha ja valuutaga seotud põhilisi mõisteid (kurss, konverteerimine, inflatsioon, reaalpalk) ning oskab neid lihtsamatel juhtudel leida ja arvutada; selgitab liht- ja liitintressi mõistet ning oskab neid rakendada hoiustamise ja laenamise seotud olukordade ohjamiseks (arvete tasumine, viivised, hoiuste tulusus, laenude kulukus ja kustutamine õppelaenu ja eluasemelaenu näitel). Eelnevalt nimetatud finantskirjaoskusega seotud mõisted on kirjeldatud ka valikkursuse õppesisus. Uuringusse kaasatud gümnaasiumiõpilaste sõnul on nad matemaatika tunnis mõnda rahatarkuse teemat käsitlenud, näitena mainiti mitmel korral intresside teemat.

„Gümnaasiumis, millega me tegeleme, on protsendid ja siis on meil on selline teema nagu liitprotsendid, liit- ja liitintress. Ja rohkem teemasid ei ole. Võibolla tekstülesanded. Maksudega seotud lood ja ongi kõik.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Vahest annab matemaatika õpetaja tunnis rahaga seotud ülesandeid - oleme arvutanud laenuintresse, lõonud kokku pere kulutusi söögile, elektrile, autole.“ (üldhariduskooli õpilane)

Ainevaldkonna „**Sotsiaalsained**“ lõimimisvõimaluste juures on välja toodud lõimingu võimalus matemaatikaga ressursside planeerimise temaatika osas. **Inimeseõpetuse** kursus „Perekonnaõpetus“ näeb teema „Perekonna majanduselu ja õigusaktid“ juures rahatarkusega seotult õpitulemusena ette, et õpilane mõistab perekonna eelarve planeerimise ja kulutuse analüüsimise vajalikkust ning õppesisus on kirjeldatud teemadena pere eelarve ja materiaalsed ressursid peres; abielu ning laste elu reguleerivad seadused. Antud teema käsitlemiseks on õppeprotsessi kirjelduses pakutud 3 tundi kogumahust (35 tundi). **Ühiskonnaõpetuse** õppe- ja kasvatusesmärkide juures on välja toodud, et õpilane peaks aine läbides mõistma riiklikult reguleeritud maksusüsteemide vajalikkust riigi toimimisel ning käituma õigusteadliku, kohusetundliku ja oma riigi käekäigust hooliva kodanikuna. Õppeaine kirjelduses on välja toodud, et õpilane õpib tundma ettevõtluse aluseid tasemel, mis võimaldab õppijal igapäevaelus toime tulla ja hinnata realistlikult oma võimalusi ettevõtjana. Ühiskonnaõpetuse II kursus „Majandus ja maailmapoliitika“ toob alamteema „Ühiskonna majandamine“ juures välja järgmised rahatarkust puudutavad õpitulemused:

- õpilane tunneb tarbija ning ettevõtja rolli ühiskonnas, mõistab nende ühis- ja vastandlikke huve;
- õpilane tunneb maksupoliitikat, selle mõju üksikisikule ja ühiskonnale, väärtustab maksude maksmist kui kodaniku ja ettevõtja panust ühiskonna heaolusse;
- õpilane teab ja kasutab kontekstis mõisteid majandusressurss, turumajandus, segamajandus, makromajanduspoliitika, fiskaalpoliitika, rahapoliitika, SKT, inflatsioon, tarbijahinnaindeks, import, eksport, proportsionaalne ja progressiivne tulumaksusüsteem, otsene ja kaudne

maks, sotsiaalkindlustusmaks, töötuskindlustusmaks, brutopalk, netopalk, varimajandus, ümbrikupalk, tööturg, tööhõive, tööpuudus, tööjõupuudus, aktiivsed ja passiivsed tööturumeetmed, heitunu, innovatsioon, autoriõigus, indikatiivne ostukorv, tarbijakaitse, tööandja, töövõtja, toll, Euroopa ühisturg, euro.

Alamteema „Ühiskonna majandamine“ teemade käsitlemiseks on õppeprotsessi kirjelduses soovitatud kokku 12 tundi kogumahust 35 tunnist. Lisaks on Ühiskonnaõpetuse II kursuse „Majandus ja maailmapoliitika“ õppesisus välja toodud järgmised rahatarkuse teemad: tarbimine ja investeerimine; üksikisik turumajanduskeskkonnas; vajadused, võimalused ja tarbimiskäitumine; ostukorv, laenud, laenuriskid; tarbijakaitse; investeerimine, aktsiad; pensionifondid. Intervjueeritud õpetajate sõnul on gümnaasiumis ühiskonnaõpetuse ainekavas küll rahatarkuse teemasid käsitletud, kuid sügavuti on teemadega keeruline minna, sest ainekava on mahukas ning õpilastega läbitavaid teemasid palju.

„Ütlen ausalt, et pinnapealselt. 12. klassi ühiskonnaõpetuses olen kasutanud kooli pakunud inimeste abi või tuge. Igal aastal keegi räägib pensionifondidest, MTAst on käinud loengupidaja või külastame ise. Koolidele pakuvad erinevad institutsioonid ja ma olen varmas neid kasutama. Aga kuna ühiskonnaõpetuses on teemasid palju, siis kahetsusväärset väike on see panus.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Ühiskonnaõpetuses me väga palju ei käsitle, võiks üks kursus juures olla. Laenudest on juttu. Ja samamoodi palkade osa, ümbrikupalkade osa. Muud ei ole. Võiks olla konkreetsemalt sisse kirjutatud. Praegu on väga palju teemasid ja ei jõua põhjalikumalt.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Valikõppeaine „**Majandus- ja ettevõtlusõpe**“ õppe- ja kasvatusesmärkides on rahatarkusega seotud teemadest muuhulgas üksikisiku majandusega ning erinevate ettevõtlusega seotud aspektide teadmine. Gümnaasiumi õpitulemustes on ette nähtud, et õpilane oskab tarbida säästlikult; plaanib ning koostab isiklikku ja pere eelarvet, analüüsib eelarve piiranguid; teab, et raha on üldtunnustatud maksevahend, väärtuse mõõdupuu ja kogumisvahend, võrdleb laenudest saadava kasu ning kaasnevate kulutuste ja riskide vahekorda. Kursuse „Majandusõpetus“ sisus on eraldi alateemana „*Raha ja finantsmajandus*“, mille õpitulemused muuhulgas näevad ette, et õpilane analüüsib kommertsbankade rolli maksete teostajana ja vahendajana raharingluses ning hoiuste ning laenude tähtsust pankade bilansis. Kursuse õppesisus on määratletud järgmised rahatarkusega seotud teemad: raha funktsioonid; finantsvahendus; pangandussüsteem, keskpank ja kommertsbankad, nende ülesanded ja roll raharingluses, pakutavad teenused; hoiustamine ja laenamine, riskid; Eesti rahasüsteem, valuutakomitee ja rahanduspoliitika; euro ja selle kasutamine Euroopas; kindlustus ja kindlustuse pakutavad teenused; väärtpaberid: võlakirjade ja aktsiate olemus ning erinevus; väärtpaberiturg ja selle mõju majandusele; inflatsioon, deflatsioon ning tarbijahinnaindeks. Erinevate intervjueeritud osapoolte arvates on majandusõpetus aine, kus rahatarkuse teemasid käsitletakse rohkem sügavuti võrreldes teiste ainetega. Majandusõpetuse teemal tekkisid mitmes intervjuus arutelud sel teemal, kas majandusõpetus peaks hoopis olema õppekavas kohustusliku ainaena. Nimelt leiti, et majandusõpetuses käsitletakse rahatarkuse teemasid konkreetsemalt ja sügavuti ning kuna selline ainekava on juba olemas, oleks võimalik see kõikides koolides kasutusele võtta.

„Valikainena saab rahatarkust õppida majandusõppe raames - seal on juba spetsiifilisem teemakäsitus ning õpetan lastele, kuidas säästa raha, koostada enda kuludele ja tuludele eelarve, millesse ja kuidas investeerida.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Majandusõpe ei ole ette nähtud, aga võiks ju olla.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Majandusõpetus peaks igas koolis olema ühe kursusena sees. Meie kooli kõik õpilased saavad selle kursuse ja seal peaks see teema sees olema.“ (üldhariduskooli juhtkond)

Rahatarkuse teema on vähesel määral põimitud ainevaldkonna „**Võõrkeeled**“ ainetes Eesti keel teise keelena ning Võõrkeeled. Nimelt on õppesisus teema *haridus ja töö* juures kirjeldatud muuhulgas töö kui toimetulekuallikas ning raha teenimine (nt sissetulekud ja väljaminekud, hinnad).

Õppekavade analüüsi ning intervjuude põhjal saab öelda, et enim käsitletakse gümnaasiumis rahatarkuse teemasid ühiskonnaõpetuses ning ka inimeseõpetuses ja matemaatikas. Lisaks on rahatarkuse teemad põhjalikumalt käsitletud valikaines, mida õpetati 2019/2020 õppeaastal 113 kooli gümnaasiumiastmes²⁰. Valikainet majandus- ja ettevõtlusõpe gümnaasiumiastmes õpetavate koolide arv on võrreldes varasema õppeaastaga kasvanud kolme kooli võrra. Võrreldes põhikooli õppekavaga on gümnaasiumi valikõppeaines majandus- ja ettevõtlusõpe mõned teemad käsitletud sügavamalt, sh just üksikisiku tasemel ning keerulisematel teemadel – näiteks käsitletakse finantsteenuste temaatikat. Eelpool nimetatud õppeainetega seotult käsitletakse põhjalikumalt õpetajate koolitusi ja õppematerjale ning -meetodeid aruande järgnevatel peatükkides.

KAS RAHATARKUST KÄSITLETAKSE PÕHIKOOI JA GÜMNAASIUMI ÕPPEKAVADES PIISAVALT?

Finantskirjaoskuse valdkonda puudutavaid teadmisi, oskusi ja käitumist kujundatakse eelkõige kohustuslikes ühiskonnaõpetuse ning matemaatika tundides ning lisaks ka valikaine majandus- ja ettevõtlusõppe (põhikoolis ettevõtlusõpetus) tundides. Uuringus osalenud erinevad osapooled olid valdavalt ühte meelt selles osas, et praegustest põhikooli ja gümnaasiumi riiklikest õppekavadest lähtudes ei ole võimalik teemasid väga põhjalikult kohustuslikes ainetes käsitleda, sest õppekavad seda ette ei näe. Oli ka üksikuid õpetajaid, kes pidasid praegust mahtu ja võimalusi rahatarkuse käsitlemiseks piisavaks, kuid enamjaolt arvati siiski, et praegune rahatarkuse käsitlemine on liialt pinnapealne ja vajaks täiendavat kajastamist õppekavades, eriti arvestades, et majandusõpetus ei ole kõigile kohustuslik.

„Üleüldine vastus on see, et rahatarkust käsitletakse suhteliselt vähe. See tuleb sisse majandusõpetuses, mida kõik õpilased ei õpi. Tuleb sisse ühiskonnaõpetuses, mida kõik õpilased õpivad. Võib-olla hästi vähe tuleb sisse ka matemaatikas, aga me ei tee seda kindlasti süsteemselt, kokkulepitult. Süvitsi minek praktiliselt on olematu. Juhuslikult, mis matemaatika-ülesannetes, natuke vähem juhuslikult majandusõpetuses, aga tundides laialt olemas ei ole.“ (üldhariduskooli juhtkond)

„Paraku on ainekavad kokku surutud ja finantskirjaoskuse teemaga ei saa väga sügavaks minna.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Aga arvan, et pigem piisavalt on ja see on väga palju õpetajate enda valikute küsimus. Praegune õppekava võimaldab varieerimist väga palju. Milles inimene end tugevalt tunneb. See on subjektiivne õpetajast lähtuvalt, aga ma leian, et ei ole väga midagi puudu.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Mina kaldun arvama, et praegune on piisav. Kui ma meenutan meie omavahelist vestlust, siis ma tootsin selle välja, et mingites uuemates valdkondades infot juurde saada, krüptoraha ja see teema.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Enamik intervjuueeritud koolide juhtkonna liikmetest ja õpetajatest eraldi rahatarkuse ainekava loomist ei pooldanud, kuid paaril korral toodi õpetajate poolt ettepanekuna välja gümnaasiumi jaoks rahatarkuse valikkursuse loomist. Läbivalt leidsid koolijuhid ja õpetajad, et rahatarkuse teemasid tuleks õppekavadesse konkreetsemalt sisse kirjutada ja erinevates ainekavades, kus teemat praegu ei sisaldu, süsteemselt lõimida. Uuringus osalenud selgitasid, et rahatarkuse lõimist on võimalik teha vähemal või rohkemal määral pea kõikides ainetes; eriti toodi välja selliseid aineid nagu eesti keel ja kirjandus, keemia, füüsika, käsitöö. Intervjuudes rõhutati ka seda, et rahatarkus peaks õppekavades olema seotud erinevatesse õppeainetesse kogu haridustee vältel ning juba algkoolist alates.

Kuigi üldistavalt saab öelda, et enamik intervjuueeritute õpetajatest ning kooli juhtkonna esindajatest pooldasid rahatarkuse teemade läbivat lõimimist erinevates ainetes, oli ka mõni üksik õpetaja, kelle

²⁰ Kokku oli 2019/2020 õppeaastal Eestis 516 kooli.

hinnangul pole see otstarbekas ja vajalik. Viimaste arvates ei oleks vajalik praegu rahatarkuse teemasid sisaldavate ainete ringi laiendada, sest nende sõnul on rahatarkusega seotud teemad käsitletud piisaval määral.

„[...] riiklik õppekava on niigi paisutatud ja seda [eraldi ainekava] ei ole võimalik lisada. Mõistlik lahendus on lõimimine, et see teema ei oleks ainult ühes õppeaines üks kord aastas vaid oleks lõimitud. Ta ei ole piisavalt käsitletud.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Reaalsuses ei ole põimitud seda rahatarkuse teemat õppekavas. Ta on kantud muutunud õpikäsitus, ollakse suunatud oskuste arendustele, aga reaalsuses minu hinnangul ei ole see rakendunud. Eeskätt õpetajad ei ole aru saanud, mis tähendab oskuste vs teadmiste õpetamine. Probleemina nähakse seda, et peame hakkama rahatarkust ka õpetama.“ (valdkonna ekspert)

„Võiks olla põimitud rohkem praktilise poole peal. Ta on üks osa, aga võiks olla rohkem fokuseeritud ja süsteemsem, sisse kirjutatud teadlikumalt.“ (valdkonna ekspert)

„Eraldi õppeainena ei ole mõtet. Gümnaasiumid annavad valikkursusi, võiks olla rahatarkuse valikkursus. See võiks olla, aga seda ei ole siia maani.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Alustada tuleb algkoolist ja lihtsate teemadega, mis on lõimitud teistesse ainetesse. Põhikoolis peaks jätkama finantskirjaoskuse õpetamist erinevates ainetes. Gümnaasiumis võiks olla finantskirjaoskus eraldi valikainena, mille raames korratatakse baasteadmised ja omandatakse uued keerulisemad teemad.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Esimene asi, alustada võimalikult vara, peaks olema algklassides sees. Inimeseõpetuses on aga mitte piisavalt.“ (üldhariduskooli juhtkond)

„Teoreetiliselt on lõimimine võimalik aga praktiliselt mitte. Siis tuleb kuskilt kokku tõmmata. Tegelikult neid aineid on ju päris paljud kus neid teemasid käsitletakse. Erinevad valikained tulevad ka jutuks, on võimalik pakkuda. Õpilafirmad ka.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Kuigi õpetajad enamjaolt pooldasid lõimimist, kõlas selle sihtrühma poolt tugevalt ka mure õppekavade liigse paisumise osas. Õpetajate hinnangul on keeruline praegustesse õppekavadesse midagi lihtsalt juurde lisada, sest kõikide teemade käsitlemiseks ei jagu aega ning õppekavasid muutes peaks sellega kindlasti arvestama. Aja nappus kõlas õpetajate poolt rahatarkuse teemade vähese ja pinnapealse käsitlemise ühe peamise põhjusena. Seega peaks intervjuueeritavate arvamus kohaselt igasugune lõimimise soodustamine olema läbimõeldud ning realiseeruma ainekavades viisil, mis võimaldab õpet läbi viia ilma õpetajate ning õpilaste koormust suurendamata.

„Lõimingu teema on samamoodi et see on persoonides kinni, on inimesed kes on väga valmis seda tegema ja on neid kelle jaoks on see äärmiselt keeruline. Praeguse õppekava kontekstis kuskile midagi veel juurde tuua, me ei suuda oma programme oma ajas teha. Tahaks praktilist teha aga see ei ole võimalik, õppekava on nii täis tuubitud.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Õppekava muuta niimoodi, et oleks aega integreerida, mitte panna ainult juurde. Oleneb ka aineist, kas on mõistlik või ei ole mõistlik. Majandusõpe kõigile kohustuslikuks näiteks.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Mina tootsin välja, et rahatarkuse teemade detailseks käsitlemiseks on küllaltki piiratud aeg. Õppekava on suhteliselt maksimaalselt koormatud. Paratamatult jääb ajanappuse tõttu laste finantskirjaoskus keskmisele tasemele.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Lisaks rahatarkuse temaatika käsitlemisele erinevate ainevaldkondade ainekavades koorus intervjuudest teemana välja ka rahatarkuse kui õppekavas kirjeldatud üldpädevuse võimalik lisamine. Nimelt leidsid mitmed intervjuueeritud õpetajad, et rahatarkus võiks olla üldpädevusena riiklikus õppekavas sisse toodud, sest see aitaks tõsta teema olulisust ka õpetajate silmis. Selles osas, kas see peaks olema lisatud eraldiseisva üldpädevusena või peaks olema lisatud mõne teise üldpädevuse

juurde, oli arvamusi erinevaid. Need, kes arvasid, et seda on mõistlik juba olemasolevatesse pädevustesse siduda, pakkusid välja näiteks ettevõtluspädevuse laiendamist.

„Aga selles mõttes, et kui mina juhindun õppekavast ja tulemused ette, kuhu ta peaks välja jõudma. Küsimus on selles, et kui panna riiklikusse õppekavasse eraldi pädevusena, siis see tähendab, et õpetajad võtavad kohustuse justkui seda silmas pidada. Nii on see asi. Meie ei juhindu õpikutest. Mõnes aines ei olegi õpikut, ma teen kõik materjalid niikuinii ise.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Kõige parem variant ongi siis mitte eraldi pädevusena välja tuua seda, aga mingi pädevuse, nt see ettevõtlikkuspädevus laiendada, et lisaks ettevõtluse poolele ka isiklik areng.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Ettevõtlikkuspädevust võiks natuke rohkem lahti kirjutada. See hõlmab ääretult palju. Peaks olema ühtsed lepped, kui palju peaks rõhutama finantsi. Muud väärtused on olnud seni. Ettevõtlikkus on laiem, ettevõtlikkus ei tähenda, et ma loon oma firma vaid tunnen iseennast ja loon oma karjääri. Kuidas ma oma olemasolevaid ressursse kasutan.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Rahatarkuse kohta võiks olla ka üldpädevus õppekavas. See on ikkagi eluks vajalik oskus.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Nagu ka eelnevalt mainitud, ilmnes intervjuudes asjaolu, et rahatarkuse teemade käsitlemise ulatust peetakse mõneti ka õpetajate enda valikuks, sest õpetajatel on võimalik õppeprotsessi ise planeerida. Näiteks ka 2018. aasta PISA uuringu tulemuste kokkuvõttes²¹ on tõdetud, et õpetajatel on küllalt suur autonoomia õppe planeerimisel ning selles dokumendis seostatakse seda õpilaste edukusega. Käesoleva uuringu raames läbi viidud intervjuude puhul valdkonna ekspertidega toodi aga välja ka seda, et õpetajatele antud „vabad käed“ võib tingida selle, et rahatarkuse teemasid ei peeta vajalikuks õppes kuigi põhjalikult käsitleda. Nimelt leiti, et õpetajad, kes on ise motiveeritumad ning teemast rohkem ka isiklikul tasandil huvitatud ja teadlikumad, leiavad ka rohkem võimalusi teema käsitlemiseks oma ainetunnis. Õpetajate intervjuerimisel oli samuti võimalik täheldada erinevat meelsust rahatarkuse tundides käsitlemise osas. Oli õpetajaid, kes ütlesid, et toovad teemat sisse teooriana ainekavade piires ning rahatarkuse teemadega süvitsi ei lähe, kuid intervjueritavate hulgas oli ka õpetajaid, kes mainisid erinevaid meetodeid ning võimalusi, mille abil nad rahatarkuse teemasid õpilastele rohkem tutvustada püüavad.

„Kui me teame, et selline pädevus või teema peab olema igas klassis, see on kuskil kinnitatud arengu- või õppekavas, siis õpetajad leiavad võimalusi ja teevad seda. Kui see praegu ei ole seaduslikult seatud, siis sa juba valid, tahan, teen, ei taha, ei tee. See peab olema määrusena. Kui seda teemat pole täpsemalt kuidagi seatud, et õpetajad peavad sellega töötama, siis ei tehta seda.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Rahateemad ei kõneta õpetajaid, pigem üritatakse eemale hoida. Nad ei ole teistsugused üldisest ühiskonnast. Motivatsiooni ja huvi vähesus. Ja võibolla mingid hirmud ka.“ (valdkonna ekspert)

Kokkuvõtvalt saab põhikooli ja gümnaasiumi riiklike õppekavade analüüsi ja intervjuude tulemusel välja tuua, et valdavalt ei käsitleta rahatarkuse teemasid hariduses piisavalt süstemaatiliselt ning läbivalt kogu õpilaste haridustee jooksul. Lahendusena nähakse teema lõimimise soodustamist erinevates ainetes, võimaliku rahatarkuse valikkursuse loomist gümnaasiumiastmele ning ka rahatarkuse teema sidumist õppekavade üldpädevustega. Siinkohal on üldpädevuste sõnastamiseks oluline, et on saavutatud kokkulepe konkreetsete õpiväljundite osas. Peaks olema selgelt määratud, millised on rahatarkuse teadmised, mida põhikooli ja gümnaasiumiõpilased kooliastme lõpuks

²¹ Haridus- ja Teaduministerium PISA 2018 finantskirjaoskuse uuring. Pressikonverentsi infomaterjal, põhisõnumid.

https://www.hm.ee/sites/default/files/pisa_2018_kokkuvote_pohisonumid.pdf

omandavad. Eraldi ainekava loomist uuringus osalenud sihtrühmad vajalikuks ei pea ning erinevate osapoolte hinnangul on õppekavade mahud ning seatud eesmärgid liialt nõudlikud, et teemat ainekavadesse lihtsalt juurde lisada. Lõimimist peetakse võimalikuks, kui seda suudetakse ainekavadesse sisse viia viisil, mis ei tekitaks lisakoormust õpetajatele ning õpilastele.

KAS RAHATARKUST ON VAJALIK ÕPETADA KUTSEHARIDUSES?

Kutseharidusstandardi²² kohaselt on kutsekoolide õppekava koostamise alusdokumendiks riiklikud õppekavad, mis jagunevad valdkondade kaupa²³. Valdkondlike riiklike õppekavade alusel koostatakse kooli õppekavad ja õppekava juurde kuuluvad moodulite rakenduskavad iga kooli poolt. Õppekavade kujundamisel on koolidel kohustus õpitulemused ja hindamiskriteeriumid muutumatul kujul võtta riiklikust õppekavast, ülejäänul osas on koolidel õppekava koostamisel vabad käed. Rakenduskava kohustuslikeks osadeks on veel mooduli maht, sh auditoorne töö, iseseisva töö maht, praktika ja praktiline töö, teemad, alateemad, iseseisev töö (sh ülesanded), õppemeetodid, hindamisülesanded, hindamismeetodid, kokkuvõtva hinde kujunemine ning õppekirjandus.

Kutsekoolides on õppeainete mooduleid vastavalt koolis pakutavatele erialadele ning rahatarkuse teemasid tuleb sisse erinevates moodulites läbi erialase õppe. Üldiselt on kutsekoolide esindajate hinnangul erinevate erialade moodulites rahatarkust käsitletud piisavalt. Näiteks mainiti intervjueritud kutsekoolide juhtkonna ja õpetajate poolt kõikides erialades sisalduvaid mooduleid „Karjääri planeerimine ja ettevõtluse alused“ ning uut moodulit „Õpitee ja töö muutuv keskkonnas“²⁴. Viimases ei ole küll rahatarkusega seotud teemasid otseselt käsitletud, kui moodulis on rahatarkusega kaudsemalt seostatav üks õpiväljunditest: *õpilane mõistab ühiskonna toimimist, tööandja ja organisatsiooni väljakutseid, probleeme ning võimalusi*. Pelgalt õpiväljundite põhjal on aga raske hinnata mooduli konkreetset sisu, sest see koostatakse koolide poolt. Kutsekooli esindajad tõid välja ka erialasid, mis on tugevalt seotud ettevõtluse ja finantsteemadega ning märkisid, et nende erialade puhul käsitletakse rahaga seotud teemasid küllalt süvitsi, kuid mitte niivõrd isiklike finantside majandamise seisukohast. Näitena mainiti selliseid erialasid nagu ärikorraldus, raamatupidamine, väikeettevõtlus jt.

„Aga see on ka Õpitee moodulis sees, seal on kõik need teemad kaasa arvatud. See on sisse kirjutatud ettevõtlikkuse või ettevõtluse arendamise all. Seal on need teemad olemas, aga nii detailselt nagu praegu oleme arutanud, et kas mina inimesena tean, mis on minu maksud, töömaailmas millised õigused ja kohustused mul on, siis seal on need teemad puudutatud. Ma julgeks küll öelda, et see on meil õppekavades läbivaks teemaks, mitte ainult erialaselt. Ärinduses, kaubanduses ja raamatupidamises on need erialapädevusena, aga üldpädevusena on kõigis õppekavades.“ (kutsekooli juhtkond)

„Õpitee moodulis on ta sees. Ja ettevõtluse valikkursus on ka olemas meil. Seal on ka finantsosa. Ja meil on erialad raamatupidaja, väikeettevõtja, ärikorraldaja ja sekretärid, kus on ettevõtte poole pealt rahateemad tugevasti sees.“ (kutsekooli juhtkond)

„Ta tuleb teiste teemade sees. Ärikorralduses räägitakse finantsanalüüsist. Siis selle raames räägitakse firma või ettevõtte vaatevinklist, mitte inimese personaalsete rahaliste vahendite kasvatamisest. See on natuke teise suunaga. Paraku personaalne finantsanalüüsi pool on õpilase enda kanda, kui ta tahab seda õppida juurde.“ (kutsekooli õpetaja)

²² Riigi Teataja. Kutseharidusstandard. <https://www.riigiteataja.ee/akt/128082013013>

²³ Riigi Teataja. Kutseõppeasutuse seadus.

https://www.riigiteataja.ee/akt_rakendusaktid.html?id=116062020007&kuvarakendus=1

²⁴ Eelnevalt oli kutsekoolides mooduliks „Karjääri planeerimine ja ettevõtluse alused“, mis asendati uue mooduliga „Õpitee ja töö muutuv keskkonnas“. Viimane asendab esimese hiljemalt 1. septembrist 2021 alustavates kutseõppekavades.

„Toon näite sedapidi, et õpetame väga kindlat teed, mis tuleb kutsestandardist. Võtan raamatupidaja õppekava. 2 aastat kestab, selle jooksul peame koolitama spetsialisti 5. tasemele kutsehariduses. Kahe aasta jooksul enamust ajast õpivad raamatupidamist, ta õpib ettevõtte vaatest. Küllap inimene paremini läbi ettevõtte vaate oskab paremini ka oma rahakotti vaadata.“ (kutsekooli juhtkond)

Intervjuudest kutsekoolide esindajatega ilmses arvamus, et kutsekooli tulnud noorte ja täiskasvanute puhul eeldatakse, et rahatarkuse teemadega on põhikoolis, gümnaasiumis või töökogemuse baasil kokku puutunud ning kutsekoolis rahatarkuse õppimine ei peaks olema eesmärk omaette. Vaatamata sellisele ootusele tõdesid kutsekoolide esindajad, et põhikoolist või isegi gümnaasiumist kutsekooli suundunud noorte finantskirjaoskus, aga ka teadmised matemaatikast ei ole tänapäeval kuigi head. Sarnaselt üldhariduskooli esindajate arvamusel, leiti ka kutsekoolide esindajate poolt, et rahatarkuse teemasid peaks lastele hakkama tutvustama juba haridustee algusest peale ja leiti, et niimoodi oleks võimalik inimeste finantskirjaoskust parandada.

„Mida me ei tee, mis ei ole kooli eesmärk ega ei ole ka õppekavast tulenev eesmärk, eraisiku finantskirjaoskuse kasvatamine otseste eesmärkidega, et ta oskaks kodust eelarvet teha, panka valida, võtaks vastutustundlikult laenu, kas ta tegeleb börsidel või krüptovaraga jne. Sellega kool ei tegele, see pole ka kooli ülesanne.“ (kutsekooli juhtkond)

„Kutsekoolides on karjäärimoodul selline, mis annab esmase teadmise küll. Pluss siis erialades on.“ (kutsekooli juhtkond)

„Ma olen ka seda meelt, et muidugi on oluline, aga see mis meie siin õpetame, see on juba samm edasi, ehk kuidas raha edasi kasvatada. Algteadmised peaks tulema ikka põhikoolis, või juba vaikselt algkoolist. Ehk niimoodi samm sammult, meie saame siis juba sinna peale just seda ettevõtluse poolt juurde õpetada, et kuidas ta oma rahaga edasi saab toimetada, kuidas sellega midagi teha ja juurde teenida.“ (kutsekooli juhtkond)

„Aastaid on istunud vastuvõtukomisjonis ja me uurime ka, kes tulevad siia majanduskeskkonda, et kas nad on majandust õppinud mingit kanti seal gümnaasiumis. Tuleb välja, et neil on mingi ühiskonnaõpetus või majandusõpetus, aga kui hakkad sisu küsima, siis ega majandusõpetust seal küll ei saa.“ (kutsekooli juhtkond)

„Hüppame justkui inimese ellu sisse, mõne jaoks oleme hiljaks jäänud, on nii tark, et oskab meist rohkem rääkida, ja teine küsib, kus te varem olite, ma olen juba jõudnud need ja need vead teinud. Arusaamad peavad saama alguse juba lapseas. Vastavalt elukäigule ta kujundab oma tegevusi nendest teadmistest lähtuvalt, mida talle on lasteaiast saati antud.“ (kutsekooli õpetaja)

Rahatarkuse teemade lõimimise võimalikkust küll mainiti kutsekoolide esindajate poolt, kuid seda ei peetud liialt oluliseks ning kutseõpetajate hinnangul oleks keeruline rahatarkuse teemat ainetes sügavamalt käsitleda ajapuuduse tõttu. Kutsekoolide esindajate sõnul on koolide jaoks oluline, et õpilased läbivad kutsevalifikatsiooni eksami ning eelkõige peavad õppekavad neid selleks ette valmistama. Samas leiti, et lõimida on võimalik, kuid sellisel juhul peaks see tulenema pigem eesmärgiks seatud õpiväljunditest. Veel toodi mitmes vestluses välja võimalust siduda rahatarkuse teemasid praegusest rohkem moodulisse „Õpitee ja töö muutuv keskkonnas“ ning eraldi rahatarkuse mooduli loomist vajalikuks ei peetud.

„Lõimides rahatarkuse erinevatesse tundidesse. Et lisaks sellele, kui on valikkursus või kohustuslik kursus, siis on see igapäevane rahatarkuse lõimimine erialatundidesse. Mis oleks üks osa õppetööst.“ (kutsekooli juhtkond)

„See sama Õpitee moodul, seal üks osa piisaks. Seal praegu on majandusest üldiselt.“ (kutsekooli õpetaja)

„Meie õpetame sisuliselt kogu finantskirjaoskuse lahti erinevate õppeainete vahel. See on süvitsi minek, seega ma ei näe vajadust, et siin oleks erilist ainet veel juurde vaja haakida.“ (kutsekooli õpetaja)

„Finantskirjaoskus on liiga üldine võibolla. Õpetan pärast Eesti majandust ka edasi. Võiksimme õppijatele üldist majandusharidust ka jagada, aga kõik ei mahu selle mahu sisse. Võib-olla võiks olla selgesõnalisemalt õpiväljundites, et peaks oskama oma rahaga ümber käia ja paremini aru saada. Võib-olla see aitaks kaasa.“ (kutsekooli juhtkond)

„Riigi suunised saavad olla läbi Õpitee mooduli. Sellest sügisest läheb esimest korda uue sisuga lahti. See oleks olnud see koht, kui on finantskirjaoskust tulevikus rohkem soov sisse tuua, inimesteni viia, siis see on see Õpitee moodul, mida tuleks uuesti uuendada, rõhuasetused ära võtta. Täna on seal väga suur rõhk inimese karjäärile, enesearendusele, enese juhtimisele. Lisaks majandusele ja ettevõtlikkusele. Kui tulevikus on just see teema aktuaalsem, et finantskirjaoskust tõsta, siis tuleb selle mooduli raames tõsta teised teemad tahaplaanile ja prioriteetsemaks finantskirjaoskust. See on moodul, mis on absoluutselt kõikidel kutseõppeasutustel, kõikidel õppekavadel kohustuslik.“ (kutsekooli juhtkond)

Kutsekoolide puhul on rahatarkuse teemad seotud erinevates moodulites vastavalt kutsekoolide erialadele. Läbiva moodulina on kutsekoolides „Õpitee ja töö muutuvas keskkonnas“, milles sisalduvad kutsekooli esindajate sõnul ka rahatarkusega seotud teemad. Üldiselt ei leidnud kutsekoolide juhtkond ning õpetajad, et rahatarkuse õppimine peaks olema kutsekoolides õppijatele eraldi eesmärk ning intervjuudest ilmses tugevalt ootus selles osas, et õpilased peaksid rahatarkuse teadmised omandama üldharidusest.

- ✓ Rahatarkuse teemad on enim käsitletud ühiskonnaõpetuse ja valikainete ettevõtlusõpetus (põhikool) ning majandus- ja ettevõtlusõpe (gümnaasium) ainekavades, ning mõningal määral ka matemaatikas.
- ✓ Rahatarkuse teemade käsitlemise ulatus sõltub mõneti ka õpetajate enda huvist - õpetajad, kes on motiveeritumad ning huvitatud ja teadlikumad, leiavad ka rohkem võimalusi teema käsitlemiseks oma ainetunnis.

- ✓ Eraldi finantskirjaoskuse ainekava loomist üldhariduskoolide esindajate poolt enamjaolt ei pooldata.
- ✓ Üldhariduse puhul soovitakse näha rahatarkuse teemade tugevamat lõimimist erinevates ainekavades läbimõeldud viisil, mis ei koormaks õpetajaid ja õpilasi.
- ✓ Kutsekoolide esindajate hinnangul on rahatarkuse teemad käsitletud erialadega seotult piisaval määral ning finantskirjaoskuse arendamine kutsekoolis ei peaks olema eraldi eesmärk.

3. ÕPPEMATERJALID JA -MEETODID

MILLISEID RAHATARKUSE TEMAATIKAT KÄSITLEVAID ÕPPEMATERJALE KASUTATAKSE?

Rahatarkust puudutavate õppematerjalide puhul ei ole selget ülevaadet materjalide valiku ja kättesaadavuse kohta ning selleteemalised õppematerjalid ei ole ühtsesse allikasse koondatud. Eesti Hariduse Infosüsteemist (EHIS) leitavate traditsiooniliste õppematerjalide (õpikud, töövihikud jms) hulgas konkreetselt vaid rahatarkusele suunatud materjale ei ole.

Rahatarkuse teemad on ainekava piires olemas ühiskonnaõpetuse, matemaatika, majandus- ja ettevõtlusõppe õpikutes. Digitaalsete õppematerjalide keskkonnas E-koolikott on võimalik leida väheseid pelgalt rahatarkuse teemasid puudutavaid digitaalseid materjale, näiteks on keskkonnast leitavad 2013. aasta õppematerjalide projekti raames loodud gümnaasiumile ning põhikooli kõikidele kooliastmetele suunatud finantskirjaoskuse materjalide kolleksioon²⁵. Õppematerjalide kogumikus on olemas õpetaja tööjuhendid ning õpilaste töölehti erinevatel teemadel, näiteks mõistlik tarbimine; pere eelarve ja raha kulutamine; oma raha; pangakaart ja sularaha jt. Kokku loodi 36 töölehte kogumahuga ligi 250 lehekülge ning osa materjalist tõlgiti ka vene keelde. Veel on leitav 2011. aastal koostatud ülesandekogu Minu rikas elu, mis on suunatud põhikooli viimasele klassile ja gümnaasiumile.

Õpetajatega läbi viidud intervjuudes sai kinnitust asjaolu, et õpikud ja erinevate ainete jaoks loodud õppevara rahatarkuse teemasid piisaval määral ei sisalda ja pigem leiavad õpetajad materjalid nende teemade õpetamiseks erinevatelt veebilehtedelt.

„Ma ei olegi mingeid õpikuid väga kasutanud või selliseid materjale, aga paari kodulehekülge. Kalkulaatorid ja valuutavahetuse lehekülge, õpikus on need andmed mingi X kuupäeva andmega [...]“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Põhimure on selles, et Eestis ei ole finantskirjaoskuse teemalist õppematerjali. Mina ise koostan valmistades tundi ette teemakohased materjalid, ülesanded. Õpilastele lähevad jagamiseks minu enda koostatud õppematerjalid.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Koolis on õpetajad teinud esitlusi, õpikut pole nad eriti kasutanud. Kõige mugavamad on elektroonilised materjalid.“ (venekeelse üldhariduskooli õpilane)

Eelnevalt nimetatud E-koolikoti keskkonnas on olemas ka mitmeid viiteid erinevatele finantsteemadega seotud veebilehtedele. Näiteks on leitav viide veebilehele eluotsused.ee²⁶, kuhu on koondatud audiovisuaalsed õppematerjalid koos tunnis kasutamise juhenditega. Videod ei ole küll puhtal kujul rahatarkuse temaatikale fookuseeritud, kuid kajastavad laiemalt selliseid 15–19aastastele noortele suunatud olulisi teemasid nagu karjäär, haridustee ja rahaasjade planeerimine. Lisaks on viide lehele MeieRaha.ee, kust on leitav riigieelarve e-lahendus, mis võimaldab näha, kui palju riigil ühe aasta jooksul raha kasutada on, mis tuluallikatest eelarve koosneb ja milleks seda kulutatakse. Küll aga peab välja tooma, et nimetatud veebileht on uuendamata ja viimane analüüsiv riigieelarve pärineb aastast 2014. Sellest, et ülevaade erinevatest rahatarkuse materjalidest vajab uuendamist, annab märku asjaolu, et lehel on otselinke teistelegi veebilehtedele, mis enam ei ole aktiivsed, näiteks *kool.minuraha.ee*. Kuigi viimane otseviide ei ole aktiivne, on Minuraha veebis (*Minuraha.ee*) leitavad viited erinevatele materjalidele alamlehel „Kasulikud abivahendid“. Näiteks on seal olemas koostöös Pangaliidu ja Tagasi Kooli meeskonnaga loodud E-külalistunnid – kokku 21 videot erinevatel rahatarkuse teemadel. Lisaks on lehel pakutud viiteid erinevate interaktiivsete vahendite juurde, näiteks LHV virtuaalportfell. Samuti on lehel toodud erinevad rahatarkusega seotud raamatud. Eelnevalt nimetatud veebilehtedest mainiti intervjuudes LHV virtuaalportfelli, mida mõned õpetajad on õppetöös kasutanud. Õpetajate poolt mainiti ka ettepanekut luua olemasolevate e-teenuste juurde demokeskkonnad, mille kaudu saaks realselt erinevaid finantstoiminguid läbi proovida (nt e-tuludeklaratsioon, äriregister vms).

²⁵ Raamatupidaja portaal. Metoodilised materjalid finantskirjaoskuse õpetamiseks.

<https://www.rmp.ee/ettevotlus/kasulikiteada/valmisid-metoodilised-materjalid-finantskirjaoskuse-opetamiseks-2013-09-19>

Kolleksiooni koostasid Eesti Majandusõpetajate Seltsi kuuluvad õpetajad koostöös teiste ainete õpetajatega. Tegemist on üldhariduskoolidele mõeldud finantskirjaoskuse kujundamist toetavad õppematerjalid, mille valmimist toetasid Haridus- ja Teadusministeerium, Finantsinspeksioon, Pangaliit ning NASDAQ OMX Tallinna Börs.

²⁶ Veebiportaal „Eluotsused“. <https://eluotsused.ee/>

„Ei ole pikalt rääkinud, aga olen rääkinud tunnis näiteks LHV virtuaalkontost, kus sa saad mängida investeerimist. Eelmisel aastal abiturientidele rääkisin.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Rohkem demokeskkondi õpetamise toeks. Mäletan, kui oli kunagi äriregistri demokeskkond ja maksuametil ka. Tehke need demokeskkonnad, et ma saan näidata inimesele reaalselt ja õpetada terminoloogiat selle kaudu. E-äriregister, e-maksuamet õpetuseks lisaks. See on väga oluline.“ (kutsekooli õpetaja)

Rahatarkuse teemade õpetamiseks on ka muid materjale, mis eelpool nimetatud EHISest ning E-koolikotist leitavad ei ole. Näiteks on 4–9aastastele koostatud raamat „Tom õpib rahamängu“ ja 10–15aastastele raamat „Kuidas saada rahatargaks“. Samuti on välja antud „Rikkaks saamise õpik“, mis on suunatud eelkõige investeerimise põhitõdede õppimisele ning Junior Achievement Eesti SA välja antud „Majandusõpik gümnaasiumile“. Kõige uuemad rahatarkusega seotud raamatud on 2020. aastal ilmunud gümnaasiumile ja täiskasvanutele mõeldud „Rahaedu põhimõtted“ ning noorematele suunatud „Marta ja rahatähed“. Eelnimetatud raamatud on listitud ka Minuraha veebis alalehel „Kasulikud abivahendid“. Lisaks on olemas Finantsinspektsiooni ja Nasdaq Tallinna börsi koostöös välja antud rahaasjade korraldamise käsiraamat „Finantsaabits“ (esmakordselt ilmus 2011. aastal ning täiendatud versioonina 2016. aastal, hetkel kolmandat korda täiendamisel). Mõningatele nimetatud raamatutele viidati intervjuudes, kuid ei saa öelda, et paljud õpetajad nende raamatute kasutamist oleksid maininud.

„Põhikoolis kasutame õpikut „Rikkaks saamise õpik“, põnevad ja lihtsalt omandatavad on veebi Minuraha.ee materjalid.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Lisaks oleme kasutanud raamatut „Tom õpib rahamängu“. See on lapsesõbralik materjal. Nemad alustavad raha kogumisest, teenimisest. Kuidas on võimalik väikesel lapsel teenida taskuraha ja kuidas jagada kolme purgi vahel.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Eelpool mainitud Junior Achievement programmi²⁷ õppematerjalidele on palju viidatud ka intervjuudes. Õpetajate ja ka koolijuhtide poolt nähakse seda ühe äärmiselt vajaliku programmina, eriti just gümnaasiumi õpilasfirmade ning õpetajatele pakutavate koolituste osas. Mitmes intervjuus on esile tõstetud ka seda, et Junior Achievement programmi materjalid on väga kõrge tasemega ja soovitakse nende võimaldamist ka koolidele, kes programmis ei osale.

„Minu ettepanek on teha Junior Achievement materjalid Eesti koolidele kättesaadavaks koostöös Haridusministeeriumiga.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Selleks, et meil oleks tulevikus majanduslikult hästi toime tulevad inimesed, oleks vajalik, et koolid saavad HTM poolt koostatud õppematerjalid. Hetkel otsivad õpetajad ise materjale, mida tunnis kasutada. Head materjalid on näiteks Junior Achievement programmil. Üks programmi osadest ongi pühendatud financial literacy teemale, aga kahjuks on need materjalid kättesaadavad ainult koolidele, kes on programmiga liitunud.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Rahatarkusega seotud materjale on olemas ka pankade kodulehekülgedel. Näiteks on Swedbanki kodulehel eraldi alaleht Rahaasjade Teabekeskus²⁸, kust on võimalik leida erinevate teemade kohta, sealhulgas eelarve, laenamine, säästmine jt. Samuti on materjale SEB panga kodulehel, näiteks on leitav SEB Rahatarkuse kursus²⁹, mis koosneb 10 erinevast rahaasjade planeerimisega seotud videost. Pankade veebilehtede kasutamisele viitasid ka mitmed intervjuueeritud õpetajad. Samas nenditi, et pankade kodulehtede terminoloogia võib olla õppematerjalina kasutamisel liialt keeruline. Intervjuudes viidati ka Finantsinspektsiooni tarbijahariduse spetsialistide poolt koostatud

²⁷ Programmi Junior Achievement veebiportaal. <http://www.ja.ee/>

²⁸ Swedbank rahaasjade teabekeskus.

<https://www.swedbank.ee/about/privatefinances/about/start?language=EST>

²⁹ SEB Pank rahatarkuse kursus. <https://e-oppekeskus.ee/videokursused/rahatarkuse-kursus/>

materjalidele, mis olid suunatud 8.–11. klassi õpilastele, kuid nenditi, et need materjalid pole enam kättesaadavad.

„Veebileheküljed. Pankade omad näiteks.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Ühiskonnaõpetuses saab anda edasi veebipõhiste materjalide abil, nt minna erinevate pankade veebilehtedele ja võrrelda, millised on nt tudengilaenude tingimused on ja õpilane saab võrrelda, millise panga tingimused talle kõige paremini sobivad. Palju saab toetuda internetile.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„On artikleid [pankade kodulehekülgedel]. Aga pankades on nii pangakeskse terminoloogiaga. Oleks vaja lihtsamaid.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Lisaks pakutakse 2020. a loodud rahatarkuse teemalisi tasuta e-kursused – Studya loodud „Finantskirjaoskuse kursus“³⁰, millega on liitunud 16 kooli, ning noorteprogrammi Changemakers Academy poolt loodud kursus „Kuidas saada elus 5+?“³¹, millega on liitunud 2 kooli³². Nende kursuste kasutamist intervjuudes õpetajad ei maininud, küll olid mõned üksikud õpetajad teadlikud esimesena nimetatud kursuse olemasolust.

Intervjuudes osalenud kutsekoolide õpetajad nentisid, et traditsioonilisi õppematerjale konkreetselt rahatarkuse teemade õpetamiseks on keeruline leida ning paljud nendest on vananenud. Mitmed intervjuueeritud kutsekoolide õpetajad tõid välja, et leiavad materjalid peamiselt internetist ning oli ka selliseid õpetajaid, kes leidsid, et veebikeskkondades on infot piisavalt ning selle leidmisega neil probleeme pole. Konkreetsemalt mainiti muuhulgas näiteks pankade kodulehekülgi, Maksuameti kodulehekülge ja *Minuraha.ee* veebikeskkonda.

„Kutseõppes on natuke keeruline. Kutseõppes head õpikut ei ole.“ (kutsekooli õpetaja)

„Kutsekoolidel on see probleem, et eraldi kohandatud õppematerjale ei ole olemas, me ise paneme kokku siin selle. Kui oleks mingid tsentraliseeritud õppematerjalid või õpikud, töövihikud, need oleks teretulnud. Praegu kutseõpetaja suures mahus koostab materjali ise.“ (kutsekooli õpetaja)

„Mina kasutan ka seda Minuraha väga palju, juba varasemast ajast ja nüüd samuti distantsi puhul on väga hea. Ma leian ka, et takistusi nagu ei ole. Tõesti on väga palju häid materjale internetis ja väga palju igasuguseid e-loenguid ja videoid ja õpetusi.“ (kutsekooli õpetaja)

Pelgalt rahatarkuse teematikat käsitlevaid õpikuid Eestis koostatud ei ole. Teemad on ainekavade piires nende ainete õpikutes, kus rahatarkuse teematika ainekavas sisaldub. Paljud materjalid ja veebilehed on loodud projekti korras erinevate partnerite ning asutuste poolt, andes märku süsteemsuse puudumisest rahatarkuse teematikat käsitleva õppevara puhul. Lisaks on peamised materjalid, mis digitaalsel kujul õpetajatele leitavad, 2013. aastast ja kaasaegsemad materjalid puuduvad. Rahatarkust puudutavad õppematerjalid ei ole ka ühtsesse allikasse süsteemselt koondatud ning seetõttu võib õpetajatel sobivate materjalide leidmine olla raskendatud. Õpetajad kasutavad olenevalt konkreetsest ainest mõningal määral õpikuid, kuid peamiselt leitakse vajalik materjal internetist erinevatelt veebilehtedelt – näiteks pankade kodulehtedelt ja *Minuraha* veebist. Samuti kasutatakse rahatarkuse teemadel välja antud raamatuid ja ka Junior Achievement programmi materjale.

³⁰ Studya Edu OÜ finantskirjaoskuse kursus. <https://finantskirjaoskus.ee/>

³¹ Changemakers Academy kursus. <https://changemakerscenter.thinkific.com/courses/kuidas-saada-elus-5>

³² Mõlema e-kursusega liitunud koolide arv on toodud 01.12.2020 seisuga.

KUI HEAKS SAAB HINNATA RAHATARKUST KÄSITLEVATE ÕPPEMATERJALIDE KÄTTESAADAVUST?

Rahatarkusega seotud materjalide analüüsimisel on selge, et materjalide leidmine ei ole kuigi lihtne ning eeldab õpetaja enda huvi ja motivatsiooni ning materjalide läbitöötamist. Ka läbiviidud intervjuudes kajastus tugevalt arvamus, et rahatarkuse teemalised materjalid ei ole õpetajatele hõlpsasti leitavad ning puudub üks allikas, kuhu võimalikud materjalid oleksid süsteemselt koondatud. Materjalide koondamist on rakendatud Minuraha veebis, kuid see ei pruugi olla igale õpetajale teadaolev veebileht, kust materjale otsida. Ka õpetajad ise leidsid, et materjale on küll võimalik leida, aga selleks peab õpetajatel endil huvi ning aega olema, sest õppematerjalide otsimine ja tunniks ettevalmistamine on aeganõudev. Ühe konkreetse soovitusena mainiti olemasolevate rahatarkuse õppematerjalide koondamist Rahandusministeeriumi kodulehele.

„Mulle tundus et neid asju ei ole väga lihtne leida ja puudu on ühest kohast, mis need kokku koondab. Võiks neid süstematiseerida.“ (valdkonna ekspert)

„Kui Rahandusministeerium seda ajab, siis nende enda kodulehel õpetajale toeks mingi plokk, loogilised kohad.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Lisaks õppekavadesse sisse toomisele võiks olla õppematerjalide pank. Et oleks ühes kohas olemas. Näiteks võtan veebilehe lahti, ma olen aineõpetaja, siis vajutan õpetaja lingi peale ja kõik mulle vajalik tuleb sinna lahti, mida saaksin tunnis kasutada. Ja kui olen lapsevanem, vajutan lapsevanema lingi peale ja kõik, mis puudutab lapsevanema rolli, tuleb ette. Selline süsteemne õppematerjalide või kasulike linkide kogu võiks olla.“ (üldhariduskooli juhtkond)

„Minu ja ka minu kolleegide arvates on põhiliseks probleemiks materjalide nappus. Iga õpetaja peab ise otsima materjale tunni sisustamiseks, mis on päris ajamahukas.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Spetsiaalselt finantskirjaoskuse õpetamiseks väljatöötatud materjali ei ole. On küll mitmeid raamatuid, mis kannavad nime „õpik“. Aga need raamatud tuleb õpetajal läbi töötada, mis on samuti ajakulu.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Kui tahad siis leida ja materjale on aga peab tahtmine olema. Aga seda küll, et süstematiseerida oleks vaja.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Intervjuudes arutleti ka venekeelsete koolide õpilaste nõrgemate PISA testi tulemuste üle ja vestlustes ilmnis arvamus, et kuna venekeelseid materjale on saada vähesel määral, siis võivad rahatarkuse teemad keelebarjääri tõttu õpilastele arusaamatuks jääda. Samas toodi see asjaolu välja vaid ühes venekeelse kooli õpetajate intervjuus ja seega ei saa eeldada, et see kõikide venekeelsete koolide puhul murekohaks on.

„Õppematerjalid peaksid samuti olema õpilastele arusaadavas keeles. Paraku sellist materjali ei ole ja õpetaja ei saa olemasolevat materjali pidevalt vene keelde tõlkida.“ (venekeelse üldhariduskooli õpetaja)

„Kui paraneb vene õppekeelega koolide õpilaste eesti keele tase, siis ühtlustub ka rahatarkuse tase. Meil on tohutult palju andekaid lapsi, kes gümnaasiumi alguses ei saa finantsteemadest keelebarjääri tõttu piisavalt hästi aru. Gümnaasiumi lõpuks nende keeleoskus paraneb, aga selleks ajaks on teemad juba läbi võetud.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Nagu eelnevast õppematerjalide analüüsist selgus, on paljud viited E-koolikotis uuendamata, mis näitab, et rahatarkuse materjalide kättesaadavuse osas on lahendamist vajavaid kitsaskohti. Ka vestlustes õpetajatega tõstatus rahatarkuse teematikat käsitleva õppematerjalide vananenud sisu. Nii üldhariduskoolide kui ka kutsekoolide õpetajate sõnul muutuvad finantsvaldkonnaga seotud teemad kiiresti ja paraku ei jõua õppematerjalid alati selle arenguga kaasas käia. Intervjuudes toodi välja ka seda, et paljud materjalid ei ole sobilikud kasutamiseks ainetes, mille sisu ei ole nii lihtne rahatarkusega

siduda, näiteks matemaatika või majandusõpetus. Samuti kajastus kitsaskohana materjalide olemusolu ja kättesaadavuse osas arvamus, et noorematele vanusegruppidele on materjale rohkem.

„11. aastat olen koolis ja näitan ühe õppejõu raamatut Eesti majanduse lõimumine, aastast 2002. Ja ütlen õpilastele, et uut ei ole peale tulnud. Kui tahame õpilaste finantskirjaoskust parandada, siis riik peaks tulema välja sellega, et toetab õppematerjale ja neid, kes seda välja annavad. See on number üks. Praegu kõige olulisem.“ (kutsekooli õpetaja)

„Üks takistus veel on õppematerjalid, mis tegelikult on aastast 2000-2008. Uuemaid on ka, aga sellised põhiasjad.“ (kutsekooli õpetaja)

„Iga aine puhul ei ole materjale. Majandusõpetuses on neid materjale palju. Kui ma vaatan geograafiat, siis on mõned üksikud töölehed. Sa pead ise otsima. Ikka võiks neid materjale olla. Elulisemaid ja just praktilisi ja tööturuteemalisi. Konkreetsetele ainetele suunatud. Elu muutub nii kiiresti ja materjalid on tihti vananenud.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Rääkides õpetajate ja teiste sihtrühmadega olemasolevatest rahatarkuse õppematerjalidest ning meetoditest, arutleti eraldi teemana ka selle üle, mis vanusest oleks koolis sobilik rahatarkuse teemasid õpilastele tutvustada. Siinkohal tõdesid erinevate sihtrühmade esindajad konsensuslikult, et rahatarkust peaks õpetama formaalhariduses läbivalt, alustades juba lasteaiast. Sealjuures on aga õpetajate arvates äärmiselt oluline pöörata tähelepanu sellele, et õpetamine toimuks läbi eakohaste meetodite.

„Tegelikult rääkima peaks varakult. Aga see peaks olema järk-järgult. Iga teadmise kasvab millegi peale. Tegelikult saab lasteaialaps ka aru, et kui emme või issi tahab olla meelepärane poes ja ostab kõike, mis ta tahab, siis järgmisel hetkel nad peavad kolima korterist välja. Selliste lihtsate võrdlustega, et mis siis juhtub ja miks see on oluline. Kuidas rääkida, mingite juhtumite-lugude kaudu, miks juhtus nii, miks nemad said seda. Selliselt absoluutselt algklassist alates või siis diskussioonina arutada.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„See ei pea kohe olema mingid spetsiifilised majandusteemad, aga huvi peaks tekkima suhteliselt noorelt. Järsku gümnaasiumis huvi tundma hakata on keeruline. Kui see on noorena sisse juurutatud, siis hakkad varem kuulama avalikus ruumis mingeid kõnelusi ja hakkad rohkem omandama ja huvi tundma.“ (üldhariduskooli õpilane)

Õpetajate hinnangul ei ole materjalid piisavalt lihtsasti kättesaadavad ja eelkõige oodatakse õppematerjalide koondamist ühte allikasse, mis pakuks õpetajatele võimaluse kiiresti tutvuda olemasolevate materjalide valikuga. Intervjuudes osalenud õpetajad soovisid eelkõige, et saadaval oleks materjale, mis oleks konkreetsetes ainetundides kasutamiseks sobilikud ning sisaldaksid praktilisi ülesandeid ja näiteid sellest, kuidas teemasid tunnis käsitleda. Kõrgematele kooliastmetele on soovitatav luua digitaalseid ja madalamatele kooliastmetele paberandjal õppematerjale, kuna nooremale eale õpetatavad rahatarkuse teadmised on pigem põhitõed, mis ajas oluliselt ei muutu. Samas noortele suunatud keerukamad finantsalased teemad muutuvad üsna kiiresti. Digiõppevarade loomine ja nende kasutamise soodustamine on ka üheks oluliseks suunaks hariduspoliitikas laiemalt.

MILLISEID ÕPPEMATERJALE JA MEETODEID PEETAKSE RAHATARKUSE ÕPETAMISEL ÕPETAJATE POOLT KÕIGE EFEKTIIVSEMATEKS?

Õppemeetoditest rääkides toodi nii üldharidus- kui kutsekoolide õpetajate poolt välja, et kõige mõjusamad on tegevused, mis võimaldavad õpilastel rahatarkuse teemasid tunnis eluliselt käsitleda. Näiteks kasutavad mitmed õpetajad oma tundides isikliku eelarve koostamist. Samuti on õpilastele selgitatud säästmise põhitõdesid läbi plaani koostamise, et mõne konkreetse eesmärgini jõuda. Veel tõid õpetajad näidetena erinevate maksude arvutamist, näiteks tulumaksu palkade puhul või käibemaksu poes müüdavate toodete puhul. Õpetajate sõnul võtavad õpilased teemasid lihtsamini omaks, kui need on seotud nende endi eluga ja pelgalt loengu vormis mõistete õpetamist väga tulemuslikuks ei peeta. Eluliste näidete integreerimine rahatarkuse

käsitlemisel paneb õpetajate sõnul noored inimesed nende asjade peale sügavamalt mõtlema ja seeläbi kinnistuvad teemad paremini. Veel toodi efektiivsete tundides kasutatavate meetoditena välja erinevaid mängu, näiteks Monopol ja Cashflow. Samas nentisid õpetajad, et kuigi praktilised ja mängulised tegevused on kõige tulemuslikumad, on need ka aeganõudvad ning seetõttu on neid tihti peale keeruline rakendada.

„Ühiskonnaõpetuse tundides mängime õpilastega läbi reaalseid olukordi rahamaailmast. Näiteks tuleb arvutada palga pealt maksud, koostada säästmise plaan järgmiseks aastaks või pere eelarve grupitööna.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Sellised asjad, mis neid ennast kõnetavad. Mis nende enda eluetapis parasjagu põhieesmärgid on. Põhikooli lastele rääkida nende unistustest, uus telefon, mida peab tegema selle saamiseks. Kuidas toimib järelmaks. Gümnaasiumis võib juba rääkida sellest, et kuskil tuleb palgatööga lagi ette, sa ei saa rohkem teenida. Aga ettevõtluses on see võimalik. Millised su unistused on, mis elu sa tahad elada. Sellised asjad, mis inimesi kõnetavad.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Kui mina kasutan tunnis isikliku pere-eelarve puhul tarbijaveebi kulude-tulude Exceli tabelit, siis õpilased küsivad „õpetaja, kas Teie ka teete iga kuu seda tabelit?“ Ma kasutan seda, et lasta läbi mõelda tulude-kulude poolt ja kui palju nad suudavad kuus säästa. Loomulikult sellised näited elust huvitavad neid tõesti. Kui sul on midagi tuua, nii positiivsed kui niinimetatud negatiivsed olla, kui keegi on sattunud võlgadesse, mis on see tagajärg.“ (kutsekooli õpetaja)

„Eelarve koostamisel oleme teinud nt lasknud teha meeskondadena ja andnud pere eelarve ja nad peavad jaotama. Ja nad on väga üllatunud, et selliste rahadega võib ka elada. Need asjad neile meeldivad ja nad hakkavad mõtlema, et mida saab endale lubada ja mida ei saa.“ (valdkonna ekspert)

„Mängulised tegevused arendavad väga hästi. Aga ise neid välja mõelda ei ole jõukohane ja seetõttu ootaks, et rahatarkust arendavad mängud jõuaks õppematerjalidesse.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Praktilised asjad just neile meeldivad, lauamängud, kaardimängud, rahatarkuse teemadel. Selline tegevus. Majandustunnis näiteks monopol ja Cashflow.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Kuigi enamus intervjueritud õpetajatest investeerimist oma tunnis ei käsitle, mainisid siiski mõned üldhariduskoolide õpetajad, et on ka investeerimise põhitõdesid õpilastele läbi mänguliste tegevuste tutvustanud. Ühes intervjuus tõi ekspert välja, et on enda initsiatiivil kasutanud õppemeetodina pankade poolt loodud investeerimisplatvorme. Samuti mainiti LHV Börsihai aktsiamängu³³, mida osades koolides õpilastele tutvustatakse.

„Praktiline on kõige efektiivsem. Ise kasutan aastaid investeerimist. Kunagi oli SEB all platvorm, et teed virtuaalse rahaga. LHV umbes 10 aastat tagasi tegi virtuaalse investeerimiskonto ja õpilased teevad seda. Mul on spetsialistid, tulevad rääkima, on motiveeriv rääkija ja praktik, kes räägib aktsiatest. Ja siis ongi see, et pool aastat valivad endale aktsiaid ja siis praktik teeb vahekokkuvõtte. Ja poolaasta lõpus vaatame nende kokkuvõtteid. Ja õpilaste tagasiside on see, et see on huvitavamaid praktilisi tegevusi gümnaasiumis.“ (valdkonna ekspert, üldhariduskooli juhtkond ja õpetaja)

„LHV on teinud kuuajalist börsihai võistlust. Neid asju toimub ja kellel huvi on, saab osaleda.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Efektiivsete meetoditena toodi intervjuudes välja ka näiteks õpilasfirmade loomist, ettevõtete külastamist ning ürituste (laatade jms) korraldamist. Esimesena mainitud õpilasfirmade osas on uuringus osalenud osapooled läbivalt esile tõstnud õpilasfirma loomist kui suurepäras

³³ LHV panga „Börsihai“ virtuaalmäng. <https://www.lhv.ee/et/hai#>

õppimisvõimalust, sest see võimaldab noortel mõista ettevõtluse toimimist tervikliku protsessina. Teiseks mainitud ettevõtete külastamist on õpetajate sõnul noortele oluline võimaldada, sest visiitide jooksul räägitakse neile ettevõtluse alustamisest ning ettevõtte majandamise põhitõdedest. Õpetajate hinnangul tuleb ettevõtluse mõistmine kasuks ka isikliku raha majandamisel. Kolmanda näitena toodud ürituste korraldamine oli tugevalt soositud paljude juhtkonna liikmete poolt, kes pidasid oluliseks, et õpilastel oleks võimalus koolis erinevate ürituste korraldamisel kaasa lüüa. Õpetajate ja koolijuhtide hinnangul on ürituste korraldamises osalemise kasutegur suur, sest see õpetab noori ise eelarvega toimetama.

„Väga hea meetod on õpilasfirma. Terve aasta vältel õpilased mängivad läbi ettevõtte kõik elutsüklid. Õpilasfirmaga kaasneb ka reaalse raha kaotuse risk ja see võib tekitada noores negatiivseid emotsioone. Projekti lõppemisel tundub lastele, et see kogemus tuli raskelt (oli vaja palju panustada), aga aastad hiljem on nad tänulikud.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Õpilasfirmad on populaarsed. Uurimistöö teevad 2/3 õpilasfirma, mille kaudu saavad lisateadmisi, et sealt saab päris suur hulk õpilasi lisateadmisi väljaspool koolitunde.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Majandusõpetuse tunnis olen rääkinud kooli eelarvest, aga tunniväliselt veel õpilaslaadad. Suur osa meie õpilastest osalevad.“ (üldhariduskooli juhtkond)

„On käidud ettevõtlusõppe raames paljusid ettevõtteid külastamas. Selliseid õppekäike on, kus räägitakse kuidas alguse sai, kuidas on läinud. Ettevõtetes käimine on oluline.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Me oleme õpilastega käinud ettevõtjatel külas, kes realselt räägivad, kuidas nende kulud ja tulud tekivad. Ja muidugi nad alati küsivad minu käest, kuidas minul selle asjaga lood on, et kas ma ise olen ka see eeskujulik nii-öelda. Nad tahavad reaalset kogemust kuulda, kuidas need asjad on.“ (kutsekooli õpetaja)

„Sünnimuse algusest lõpuni korraldamine ja eelarve tegemine. Vahet ei ole kas see on kultuuri või spordiüritus et algusest lõpuni tegeleda. Et anda võimalus õpilastele osaleda.“ (üldhariduskooli juhtkond)

„Mul tuli meelde selline asi, et me oleme viljelenud ja mis õpilaste finantskirjaoskust arendab, on erinevad laadad. Arutad läbi, mida sa seal müüd, mis hinnaga, kui palju läks raha, et sa ise selle asja tegid ja kas sa müümise eest peaksid lisaraha saama.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Veel tõid efektiivse õppemeetodina kõik intervjuudes osalenud sihtrühmad välja väliste lektorite ettekandeid. Finants- või ärivaldkonnas tegutsevate inimeste esinemisi pidasid kõik osapooled väga mõjusaks. Mitmete koolide puhul mainiti, et kõnelema kutsutakse ka ärivaldkonnas tegutsevaid lapsevanemaid ja kooli vilistlasi. Välislektorite teema juures tõstatati koolijuhtide poolt ka koolide ebavõrdsete võimaluste küsimus ja leiti, et oluline oleks aidata koole, mis asuvad keskustest eemal, sest sinna on kõnelejaid keerulisem kohale kutsuda.

„Lektorite kohta on nii, et see asi on väga ebaühtlane. Meil on hästi lihtne saada, aga mõned koolid võivad teha meeletult pingutusi ja nad ei tule. Ebaühtlus üle riigi, ääremaade koolidel eriti.“ (üldhariduskooli juhtkond)

„Mida me ise veel oleme teinud, oleme kutsunud spetsialiste kooli, näiteks pangast on käinud. Sellised projektipõhised asjad. Ja me oleme üldse selliseid kohtumisi väljastpoolt kooli tulevate inimestega teinud. Finantsmaailmast on käinud spetsialistid õpetajatega samuti rääkimas.“ (kutsekooli juhtkond)

Kui üldhariduskoolide puhul toodi erinevaid õppetööväliseid tegevusi küllalt palju välja, siis kutsekoolide puhul kirjeldati selliseid üritusi vähem. Peamiselt selgitati, et kohati on raske pakkuda tegevusi, mis sobiks kõigile kutsekooli õpilastele ühtmoodi, ning teisalt nenditi ka seda, et paljud kutsekooli õpilased käivad tööl ning on ise lapsevanemad ja ei soovi seetõttu õppetöövälisest tegevustest osa võtta. Samas oli ka neid kutsekoole, kus erinevaid üritusi korraldatakse, kuid pigem

toimuvad need ettevõtlusvaldkonna raames. Kutsekoolide puhul toodi välja ka mitmeid erinevate ettevõtluserialadega seotud praktilisi tegevusi, mis on õppetöö osaks. Näiteks peavad õpilased mõningate erialade puhul koostama terviklikke projekte, mille puhul peab koostama näiteks äriplaani või eelarve.

„Hetkel küll ei ole [õppetöö väliseid tegevusi]. Need mõtted on kõik kuskil mõtte tasandil, aga reaalselt pole õpilastele midagi välja pakutud. Õpitase on nii erinev. Meile tulevad keskkooli õpilased, kellel on olemas juba kõrgharidus ja sh ka majandusharidus, siis neile oleks nagu imelik lugeda. Ja kui võtame põhikooliharidusel õpilased, need on nagu lapsed.“ (kutseõpetaja)

„Meil on ettevõtluse valdkonnas, nt ettevõtluse õppe arendamise projekti kirjutasime, 22-23 sept toimub häkaton. Ja meil on töötoad, sinna me tellisime LHV pangalt investeerimise töötoa. Ja MTA-lt.“ (kutseõpetaja)

„Stiilinäiteks veel, õpperestoran Meliss on ju tegelikult üks õpiprojekt alates menüü koostamisest, toiduainete ostmisest, serveerimiseni, hinnastamiseni ja tagasiside kogumiseks.“ (kutsekooli juhtkond)

„Meil on koolis ka õpilaprojektid. Kõik õpilased saavad kaks korda aastas kirjutada õpilaselt õpilasele projekti, mida nad siin koolis ellu viivad ja see on ka seotud eelarvega. Peavad projektile eelarve tegema ja jälgima eelarve täitmist.“ (kutsekooli juhtkond)

Nii üldharidus- kui ka kutsekoolide õpetajate sõnul on kõige efektiivsem viis rahatarkuse teemade tutvustamiseks läbi praktiliste tegevuste, mis seotud õpilaste endi eluga, näiteks isikliku eelarve koostamine või maksude selgitamine palga näitel. Samuti toodi kasulike tegevustena välja õpilasfirmade loomist ning erinevate ürituste või kooli tegevuste korraldamises osalemist. Veel peeti mõjusaks valdkonna spetsialistide kooli kutsumist ning siinkohal rõhutati, et võimalused selles osas peaks kättesaadavad olema kõikidele koolidele vaatamata nende asukohale.

MILLISEID ÕPPEMEETODEID EELISTAVAD ÕPILASED?

Õpetajate poolt välja toodud efektiivsemad õppimismeetodid ühtisid üldiselt sellega, mida õpilased intervjuudes kõige meelepärasemate tegevustena mainisid. Õpilastele on tundides enim huvi pakkunud just interaktiivsemad ja praktilist tegevust pakkuvad meetodid. Selgelt hinnati seda, kui õpetajad on rahatarkuse teemasid tundides püüdnud edasi anda läbi eluliste tegevuste ning mitte pelgalt läbi teoreetilise lähenemise. Praktilised ülesanded, mis seoti eluliste näidetega, on õpilaste sõnul aidanud neil õppida isikliku eelarve koostamist ning mõista palgaga seotud makse. Veel leidsid õpilased, et läbi praktiliste tegevuste teemade käsitlemine aitas neil paremini mõista ka majanduses toimuvat laiemalt ning soovitakse, et selliseid meetodeid kasutataks õpetajate poolt enam.

„Kõige huvitavam oli koolis mõelda välja erinevaid situatsioone, mis on rahaga seotud, ning mängida need koos klassikaaslastega läbi.“ (üldhariduskooli õpilane)

„Kõik on huvitav, kus on praktiline pool sees. Sa õpid sealt kõige rohkem.“ (üldhariduskooli õpilane)

„Ühiskonnaõpetuses olid finantskirjaoskusele pühendatud terved tunnid - õpetaja tegi Power Point esitlusi, näitas videoid, jagas töölehti. Lisaks lahendasime ülesandeid gruppides.“ (üldhariduskooli õpilane)

„Teooriaga ongi see, et ei mõtle alati, et nüüd kasutan seda, aga tänu majandustundidele mõistan rohkem seda süsteemi. Saan aru, kui majandusalased uudised, siis saan aru paremini.“ (üldhariduskooli õpilane)

„Tunnis võiks olla rohkem finantskirjaoskust tutvustavaid interaktiivseid tegevusi - reaalse olukordade enda peal läbi proovimine mängu vormis.“ (venekeelse üldhariduskooli õpilane)

Konkreetsete õpilastele meelepäraste õppimismeetodite näidetena toodi välja näiteks eelarve koostamist, mille puhul mainisid mitmed õpilased, et on eelarve koostamist ka isiklikus elus rakendama hakanud. Veel tõsteti esile õpilasfirmade loomist. Viimane on mitmete programmis kaasa löönud õpilaste sõnul kogemus, mis annab kasulikke elus vajaminevaid oskusi. Lisaks nimetasid õpilased valdkonna ekspertide poolt koolis läbiviidavaid ettekandeid ja seminare. Ühes noortega toimunud fookusgrupis leidsid õpilased, et nendele üritustele võiks kaasata ka vanemad, et ka kodus selleteemalisi vestluseid soosida. Veel mainisid õpilased ka ettevõtete külastusi, mis võimaldavad tutvuda konkreetsete ettevõtete tegevusega.

„Isikliku eelarve koostamine on üks olulisemaid asju. Majandustunnis oleme ühe perioodi vältel koostanud enda isiklikku eelarvet.“ (üldhariduskooli õpilane)

„Mida ma veel plaanin rakendada, on enda eelarve planeerimine.“ (üldhariduskooli õpilane)

„Ma soovitaksin kindlasti kõigile [õpilasfirma tegemist] ja kõik kes on läbinud saavad head teadmised. Kuigi on õpilasfirma, see annab aimu, mis toimub OÜ-de maailmas.“ (üldhariduskooli õpilane)

„Ja hästi paljud, kes tegelevad äriandusega ja on meie kooli vilistlased, direktor kutsub neid rääkima. Oleme läbi nende kogemuste hästi palju õppinud.“ (üldhariduskooli õpilane)

„Võiks toimuda rohkem seminare, kus rahamaailma inimesed räägivad noortele ise finantsteenustest, maksudest, laenudega seotud muredest. Sellistele üritustele võiks kutsuda ka meie vanemaid, sest nendega saab pärast arutada seda, mida kuulsid.“ (üldhariduskooli õpilane)

„Eesti poliitikud käivad rääkimas. Jüri Ratas ja Euroopast maailma majandust selgitamas. Erinevates firmades oleme käinud, karjääriõpetuses tutvustati töökohti, kuidas toimib. Ettevõtjad käinud koolis rääkimas.“ (üldhariduskooli õpilane)

„Meeldivad rohkem praktilised ülesanded, sest teooriast on ilma praktikata raske aru saada. Näiteks õppesõit suurde ettevõttesse, kus saab tutvuda reaalse eluga ja küsida finantsinimestelt küsimusi.“ (venekeelse üldhariduskooli õpilane)

Ühe teemana mainiti õpilaste poolt palju investeerimist ning üldiselt avaldus intervjuudest soov sellest teemast ka koolis rohkem teada saada. Siiani on õpilaste sõnul see pigem teema, mille kohta õpitakse iseseisvalt väljaspool kooli. Ka lapsevanemad olid arvamusel, et investeerimise põhitõdesid võiks lastele koolis läbi mänguliste tegevuste tutvustada.

„Inimesed oskavad samastuda, sest majandus on meie ümber. Võiks olla gümnaasiumi osas mängulisust rohkem, kui räägime aktsiaturust, nt mängida läbi, et mis aktsiat ostaksid, kuidas liiguksid.“ (üldhariduskooli õpilane)

Õpilaste poolt on rahatarkuse õppimisel enim hinnatud praktilised ning eluliste näidetega seotud meetodid, näiteks eelarve koostamine ja maksude arvutamine. Samuti nimetati kasulike meetoditena õpilasfirma loomise protsessi, ettevõtete külastusi ning välise lektorite ettekandjaid. Õpilastega läbiviidud intervjuudest avaldus ka soov koolis rohkem investeerimise kohta õppida.

- ✓ Pelgalt rahatarkuse temaatikat käsitlevat traditsioonilist õppevara suurel määral saada ei ole ning paljud õppematerjalid on vananenud.
- ✓ Õpetajad koostavad rahatarkuse teemadel materjali tihti ise ning kasutavad selle kokkupanemisel internetist leitavat materjali ning veebilehti – näiteks Minuraha veebi ning pankade kodulehekülgi.
- ✓ Venekeelsete koolide esindajate poolt tõstatati ka venekeelse materjali puudus, mistõttu nõrgema eesti keele oskusega õpilastel võib tekkida raskusi rahatarkuse teemade õppimisel.

- ✓ Sihtrühmade poolt oodatakse läbivalt õppematerjalide süstematiseerimist ja koondamist ühtsesse allikasse.
- ✓ Praktilisi ning elulist aspekti sisaldavaid meetodeid peetakse kõige efektiivsemateks nii õpetajate kui ka õpilaste poolt.
- ✓ Kõige enam eelistatakse efektiivsete õppemeetoditena isikliku eelarve koostamist, palgaga seotud arvutuste tegemist, õpilasfirma loomist, ettevõtete külastusi ning väliste lektorite ettekandeid.

4. ÕPETAJATE ETTEVALMISTUS JA TÄIENDKOOLITUS

Rahatarkuse õpetamine oleneb suuresti õpetajate enda finantsalastest teadmistest ja oskustest. Seepärast on oluline analüüsida, kui hea ettevalmistusega on õpetajad saanud rahatarkuse õpetamiseks, kui palju ja mis teemadel pakutakse õpetajale täienduskoolitusi, kui kasulikud need on praktikas ja milline on õpetajate motivatsioon seal osaleda. Statistika näitab, et õpetajad ja noortega töötav koolipersonal on Eestis pigem vanemaeline, seega on nende kõrghariduse omandamine jäänud aastate taha ning oluline on teadmiste värskendamine. Arvestades õpetaja elukutse staatust, palgataset ja ajaloolist kujunemist ei saa ka eeldada, et õpetajatel enda eraelulistel põhjustel oleks vajadus keskmisest kõrgemal tasemel finantskirjaoskuste kogemuste omandamiseks (nt piisvalt suur palgatase, mis võimaldaks kasutada erinevaid säästmise ja investeerimise võimalusi). Teiselt poolt on siinkohal erandeid ja nooremad õpetajad moodustavad juba omaette grupi koos uuel tasemel omandatud kõrgharidusega.

KUIDAS MÕJUTAB ÕPETAJATE VANUS RAHATARKUSE KÄSITLEMIST KOOLIDES?

Eesti õpetajate keskmine vanus on üsna kõrge ning tähelepanek, et Eesti õpetajaskond on vananemas, on saanud laialdast kajastust.³⁴ TALIS 2018 uuringu³⁵ põhjal on Eesti üldhariduskoolide õpetajate keskmine vanus 49,2 eluaastat, mis on Euroopa Liidu, OECD ja teistest uuringus osalenud riikidest statistiliselt oluliselt kõrgem. Kuni 30-aastaseid õpetajaid on Eestis alla kümne protsendi ning 50-aastased ja vanemad moodustavad ligi poole õpetajaskonnast. Enim õpetajaid (29%) kuulub vanuserühma 50–59, kusjuures kümne aasta eest oli kõige rohkem õpetajaid (30%) vanuses 40–49 aastat (vt Joonis 1). Viimase viie aastaga on tõusnud 60-aastaste ja vanemate õpetajate osakaal neli protsenti. Arvestades viimaste osakaalu, tuleks TALIS 2018 uuringu järelduste kohaselt järgmise kümne aasta jooksul uuendada umbes pool Eesti õpetajaskonnast, eeskätt keskkooli osas.³⁶ Kutseõpetajate arv on aastate jooksul kahanenud, ent ka kutseõppeasutusi on vähemaks jäänud. Samuti on kutseõpetajate seas enim esindajaid vanusegrupis 50–59 eluaastat, kusjuures kutsekoolides oli sama olukord ka kümme aastat tagasi (vt Joonis 1). See

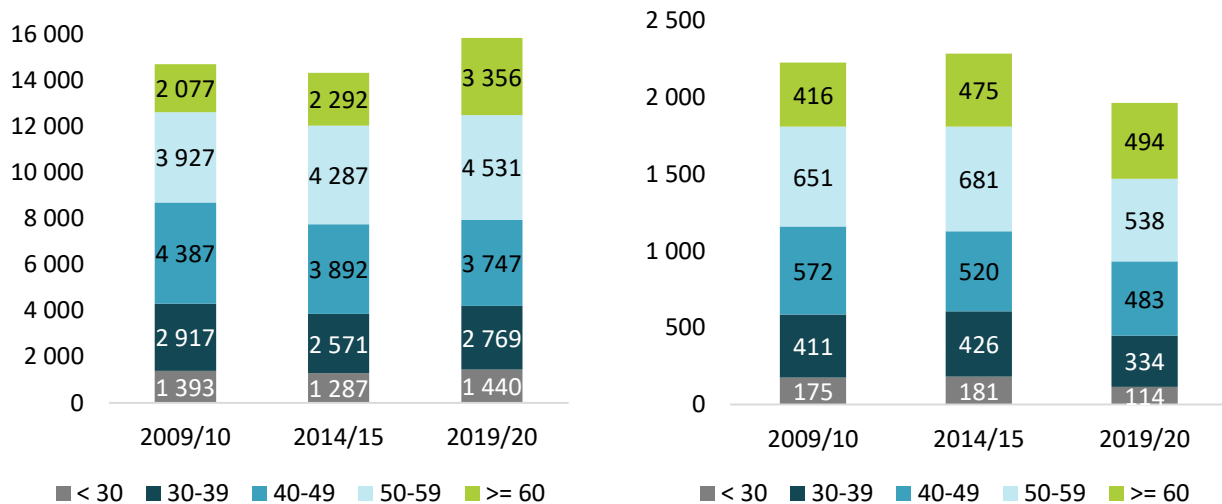
³⁴ Tartu Ülikool. Tallina Ülikool. OECD õpetajate pedagoogiliste teadmiste pilootuuringu Eesti raport. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/oecd_opetaja_pedagoogiliste_teadmiste_pilootuuringu_eeesti_raport_002.pdf

³⁵ SA Innove. Tartu Ülikool. Õpetajad ja koolijuhid elukestvate õppijatena. https://www.hm.ee/sites/default/files/talis_eeesti_raporti_i_osa_0.pdf

³⁶ Euroopa Komisjon. Hariduse ja koolituse valdkonna ülevaade 2019, Eesti. https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/et-monitor-report-2019-estonia_et.pdf

võib olla tingitud asjaolust, et paljud kutseõpetajad on ise praktiseerivad eriala spetsialistid ning jõuavad kooli õpetama natuke hilisemas eas kui üldhariduskooli õpetajad, kes üldjuhul asuvad tööle kohe pärast õpinguid või juba õppetöö ajal.

JOONIS 1. ÜLDHARIDUSKOOLIDE (VASAKUL) JA KUTSEÕPPEASUTUSTE (PAREMAL) ÕPETAJATE VANUSELINE JAOTUS ÕPPEAASTATEL 2009/10, 2014/15 JA 2019/20

Allikas: HaridusSilm

Käesoleva uuringu raames intervjueritud osapoolte arvates on õpetajate suhtumine finantsteemadesse ja selle käsitlemine koolitundides sõltuv nende vanusest. Vanemad õpetajad on kasvanud üles ühiskonnas, kus rahast avalikult ei räägitud ning nüüdisaegseid finantsteenuseid ei eksisteerinud. Samuti ei soodusta õpetajaameti maine ja palgatase eraelus kasutada erinevaid investeerimise ja säästmise võimalusi, mille kaudu neil oleks võimalik koguda isiklikke kogemusi. Õpetajate jutust selgus, et neil puuduvad kokkupuuted investeerimisega ja tihti ka huvi selle vastu. Vanemaealiste õpetajate üldhariduse ja kõrghariduse omandamise ajal ei käsitletud haridusasutustes rahatarkuse teemasid. Sellest lähtuvalt on finantsteemade kohta teadmiste saamine sõltunud rohkem õpetajate isiklikust huvist või vajadusest. Eelmisel aastal avaldatud uurimusest selgus, et rahatarkuse edendamiseks on objektiivsest teadmiste skoorist olulisem subjektiivne rahatarkus ehk kindlus oma teadmiste piisavuses rahaasjade arukaks korraldamiseks.³⁷ Seega kui õpetaja ei tunne, et ta oleks omal käel rahatarkuse teemad piisaval tasemel omandanud, on tõenäoline, et ta pigem väldib nende teemade puudutamist oma ainetundides või teeb seda väga pinnapealselt.

„Pudelikael on õpetajad. Väidetavalt on keskmine õpetaja 50-aastane ja nendel puudub huvi teema vastu, ja natuke kartus. Põlvkondade teema. Sellises vanuses kasvasid üles suhtumisega, et rahast rääkimine on tabu. Kui nad seda teemat ei ole enda jaoks ära ostnud, siis õpilastele on raske edasi anda.“ (valdkonna ekspert)

„Õpetaja ei saa õpetada seda, mida ta ei oska ja milles ta ennast kindlalt ei tunne.“ (valdkonna ekspert ja üldhariduskooli õpetaja)

„Õpetaja saab anda edasi neid teadmisi, mis temal on. Võime ülikoolis õppida, kuidas asi peab käima, aga kui ise ei rakenda, siis ei saa ka edasi anda.“ (kutsekooli juhtkond)

Kokkuvõttes on oluline välja tuua, et finantsalaste teadmiste õpetamine eeldab õpetaja enda kõrget haridustaset ja subjektiivseid kogemusi enda raha planeerimisel. Tänapäevane õpetajaskond on vananemas,

³⁷ Riitsalu, L. & Murakas, R. Subjective Financial Knowledge, Prudent Behaviour and Income – the Predictors of Financial Well-being in Estonia. *International Journal of Bank Marketing*. <https://doi.org/10.1108/IJBM-03-2018-0071>

ent vanemaealiste õpetajate hariduse omandamise ajal rahatarkuse teemadele tähelepanu ei pööratud. Rahatarkuse teemade vähese käsitlemise põhjuseks on ka õpetajate puudulik enesekindlus ja isiklike kogemuste puudumine antud teemal. Õpetajate finantsteadmised on üldjuhul otseses seoses sellega, kui palju nad on ennast ise harinud, seega on oluline tagada õpetajatele võimalus end täiendavalt koolitada.

KUIDAS KÄSITLETAKSE RAHATARKUSE TEADMISI ÕPETAJA TASEMEKOOLITUSES ÜLIKOOIDES?

Õpetajaameti nõudeks on magistritasemele vastav haridus.³⁸ HaridusSilma andmetel on ligi kahel kolmandikul üldhariduskoolide õpetajatest ja pea pooltest kutseõpetajatest magistrikraad või vastav kvalifikatsioon olemas.

Õpetajatöök ettevalmistust pakuvad Eestis täna kaks ülikooli – Tallinna Ülikool³⁹ ja Tartu Ülikool⁴⁰. Kuigi rahatarkuse teemat saab integreerida praktiliselt kõikidesse õppeainetesse, on kehtiva riikliku õppekava järgselt rahatarkuse teemade käsitlemine üldhariduskoolides ette nähtud vaid ühiskonnaõpetuse ja majandusõpetuse ainekavades. Tallinna Ülikoolis saab ajaloo ja ühiskonnaõpetuse⁴¹ õpetaja eriala omandada magistritasemel ning ühiskonnaõpetuse alaseid teadmisi pakub aine nimetusega majandus nüüdisühiskonnas. Käesoleval õppeaastal rakendus riigiteaduste instituudilt tellitud magistritasemel aine, mis vastab ühiskonnaõpetuse õpetaja ettevalmistuse vajadusele, ning digitehnoloogiate instituut pakub tulevastele arvutiõpetajatele ühiskonnaõpetuse õpetaja kõrvaleriala. Tartu Ülikoolis toimub ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajate vastuvõtt ajaloo magistri õppekava all. Tartu Ülikooli ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse⁴² õpetajate ettevalmistuses on seotud erialaõpe, ainedidaktika ja pedagoogiline õpe. Rahatarkuse käsitlust kummagi ülikooli konkreetsetes õppekavades eraldi välja toodud ei ole, seega põhineb alljärgnev informatsioon rahatarkuse käsitlusest õpetajate tasemeõppes käesoleva uuringu raames intervjueeritud vastavate erialade üliõpilaste ning ülikoolide esindajate arvamustel.

Ülikoolides otseselt rahatarkusega seotud aineid üliõpilased ega ülikoolide esindajad intervjuudes välja ei toonud, kuid kaudselt käsitletakse rahatarkuse teemat majanduse ja ettevõtlusega seotud valikainetes. Valdonna eksperdid oskasid välja tuua TalTechi valikaine „Eraisiku rahandus“⁴³ ja majanduse õppesuuna ainekavad, mis sisaldavad erinevaid investeeringute analüüsivõime aineid, mis on kättesaadavad kõikidele üliõpilastele. Küll aga on tegemist vabaainetega, mille puhul peab õpetaja eriala omandavatel üliõpilastel olema endal suur huvi, et need (muu ülikooli poolt pakutavad) ained oma tunniplaani mahutada. Samuti panustab Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor ettevõtlusõppe jõudmisesse õpetajakoolitusse, pakkudes õpilastele vastavateemalisi valikaineid. Tallinna Ülikoolis pakutakse bakalaureuse tasemel ühiskonnaõpetuse kõrvalainet, mille saavad valida üliõpilased, kes plaanivad jätkata õpinguid ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja kaval. Tartu Ülikoolis on humanitaarteaduste bakalaureuseõppes vabatahtlik ettevõtluspädevuste aine, kus mingil määral rahatarkuse teemat puudutatakse. Õpetajakoolitus algab aga magistriõppes, kus pakutakse valikkursust nimega „Ettevõtlus ja ettevõtlikkus õpetajatöös“, mille maht vastab 3 EAP-le. See sotsiaalvaldkonnas loetav aine on väga uus, mistõttu ei osatud selle edukust veel hinnata. Valikaine on

³⁸ Riigi Teataja. Direktori, õppealajuhataja, õpetajate ja tugispetsialistide kvalifikatsiooninõuded <https://www.riigiteataja.ee/akt/130082013005>

³⁹ Tallinna Ülikool veebileht. <https://www.tlu.ee/opiopesetajaks>

⁴⁰ Tartu Ülikool veebileht <https://opetaja.ut.ee/>

⁴¹ Tallinna Ülikooli ajaloo ja ühiskonnaõpetuse õpetaja eriala ülevaade. <https://www.tlu.ee/ht/ajaloo-ja-uhiskonnaopetuse-opetaja>

⁴² Tartu Ülikooli ajaloo ja ühiskonnaõpetuse didaktika keskus. <https://www.flaj.ut.ee/et/instituudist/ajaloo-uhiskonnaopetuse-didaktika-keskus>

⁴³ Tallinna Tehnikaülikool kursus „Eraisiku rahandus“. https://old.taltech.ee/public/t/tonn_talpsepp/TER0520_kava.pdf

suunatud kõikidele õpetajatele, kuid on vabatahtlik ja keskendub eeskätt ettevõtluse arendamisele. Isikliku majandamise rahatarkusega seoses toodi välja kirjandusest lugemissoovitusena läbi käinud Jaak Roosaare „Rikkaks saamise õpik“.⁴⁴ Tallinna Ülikooli ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajate õppekava sisaldab kooli esindaja sõnul juba aastaid teemasid, kus räägitakse riigieelarvest, riigi ja majanduse toimimisest aga ka kodumajapidamise toimimisest.

Ülikoolide esindajad tõdesid, et rahatarkuse omandamine võiks saada alguse juba põhikoolist ja keskkoolist, kuid selleks tuleb alustada õpetajate õpetamisest. Kuid takistust nähakse niigi suures teemade mahus, mis peavad õpetajate tasemeõppe õppekavas kaetud olema. Õpetajate tasemeõppe õppekavad kipuvad olema pingelised ehk pole võimalik uusi teemasid midagi välja jätmata juurde lisada. Lisaks oma aine õpetamisele oodatakse õpetajatelt paralleelselt ka laiemaid oskuseid ja väärtushinnanguid ning võimekusi,⁴⁵ sh kiusamise ennetamine, tervis, keskkonnahoid. Praegused õpetajate erialade õppekavad rahatarkuse omandamist ei toeta. Rahatarkusele nähakse kohta üldmoodulis, mis on kohustuslik kõikidele õpetaja eriala üliõpilastele. Teine tulevastele õpetajatele rahatarkuse õpetamist pärssiv asjaolu on eeldus, et õpetajate õpetajad ehk ülikoolide õppejõud saavad finantsteemadest aru ning oskavad neid edasi anda. Seetõttu tuleks õpetajate õpetamiseks alustada esmalt õpetajaid ette valmistavate õppejõudude koolitamisest või sobivate teiste erialade õppejõudude kaasamisest. Seega leiavad ülikoolide esindajad, et õpetajate rahatarkuse teadmiste kasvatamine peaks algama veel sammu võrra kaugemalt, mistõttu võivad jõuda muutused üldhariduskoolide õppepraktikatesse alles aastate pärast.

„Õppekava oskuse omandamist mitte kuidagi praegu ei toeta. Suund on olnud ettevõtluse arendamiseks. See natuke on seotud, hea ettevõtja võiks olla ka hea finantskirjaoskusega, aga see ei pruugi nii olla.“ (ülikooli esindaja)

„Õpetajakoolitus on nii, et haridusteaduste instituut korraldab ja suure osa moodustab üldine moodul, mis on kõigile kohustuslik. Ja instituudid pakuvad konkreetse erialaga seotud õpet. Mis lisaoskusi peaks õpetajad teadma, see peaks tulema üldmooduli kaudu.“ (ülikooli esindaja)

„Kui viia ülikooli tasandile, et hakkame õpetajaid ette valmistama. Seal peab olema personaalne joon, et õpetajate õpetajad ise saavad aru ja teevad oma finantsid korda. Peaks alustama koolitusest nendele, kes õpetajaid koolitavad. Et see muutuks elementaarseks teadmiseks.“ (ülikooli esindaja)

„Ülikooli inimestega rääkida, et see temaatika jookseks sealt läbi. Kunagi oli ettevõtluskursus kõigile kohustuslik. Ülikoolis kipub olema see, et muutused toimuvad aeglaselt. Seal võiks moodulina sees olla või saaks valida seda moodulit, [õpetaja] tunneb ennast siis julgemalt.“ (valdkonna ekspert)

Hetkel õpetajaametit omandavad üliõpilased leidsid, et neile pole ülikoolis pakutud teadmisi, mis toetaksid rahatarkuse edasi andmist. Väidetavalt ei käsitleta majanduse teemasid õpetaja erialade ainetes üldse. Usutakse, et teatud aineõpetajate erialal, näiteks matemaatika või inimeseõpetus, pakutakse rahatarkusega seotud valikaineid, kuid kindlaid näiteid üliõpilastel tuua ei olnud. Vastused küsimusele, kas õpetajatele tuleks ülikoolis finantskirjaoskuse edasi andmist õpetada, olid valdavalt päri, et ülikoolis finantsalaste baastadmiste pakkumine annaks eelise kõikidele õpetajatele. Näiteks ootavad õpetaja eriala omandavad üliõpilased, et finantskirjaoskuse teemat pakutaks ülikoolis valikainena. Rahatarkuse tasemeõppesse lõimimiseks toodi välja võimalus pakkuda väiksemamahulist lisaeriala, mis hõlmaks majandust laiemalt ja rahatarkust kitsamalt. Sellise lisaeriala sihtrühm ei pea olema piiritletud ainult õpetajaks õppivatele üliõpilastele, vaid oleks suunatud kõikidele huvitatud üliõpilastele. Küll aga tuleks jälgida, et sellise aine või eriala sisu ei muutuks liiga teoreetiliseks ning arvestaks õpetajate eriala ja teadmisi, kuna muidu võib teema jääda liiga kaugeks ning ka tulevased

⁴⁴ Veebileht „Rikkaks saamise õpik“. <https://roosaare.com/opik/>

⁴⁵ Tallinna Ülikool. Artikkel „PISA tulemused kinnitavad – Eesti õpetajad on tasemel“. <https://www.tlu.ee/hti/uudised/pisa-tulemused-kinnitavad-estli-opetajad-on-tasemel>

Õpetajad ei oska rahatarkust oma õppeainete kaudu edasi anda. Valikaine raames võiks rääkimas käia oma ala eksperdid, kes oskavad lisaks soovitada materjale, kust ise juurde õppida.

„Mõtlete, et teadmised selles osas, et astuda klassi ette ja hakata õpetama? Ülikoolis küll ei ole olnud sellist õpet meile. Ülikool küll sellist teadmist ei ole seni meile andnud. Enda elu seisukohast on minu teadmised piisavad, mul ei ole näiteks maksuametiga probleeme olnud.“ (üliõpilane)

„Mina tunnen, et [ülikool] ei ole küll seda teemat jaganud. Kõik, mis on pidanud juurde õppima, olen ise juurde otsinud, et oleks üldse julgust klassi ees õpetada seda. Kui oleks koolitusi sel teemal, siis kohe läheks kindlasti.“ (üliõpilane)

„Seda teemat ei ole eraldi olnud meile ülikoolis. Ma ei olegi aru saanud, et kes seda majandust peaks meile siin õpetama, isegi laiemalt majanduse teemadel ei ole meil midagi.“ (üliõpilane)

„Minu jaoks on ta üks üldpädevus, samamoodi nagu on toodud digipädevus kui üldpädevus. Ma ei näe probleemi selles, et oleks kõigil õpetajatel.“ (üliõpilane)

„Tegelikult see teema on igale inimesele vajalik. See on horisontaalselt läbiv, et võiks olla igal õpetajal baastadmised.“ (üldhariduskooli juhtkond)

Üldiselt peegeldus üliõpilaste intervjuudest motivatsioon ja valmisolek rahatarkuse teemasid omandada, kasvõi valikainena. Nad leidsid, et rahatarkus võiks olla pigem baastadmise, mida pakutakse kõikidele, aidates seeläbi tulevastel õpetajatel finantsteemasid erinevates koolitundides ainetesse lõimida. Küll aga on oluline, et rahatarkust õpetatakse läbi praktika ja kaasates valdkonna eksperte.

Üks võimalik suund, mille raames rahatarkust üldhariduskoolides süvitsi käsitleda, on ettevõtlus- ja majandusõpetus. Gümnaasiumi riikliku õppekava⁴⁶ alusel on üldhariduskoolidel kohustus pakkuda ettevõtlus- ja majandusõpet valikainena. Teisalt ei paku Eesti ülikoolid õpetajaametit omandavatele üliõpilastele vastavaid kompetentse ega valmista neid ette finantsteemade ainetundides käsitlemiseks. Ettevõtluse ja majandusõpetajaks eraldi õppida võimalik ei ole. Erinevate sihtrühmade intervjuueeritavad töid läbivalt välja, et ettevõtluse või majandusõpetuse õpetajaks õppimise võimaluse puudumine on finantshariduse edasi andmise juures üheks oluliseks takistuseks. Üldhariduskoolide õpetajad ja juhtkonnad tõdesid, et finantshariduse taustaga inimesed leiavad tihti rakendust hoopis muudes valdkondades, kuna õpetaja amet on raske ning alatasustatud.

„Kui õpetajate finantskirjaoskust peetakse oluliseks riiklikul tasandil, oleks vaja riiklikku tellimust majandusõpetajatele. Nagu mainisin varem, ei ole Eesti ülikoolides tasemeõppes majanduse õpetajaks võimalik õppida. Kust siis tekivad heal tasemel finantskirjaoskusega õpetajad? Finantstaustaga inimesed paraku leiavad rakendust mujal.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Kindlasti on puudu see, et ülikoolis oleks võimalik ettevõtluse või majandusõpetuse õpetajaks õppida.“ (valdkonna ekspert)

Noorte õpetajate rahatarkuse teadmiste taseme tõstmine eeldab õpetajahariduse mitmetasemelist ja süsteemset arendamist. Esmalt tuleb võimaldada vastav väljaõpe õppejõududele ja teiseks integreerida rahatarkuse teema õpetaja erialade õppekavadesse. Õpetajaharidust pakkuvate ülikoolide esindajate ning üliõpilaste meelest piisaks õpetajate tasemeõppes rahatarkust tutvustavast ainetest. Aine võiks olla suunatud kõikidele õpetajaks õppivatele üliõpilastele ning pakkuda finantsalaseid baastadmisi. Teine võimalus on käsitleda rahatarkuse teemat kõigile kohustuslikus üldmoodulis. Selles osas, kas rahatarkust käsitlev aine peaks olema kohustuslik või valikaine, ei olnud intervjuueeritavad ühel meelel, kuid see erinevus tulenes pigem isiklikust arvamusest kui sihtrühmast. Rahatarkuse arendamise ühe võimalusena toodi välja ka spetsiaalse majandus- või ettevõtlusõpetaja

⁴⁶ Riigi Teataja. Gümnaasiumi riiklik õppekava. <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021>

eriala loomine. Kuivõrd ülikoolis pakutav peaks tulevasele õpetajale andma põhiteadmised ja rahatarkuse teemad on muutuva iseloomuga, on oluline suunata tähelepanu täienduskoolitusele.

MILLISED ON ÕPETAJATE TÄIENDUSKOOLITUSE VÕIMALUSED?

Võttes arvesse Eesti vananevat õpetajaskonda ning asjaolu, et tasemeõppes õpetajatele rahatarkust piisavalt ei õpetata, on vajadus regulaarsete ja vajaduste vastavate täienduskoolituse võimaluste järel. Lisaks väljendab vajadust täienduskoolituse võimaluste järele rahatarkusega seotud toodete ja teenuste pidev muutumine. Näiteks toodi välja, et uuendatud tulumaksusüsteemi tõttu on muutunud palgaga seotud teemade käsitus ning aina enam tuleb esile krüptovaluuta ja tänapäevaste investeerimisvõimalustega seotud küsimusi. PISA 2012 testi käigus küsitletud koolijuhid väitsid, et vaid kümnendiku Eesti õpilaste õpetajad olid viimase aasta jooksul läbinud erialase finantskirjaoskuse koolituse.⁴⁷ Samuti toodi PISA 2012 tulemustes välja, et rahatarkuse õpetamise juures on probleemiks õpetajate täiendkoolituse vähesus.⁴⁸ Ülevaade õpetajate täiendkoolitustel osalemise kohta üldiselt ja ka konkreetselt finantskirjaoskusega seotud koolitustel osalemise kohta puudub.

Samuti puudub terviklik ülevaade õpetajatele pakutavatest koolitustest, sh täpsemalt rahatarkuse või majandus- ja ettevõtluse temaatikat käsitletavatest täienduskoolitustest. Intervjueeritud koolijuhtide ja õpetajate sõnul saadavad erinevad koolituste pakujad täienduskoolituste või seminaride kutseid otse koolidele või konkreetsetele õpetajatele e-posti teel. Antud töö käigus analüüsiti erinevaid veebilehti, mis viitavad õpetajatele suunatud eesti- ja venekeelsetele koolitustele ja seminaridele (nt minuraha.ee,⁴⁹ koolitus.edu.ee,⁵⁰ hitsa.ee,⁵¹ lihtsaltrahast.ee⁵²). Analüüsi kokkuvõttes saab järeldada, et informatsioon pakutavate täienduskoolituste kohta on olemas, kui sihtrühm oskaks sihipäraselt otsida ning leiaks selle tarbeks aega. Pakutavad koolitused on tihti ühekordsed üritused ning toimuvad õpetajate jaoks ebasobivatel aegadel, nt koolitundide toimumise ajal, või kiiretel perioodidel, nt sügisel. Kõige rohkem mainisid intervjueeritud õpetajad Junior Achievement Eesti AS ja programmi Edu ja Tegu kaudu korraldatud koolitusi.

Junior Achievement pakub programme kõikidele üldhariduskoolide kooliastmetele, et suurendada õpilastele tööoskuseid, ettevõtluskogemusi ning rahatarkust. Rahatarkuse teemat käsitletakse eeskätt põhikooliastmele suunatud programmides. Rahatarkus on Junior Achievementi programmi üks rõhutatud komponentidest. Antud uuringus toodi intervjuude käigus kõige rohkem esile Junior Achievement Eesti AS koolitusi,⁵³ mille käigus õpetatakse kõikide kooliastmete õpetajatele, kuidas Junior Achievementi majandus- ja ettevõtlusõppe programme koolis õpetada. Edu ja Tegu programm^{54,55} võimaldab paljudes Eesti piirkondades Junior Achievementi koolitusi läbi viia tasuta. Õpetajad väljendasid Junior Achievementi koolituste osas rahulolu, kuid Junior Achievementi koolitustel osalemine on piiratud nende koolide õpetajatele, kes on programmiga liitunud. 2019. aasta

⁴⁷ Riitsalu. R. Eesti õpilaste finantskirjaoskus. PISA 2012 uuringu tulemused.

https://www.hm.ee/sites/default/files/contacts/files/pisa_2012_finantskirjaoskus_toim.pdf

⁴⁸ Järgnevat PISA testides ei ole vastavat küsimust käsitletud.

⁴⁹ Portaali minuraha.ee. <https://minuraha.ee/index.php/et/kasulikud-abivahendid/opetajale>

⁵⁰ HARNO koolituse infoportaal. <https://koolitus.edu.ee/>

⁵¹ HARNO (endine HITSA) veebiseminaride infoportaal. <https://www.hitsa.ee/e-ope-korduma-kipuvad-kusimused/veebiseminarid>

⁵² MTÜ Rahatarkus veebiportaal. <http://lihtsaltrahast.ee/koolitused-hinnad.html>

⁵³ SA Junior Achievement veebiportaal. <http://www.ja.ee/programmid.html>

⁵⁴ Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine kõikidel haridustasemetel programm.

⁵⁵ Programmi Edu ja Tegu veebiportaal. <https://ettevotlusope.edu.ee/>

lõpuks oli Junior Achievement programmidega liitunud 277 kooli ning 16 kutseõppeasutust. 2019. aastal osales Junior Achievementi koolitustel 368 õpetajat kokku enam kui 500 osaluskorral.⁵⁶

„Ma annan mõnele gümnaasiumile tunde. Seal Junior Achievementi kaudu ka koolitame end jooksvalt, peab ikka kursis hoidma.“ (kutsekooli õpetaja)

„Tegelikult on koolitused täiesti olemas - näiteks Junior Achievement programm pakub õpetajatele heal tasemel koolitusi. Kui kool on valmis selle programmiga liituma, siis osad koolitused on isegi tasuta.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu raames pakutakse lisaks ettevõtlusõppe arendamisele ja materjalidele ka õpetajahariduse edendamist. Õpetajad, õppejõud ja koolijuhid saavad oma oskusi ning teadmisi täiendada täienduskoolitustel ning koostööseminaridel. Ettevõtlusõppe programmi koolitused on suunatud ettevõtlusõppe moodulite rakendamise toetamiseks, õppijate ettevõtluspädevuse arendamise toetamiseks ja õpetajate baasoskuste arendamiseks.⁵⁷ 2019. aasta lõpu seisuga oli 2016. aastast alates programmis osalenud 409 õppeasutust, sh 360 üldhariduskooli (66% üldhariduskoolidest) ning 30 kutseõppeasutust (88% kutseõppeasutustest).⁵⁸ Mõned neist haridusasutustest on praeguseks suletud. Ettevõtlusõppe täienduskoolitusel oli perioodil 2016–2019 osalenud 906 õpetajat (sh 349 üldhariduskooli ja 176 kutseõppeasutuse õpetajat). 2019. aastal osales täienduskoolitustel naisi enam kui mehi (87% vs. 13%) ning kõige rohkem osalejaid kuulus vanusegruppi 36–45 ning kõige vähem vanusegruppi 65+. Programmi Edu ja Tegu raames ettevõtlusõppe mooduli rakendamise alla loetakse ka Junior Achievementi ettevõtlusega seotud programmides, Ida-Viru Ettevõtluskeskuse „Ettevõtliku kooli“ haridusprogrammis ja eelinkubatsiooni programmis STARTER osalemine. Põhjalikum ülevaade Edu ja Tegu programmi tulemuslikkusest on toodud 2019. aasta seire koondaruandes.¹⁹

Ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu raames korraldas alustavatele ettevõtlusõpetajatele pooleaastaseid baastaseme koolitusprogramme ning kogemusega ettevõtlusõpetajatele meistriklasse 2020. aasta augustikuuni SA Innove ning edaspidi Haridus- ja Noorteamet (HARNO).⁵⁹ Ettevõtlusõppe koolitusprogrammi läbinud õpetaja oskab rakendada majandus- ja ettevõtlusalaseid teadmisi ning meetodilisi oskuseid, mõistab ettevõtluspädevust ja -protsessi (sh õpilasfirma programmi) ning rakendab omandatud meetodeid õppetöös. Lisaks pakub Innove õpetajatele aeg-ajalt seminare ja konverentse, sh näiteks 2020. aasta lõpus toimuv Ettevõtliku Kooli, ettevõtlus- ja karjääriõppe konverents. Konkreetselt rahatarkusele pühendatud koolitusi eraldi ei pakuta, kuid rahatarkuse teemad on ettevõtlusõppe koolitusprogrammis tugevalt lõimitud.

Lisaks Junior Achievement Eesti AS ja programmi Edu ja Tegu koolitustele pakuvad erinevad Eesti pangad, sh Eesti Pank, rahatarkusega seotud tegevusi. Enamasti tähendab see koolidele võimalust kutsuda õpilastele finantsteemadel rääkima oma ala eksperte. Lisaks külalisloengutele korraldab Eesti Pank ühiskonna- ja majandusõpetuse õpetajatele igal aastal seminare, kus antakse ülevaade majanduse olukorrast ning tutvustatakse keskpangandusega seotud teemasid. Seminarid on tasuta ning toimuvad nii eesti kui ka vene keeles. Aastal 2020 õpetajate seminare toimunud ei ole, tõenäoliselt koroonaviiruse levikuga seotud piirangute tõttu.

„SEB korraldab kursusi tihti, üsna regulaarselt on neil õpetajatele majandusalased koolitused.“ (üliõpilane)

Veel mainisid õpetajad MTÜ Ettevõtlusküla koolitusi⁶⁰ aktiivõppe ning majanduse ja ettevõtlikkuse osas. MTÜ Ettevõtlusküla pakub noortele ja täiskasvanutele koolitusi. Noortele õpetatakse rahatarkust

⁵⁶ SA Junior Achievement Eesti 2019 majandusaasta aruanne.

<http://www.ja.ee/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=1263>

⁵⁷ Programmi Edu ja Tegu veebiportaal. <https://ettevotlusope.edu.ee/programmist/opetajale/>

⁵⁸ Programmi Edu ja Tegu 2019 seire koondaruanne. <https://ettevotlusope.edu.ee/wp-content/uploads/2020/03/2019-IV-periood.pdf>

⁵⁹ Programmi Edu ja Tegu koolituste info. <https://xn--ettevtluspe-jfbe.ee/koolitused/>

⁶⁰ Ettevõtlusküla rollimängu veebiportaal. <http://ettevotluskyla.ee/opetajale/>

ning ettevõtlusega seotud pädevusi läbi mängulise tegevuse, näiteks rollimängude, juba eelkoolieast. Noortele ja õpetajatele pakutakse ka traditsioonilisemas vormis koolitusi ja seminaripakette. Ettevõtlusküla poolt pakutavad tooted ja teenused on suuresti tellimuspõhised.

„Oleks huvi võtta osa Ettevõtlusküla aktiivõppe ning majanduse ja ettevõtlikkuse koolitustest, mida on koolidele aeg-ajalt pakutud. Need koolitused on muidugi tasulised.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Küsimusele, kas õpetajate teadmised on rahatarkuse edasi andmiseks piisavad, andsid vastanduvaid vastuseid eelkõige õpetajad ise. Leidus nii neid, kes peavad oma teadmisi piisavaks, kui ka neid, kelle arvates nende teadmised ei ole piisavad ning sooviksid saada täiendavat koolitust. Paljud õpetajad tõdesid, et nende teadmised vastavad sellele tasemele, mida nad kooliõpilastele edasi peavad andma, kuid näevad vajadust end teemaga paremini kursis hoida, kuna rahatarkuse teema on pidevalt arenev ning tänapäeval on noortel teatud teemade osas paremad teadmised kui õpetajatel.

Olenemata sellest, kas õpetajad pidasid oma teadmisi rahatarkuse edasi andmiseks piisavaks või mitte, leidsid valdavalt kõik intervjuueeritud osapooled, et finantsvaldkond areneb pidevalt edasi ning õpetajatel tuleb end jooksvalt teemaga kursis hoida ja täiendada. Võrreldes uuringusse kaasatud koole õppekeele või asukoha piirkonna järgi, siis koolide lõikes suhtumistes selgeid erisusi esile ei tulnud. Teemad, mis konkreetsetl välja toodi, mille osas õpetajad kõige enam koolitusi ootavad, on investeerimine ja krüptovaluuta. Need olevat teemad, millest huvitatud kooliõpilased tänu oma digipädevustele juba õpetajatest rohkem aru saavad. Lisaks väljendasid õpetajad kohati muret, et teadmatuse või ebakindluse tõttu ei oska nad noori nende teemadega seotud potentsiaalsete ohtude eest hoiatada. Praeguse seisuga loodavad õpetajad nende teemade käsitlemisel eeskätt ekspertidest külalislektorite peale.

„Kindlasti on teadmised piisavad, sest üldiselt kool võimaldab pidevalt koolitusi ja me käime igal aastal küllaltki paljudel koolitustel, kus on uuenduslikud suunad kõik maha räägitud. Kaasajastame ennast kogu aeg.“ (kutsekooli õpetaja)

„Tõepoolest on pidevalt vaja täiendada ennast ja silmad lahti hoida. Põhiasjades on teadmine olemas, aga kuna maailm muutub, siis peab kursis olema.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Ei ole piisavad teadmised. Vajadus pidevalt end selles valdkonnas arendada on olemas, igal aastal midagi tahaksin teada saada.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Sellisel tasemel, nagu mina õpetan, on minu ettevalmistus täiesti piisav. Aga mina ei ole finantsteemalisi koolitusi saanud.“ (vene õppekeele üldhariduskooli õpetaja)

„Enda teadmiste põhjal olen ise hakkama saanud siiani. Võlgu ei ole, aga rahamägesid ei ole ka teeninud, parajalt tean. Aga see on ka selline asi, mis muutub. Ei ole ju nii, et 10 aastat tagasi pandi kirja mingi asi ja siis see nii ongi.“ (üliõpilane)

„Eks me kasuta ka häid vilistlasi ära, kes tulevad klassijuhatajatundi õpetama investeerimist ja muud sellist, mida mõisteid tead, aga ise ei tea, kuidas see käib. Need asjad on küll, milles tuleks end pidevalt täiendada.“ (üldhariduskooli õpetaja)

„Investeerimise teema on täpselt see, mille kohta õpilased kogu aeg küsivad, see on nende jaoks hästi põnev ja hästi huvitav. Et võib-olla see on see koht, millest võiks rohkem rääkida. Ma ise mingi hetk tundsin ka, et ma tean sellest liiga vähe, aga siis ma otsisin koolitusi juurde. Väga paljud pangad ju pakuvad seda koolitust. Nad ei müü maha oma teenust, vaid reaalselt koolitavad.“ (kutsekooli õpetaja)

„Ka minu arvates on vajalik kvaliteetne täiendõpe ja head lektorid, siis oleks igale õpetajale sellest kasu ja tekiks ka inimlik huvi teema vastu. Oluline, et täiendusõppe materjalid oleks koostatud inimkeeles ja mitte liiga eriala spetsiifilisest vaatevinklist.“ (vene õppekeele üldhariduskooli õpetaja)

Koolijuhid, õpetajad ja valdkonna eksperdid leidsid, et õpetajatele tuleks võimaldada rohkem omavahelist praktikate jagamist, et parimad meetodid ja materjalid leviks kiiremini koolide igapäevasesse õppepraktikasse. Mõned intervjueeritavad nägid siinkohal, et sellise võimaluse loomisel võiks kandev roll olla riigil. Väidetavalt motiveeriks teiste õpetajate edukad kogemused ning riigipoolne soodustamine õpetajaid end rahatarkuse teemadel harima ning neid teemasid oma tundidesse integreerima. Mitmel korral tunnistasid õpetajad, et rahatarkusega seotud koolitusi ei tohiks praktiseerivatele õpetajatele kohustuslikuks teha, kuna sel juhul tekiks õpetajates trots.

„Riik võiks jagada edulugusid meie õpetajate seas, et kuidagi esile tuua või panna neid oma praktikaid jagama. Kui õpetaja kuuleb teist aineõpetajat ütlemas, et miski on võimalik ja näeb, et riik seda soodustab ja premeerib, siis rahatarkuse oskajaid tuleb juurde õpetajate seas.“
(üldhariduskooli juhtkond)

„Hoiakute muutmine on tohutult pikaajaline protsess. Tuleb jätkata selle teemaga tegelemist ja ka ühiskonnas laiemalt. Motivatsiooni ja kindlust annavad ikkagi koolitused. Ja diskussioon iseenesest, et kuidas lihtnimene selles maailmas ellu jääb ja kuidas ma oma tundides teen.“
(valdkonna ekspert)

Kuigi professionaalse arengu tegevusi pakutakse õpetajatele küllalt palju, võivad nendes osalemist takistada teatud tegurid. Ühe koolitustega seotud probleemkohana tõid koolijuhid välja pakutavate koolituste sobimatuse õpetaja töögraafikuga. Nimelt korraldatakse õpetajatele koolitusi pigem suve lõpus ja sügisel, kui õpetajatel on kõige kiiremad ajad. Seevastu kevadeti, kui õpetajatel oleks aega end koolitada, koolitusi ei pakuta. Seetõttu tuleks õpetajate täienduskoolitusi kavandada koolide ja koolituste korraldajate tihedas koostöös, toetades õpetajate professionaalset arengut süsteemselt ja planeerida koolitused aegsasti töögraafikusse. Rohkem tuli vastuolusid välja e-kursuste kättesaadavuse teemal. Kui ühelt poolt väljendasid üldhariduskoolide juhid vajadust e-kursuste järele, pakkumaks õpetajale vabadust valida endale sobiv aeg ja koht koolituse läbimiseks, siis kutseõppeasutuste juhtkondade poolt väljendati, et kuna koolitused on kolinud *online* keskkondadesse, siis puudub täpne ülevaade õpetajate koolitustel osalemise kohta. Sellest võib järeldada, et e-kursuseid pakutakse, kuid kõikide koolide ja õpetajateni see informatsioon ei jõua ning seetõttu puudub teadlikkus nende olemasolust. Teisalt on võimalik, et mainitud koolitused ongi suunatud erinevatele tasemetele ja ainetele õpetajatele. Sellest lähtuvalt tuleks üle vaadata koolituste pakkumise kommunikeerimine ning teha seda sellisel moel, et see jõuaks laiema ringi õpetajate ja koolideni.

„Kui sooviks koolitust saada, siis ei tule koolitust sellel ajal, kui tahad seda saada ja siis pead ootama kaua. Kogesime, et koroonatõttu kolisid kõik asjad netti, aga tegelikult võiks koolituse pakkujad ka rohkem pakkuda seda, teha e-kursuseid. [...] Võib-olla läheb paindlikumaks ajaga, ma arvan. Aeg sunnib.“ (üldhariduskooli juhtkond)

„Koolitusi tuleb ikka ehk meile pakutakse. Aasta alguses on meil õpetajatel suur koormus, siis tihti ka ei saa minna. Kevadel tahavad jälle koolitajad jälle ise puhata, aga õpetajatel oleks hea aeg minna. Eks ta nii ole.“ (kutsekooli juhtkond)

„Koolitused on ju ka veebi kolinud, siis ei tea nii hästi, kes kus osaleb. Aga tavaliselt on ikka nii, et õpetaja tuleb koolituselt tagasi ja ütleb, et midagi uut ei olnud.“ (kutsekooli juhtkond)

Nii üldharidus- kui ka kutsekoolide juhtkonnad olid enamjaolt õpetajate ettevalmistusega rahatarkust õpetada rahul, kuid tõdesid, et rahatarkuse õpetamine on tugevalt seotud õpetajate motivatsiooni ning õpilaste huviga konkreetse teema suhtes. Kuna õppe- ja ainekavades on teemad ja eesmärgid paika pandud, siis keskenduvad õpetajad eeskätt kohustuslikele teemadele. Rahatarkuse teemad poogitakse ainetesse siis, kui selleks jääb aega või kui õpetajal on välja mõeldud efektiivne meetod, kuidas rahatarkuse teemat oma ainesse integreerida. Viimaseni jõuavad aga vaid üksikud õpetajad, kel on tavaliselt enda isiklik eraeluline huvi näiteks investeerimise, aktsiaturgude ja muu sellise vastu. Ühtlasi tõdesid koolijuhid, et õpetajate koolitamise vajadus on olemas ning näitasid õpetajate koolitustel osalemise suhtes üles suurt toetust.

„Õpetajad on suhteliselt hästi ette valmistanud selles teemas ja täiendavad ennast pidevalt. Kindlasti on muutusi nii Eesti piires kui ka rahvusvahelises mõistes rahaasjades pidevalt. Püüame ajaga kursis olla.“ (kutsekooli juhtkond)

„Juhina toetan iga töötaja soovi õppida. Juhina ära karda, et inimesed õpivad ja võib-olla ära lähevad. Karda, et inimesed ei taha õppida.“ (üldhariduskooli juhtkond)

„Mis puudutab õpetajate täiendõpet, direktorina usun oma õpetajatesse, motiveerin ja nõuan tulemust. Need õpetajad, kes vajavad tuge ja täiendõpet, tulevad ja räägivad sellest. Õpetaja ise otsib endale vajaliku koolituse.“ (vene õppekeele üldhariduskooli juhtkond)

Kokkuvõttes võib öelda, et rahatarkuse teemade napp käsitus koolitundides ei paista olevat seotud täienduskoolituse võimalustega, kuna õpetajatele pakutakse võimalusi end täiendkoolitada ning olemasolevate koolituste kvaliteedile anti positiivset tagasisidet. Ühe kitsaskohana toodi välja koolituste ajastus ehk koolitusi pakutakse enamasti õpetajatele ebasobivatel aegadel, näiteks suve lõpus ja sügisel, kui koolitöös on kõige kiirem periood. Lisaks jäi kõlama, et õpetajad ei ole alati täienduskoolituste võimalustega kursis ning koolituste kättesaadavus oleneb ka eeskätt õpetaja enda aktiivsusest ja huvist end antud teemal koolitada. Pea kõik intervjuueritavad osapooled rõhutasid õpetajate motivatsiooni ja hoiakute kandvat rolli rahatarkuse õpetamise juures.

KUI KÕRGE ON ÕPETAJATE MOTIVATSIOON PAREMATE RAHATARKUSE TEADMISTE OMANDAMISEKS?

Lisaks tasemeõppes ning täiendõppe kaudu omandatud teadmistele mängib olulist rolli rahatarkuse õpetamise juures ka õpetaja motivatsioon ning isiklik huvi ja hoiakud finantsteemade suhtes. TALIS 2018 uuringu andmetel on enamik Eesti õpetajatest kutsekindlad ja motiveeritud ning teevad oma tööd missioonitundega. PISA 2018 kõrged tulemused on üks neist näitajatest, mis seda kinnitavad. Samuti tuleb õpetajate motivatsioon esile ka käesolevasse uuringusse kaasatud õpetajate suhtumisest ning valmidusest end pidevalt arendada ja rahatarkuse teemadega kursis hoida. Intervjuude tulemuste põhjal on nende õpetajate rahatarkuse teadmised ja motivatsioon teemat tundides käsitleda kõrgem, kes õpetavad selliseid õppeained, mille õppekavade järgi on rahatarkuse teemade käsitlemine kohustuslik (sh näiteks matemaatika, ühiskonnaõpetus, majandus). Koolide juhtkonnad leidsid valdavalt, et motivatsioon ongi kõrgem kindlate ainete õpetajatel, kelle õppeaine on finantsteemaga tihedamalt seotud ehk pigem majandus- ja ühiskonnaõpetuse ning matemaatika õpetajatel.

„Ka majandusõpetajana muutuvad näiteks panga teenused, mida me tutvustame. Põhialused on samad, aga maailmaga tuleb ennast kursis hoida. Muidugi ei oska öelda, kas käia kursusel, pigem selline silmad lahti uurida ja vaadata, mis muutused on. Teistpidi nii lai valdkond, et eksperdid rääkima kutsuda on väga vajalik.“ (üldhariduskooli õpetaja)

Üldjoontes peavad koolide juhtkonnad õpetajate huvi ja motivatsiooni rahatarkuse teemade lõimimisel erinevatesse ainetesse leigeks, kuid olenemata piirkonnast leidub koolides õpetajaid, kes rahatarkuse õpetamise ning enda harimisega aktiivselt tegelevad. Õpetajad, kes näevad vajadust rahatarkuse teemade ainetundidesse integreerimise järele, leiavad viise, kuidas ennast täiendada ning lapsi kaasata.

„Mina ütlen, et õpetajate huvi on leige. See teema puudutab ka enda elu korrigeerimist, kuidas rahaga ümber käid ja sellesse suhtud [...]. Paljudel oskused puuduvad. Ja see tamp, mida õpetaja on endale võtnud oma aines, et kogu aine ära anda õpilastele, seda motivatsiooni veel mingi teemaga tegeleda ei ole.“ (üldhariduskooli juhtkond)

„Majandusõpetajaid pole kunagi koolitatud, kõik on ise ennast koolitanud. Nad on keskmisest aktiivsemad ja ise tahavad seda teha.“ (valdkonna ekspert)

„Kellele see on kohustuseks pandud ja kes on selle südameasjaks võtnud, need teevad, teised õpetavad lihtsalt oma eriala ja meie oleme selle olukorraga rahul.“ (kutsekooli juhtkond)

„Mulle tundub, et need, kellel huvi on ja kes on teadvustanud selle teema vajalikkust, nende jaoks on kõik võimalused olemas. Leiavad, kuidas lapsi rakendada ja kuidas ise juurde õppida.“ (ülikooli esindaja)

Eeskätt õpetajad ise, aga ka koolijuhid ja valdkonna eksperdid, rõhuvad õpetajate koormusele ja ajanappusele ning asjaolule, et rahatarkuse teemad ja eesmärgid ei ole riiklikes õppekavades selgelt välja toodud. Esile kerkis ka tõdemus, et rahatarkus on niivõrd lai teema, et selle efektiivsemaks õpetamiseks tuleks selgelt kommunikeerida, kus on puudujäägid ning millised on väljundid, milleni õpilased rahatarkuse õppimise järel jõudma peaks. Usutakse, et õpetajate motivatsioon ja valmisolek kasvavad läbi koolituste ning kogemuste jagamise.

„Teine asi on ajapuudus. Kui ainekavas ei ole ette nähtud, siis on puhtalt õpetaja enda motivatsioon, kas ta proovib seda rohkem käsitleda. Väga raske on ise initsiatiivi leida. Õpetajad on inimesed ja kui pole eesmärki ja öeldud, et see on nõutud, siis see on ekstra tegevus nende jaoks.“ (valdkonna ekspert)

„Ma arvan, et puudu on huvist ja enese täiendamisele kulutatavast ajast. Nagu mainiti enne, ootused kutseõpetajale on üsna suured ja praegu on pjedestaalile tõstetud üks osa sellest finantskirjaoskusest, mis on ettevõtlikkus ja ettevõtlikkus. Nendega kaasuvad digipädevused. See võiks olla põhiline takistus.“ (kutsekooli juhtkond)

„Sinna juurde ka veel aeg ja ainekava. Õpetajad on niikuinii hädas oma asjadega, kui tuleb juurde asju, siis pigem jätavad nad selle välja.“ (üldhariduskooli juhtkond)

„Minu hinnangul sõltub huvi konkreetsest õpetajast ja eesmärgist. Kui ainekavas on paika pandud, millised teemad peavad olema omandatud, keskendub õpetaja ikkagi esmalt ainekava kohustuslikule osale. Kui õpetaja on loov, integreerib ta tundi ka finantskirjaoskuse osa.“ (vene õppekeele üldhariduskooli juhtkond)

Ühtlasi nägid intervjuueeritavad sihtrühmad vajadust rahatarkuse teemaga tegelemiseks ühiskonnas laiemalt. Näiteks kerkivat inimeste igapäevases elukeskkonnas, sh meedia kaudu, esile palju krediitteenustega seotud reklaame, kuid märksa vähem pannakse rõhku laenamisele kaasneva vastutuse ja võimalike ohtude selgitamisele ning negatiivsete tagajärgede ennetamisele. Nimetatud tegevuste juures pakkusid koolidega seotud osapooled vastutavat rolli nii finantsettevõtetele kui ka riigile, kellelt oodatakse hea eeskuju näitamist efektiivse majandamisega riigi tasandil ning teadlikku teavitustööd nii noortele kui ka elanikkonnale laiemalt. Koolide juhtkonnad näevad, et lisaks kampaaniatele oleks suur abi rahatarkuse teema järjepidev kajastamine ja esile tõstmine.

„Riik peab kodanikke aitama. Mina teadlikult ütlen, et hea meelega näeksin, kuidas riik on panustanud rohkem teavitustööd saadetes, kampaaniatesse, mille kaudu inimesi haritakse. [...] Ilma otsese soovita, aga kui jääb üheselt kõlama, et võta laenu või see pakub sulle kiirlaenu, siis mis on riigi vastukäik noorele inimesele?“ (kutsekooli juhtkond)

Lisaks omandatud teadmistele on rahatarkuse õpetamise juures oluline roll ka õpetaja motivatsioonil ja isiklikul huvil finantsteemade osas. Enamik rahatarkuse teemadest huvitatud õpetajatest tunduvad olevat motiveeritud ennast rahatarkuse teemadel harima ning neid teemasid oma ainetundidesse integreerima, kuid õpetajate üldine huvi teemade vastu paistab olevat pigem tagasihoidlik. Muu hulgas nähakse vajadust rahatarkuse teemaga tegelemiseks ühiskonnas laiemalt, et toetada rahatarkuse õpetamise mõju saavutamist hariduse kaudu, ning usutakse, et õpetajate motivatsioon ja valmisolek kasvavad läbi koolituste ning kogemuste ja parimate praktikate jagamise.

- ✓ Eesti õpetajate keskmine vanus on tõusujoones. Vanemaealiste õpetajate enda finantskirjaoskuse alaseid teadmiseid ja kogemusi võib hinnata üldiselt madalateks.
- ✓ Tänaõpetajate tasemeõppes rahatarkuse teemasid ei käsitleta. Puudub võimalus õppida eraldi majandusõpetuse või ettevõtluse õpetajaks.
- ✓ Õpetajatele rahatarkuse edasi andmise juures on kitsaskohaks ka õpetajate koolitajate vähesed teadmised finantsteemadest.

- ✓ Õpetajatele pakutavad täienduskoolitused on enamasti seotud ettevõtlusõppe programmidega, millega kool peab olema liitunud, et saaks koolitusel osaleda.
- ✓ Olemasolevate koolituste kvaliteediga ollakse rahul, kuid kitsaskohana toodi välja pakutavate koolituste toimumisaeg, mis jääb tihti kooliaja alguse perioodi.
- ✓ Puudub terviklik ülevaade õpetajate täienduskoolitustel osalemisest ja osalemise vajadusest. Seega ei ole võimalik terviklikult analüüsida, mis koolitusi ja kellele on vajalik korraldada, et õpetajate rahatarkuse teadmisi tõsta.

- ✓ Rahatarkuse õpetamine oleneb tugevalt õpetaja motivatsioonist ja hoiakutest, kuna õpetajate koormus on suur ning õpetamise eesmärgid ei ole üheselt kokku lepitud.

KOKKUVÕTE

Eesti õpilased ja elanikkond üldiselt omavad suhteliselt palju teadmiseid rahaasjade vastutustundlikuks korraldamiseks, kuid rahvusvahelistes võrdlustes tuleb välja, et Eesti inimesed ei kasuta rahatarkusega seotud teadmisi praktikas oma rahaasjade planeerimisel. Sellest lähtub antud uuringu vajadus selgitada välja, millisel määral panustavad rahatarkuse õpetamisesse üldharidus- ja kutsekoolid. Uuring viidi läbi kvalitatiivse uurimusena ja esmalt töötati läbi strateegilised dokumendid, riiklikud õppekavad ning rahatarkusega seotud uuringud ja andmed. Seejärel viidi uuringusse kaasatud sihtrühmadega läbi intervjuud, milles osales kokku 187 inimest. Andmekogumisel kaasati kolm sihtrühma: laste ja noorte õpetamisega seotud osapooled, õpetajate koolitamisega seotud osapooled ning valdkonna eksperdid. Laste ja noorte õpetamisega seotud sihtrühm jagunes neljaks alamsihtrühmaks: koolide juhtkonnad, õpetajad, lapsevanemad ja õpilased.

Üheks oluliseks kitsaskohaks rahatarkuse õpetamisel on valdkondadeülese visioonidokumendi ja pikaajalise tegevusplaani puudumine rahatarkuse süsteemseks õpetamiseks nii haridusasutustes kui ka elanikkonna hulgas laiemalt. Rahandusministeerium ning Haridus- ja Teadusministeerium koos partneritega on korraldanud mitmeid finantsalaseid üritusi ja tegevusi, kuid need on valdavalt olnud pigem majanduse ja ettevõtluse kui üksikisiku rahatarkuse suunitlusega. Olemasolevate tegevuste kohta puudub terviklik ülevaade, milliseid tegevusi ja kellele pakutakse.

Rahatarkuse õpetamine peaks alguse saama juba lasteaias või algkoolis, kuid rahatarkuse andmine lastele ja noortele on kõige efektiivsem, kui kool ja kodu teevad mõtestatult koostööd. See omakorda eeldab õpetajatelt ja lapsevanematelt finantsalaseid teadmisi ning eeskujulikku käitumist rahaajades.

Küll aga on lastevanemate roll olenevalt pere taustast väga erinev, mistõttu tuleks rahatarkuse õpetamisele pöörata tähelepanu laiemalt kui üksnes haridussüsteemis.

Põhi- ja üldkeskharidus on kehtestatud läbi riiklike õppekavade, mis näevad ette õppe-eesmärgid, oodatavad õpitulemused, hindamise tingimused ja kord ning nõuded õppekeskkonnale, õppe ja kasvatus korraldusele, kooli lõpetamisele ja kooli õppekavale. Riiklikud õppekavad sisaldavad läbivaid teemasid ja üldpädevusi – teadmiste, oskuste ja hoiakute kogumeid, mida õpilastes terve haridustee vältel kujundatakse. Riiklikele õppekavade üldosadele on lisatud ainevaldkondade kavad, milles on toodud valdkonna õppeainete sisu ja oodatavad õpitulemused konkreetse ainekava rakendamiseks.

Põhikooli riiklikus õppekavas on 8 ainevaldkonda ja 4 valikõppeainet ning gümnaasiumi riiklikus õppekavas on 7 ainevaldkonda ja 6 valikõppeainet. Nii põhikooli kui ka gümnaasiumi puhul on rahatarkuse teemasid otseselt käsitletud sotsiaalainete ja matemaatika ainevaldkondades, samuti põhikooli valikõppeaines ettevõtlusõpetus ja gümnaasiumi valikõppeaines majandus- ja ettevõtlusõpe.

Kutsehariduse puhul koostatakse kutsekooli õppekavad ja õppekava juurde kuuluvad moodulite rakenduskavad iga kooli poolt valdkondlike riiklike õppekavade alusel. Läbiva moodulina on kõikides kutsekoolides „Õpitee ja töö muutuv keskkonnas“, milles sisalduvad kutsekooli esindajate sõnul ka rahatarkusega seotud teemad. Kutsekoolide esindajad leidsid, et kutsekoolides ei peaks rahatarkuse õpetamine olema eraldi eesmärgiks, sest finantsteemad on käsitletud vastavalt konkreetsetele erialadele ning baasteadmised rahatarkusest peaks õpilastel olema juba enne kutsekooli astumist.

Dokumendianalüüsile ja uuringu raames läbi viidud intervjuudes toodud seisukohtadele tuginedes on võimalik väita, et rahatarkuse teemad ei ole õppekavades käsitletud süstemaatiliselt ning läbivalt kogu haridustee jooksul. Uuringusse kaasatud erinevad sihtrühmad on valdavalt arvamusel, et rahatarkuse temaatika käsitlemine sõltub mõneti ka õpetajate enda motivatsioonist, sest need õpetajad, kes on teemast rohkem huvitatud, leiavad ka rohkem võimalusi rahatarkuse teemade käsitlemiseks enda ainetunnis. Takistusena rahatarkuse teemade õpetamisel nähakse õppekavade suurt mahtu, mis ei võimalda konkreetsetel teemadel kuigi pikalt peatuda ega uusi teemasid sisse tuua. Ühe võimaliku lahendusena nähakse rahatarkuse teemade käsitlemise soodustamiseks nende süstemaatilisemat lõimimist erinevates ainetes viisil, mis ei koormaks õpetajaid ja õpilasi. Veel toodi välja, et rahatarkus võiks olla seotud õppekavades kirjeldatud üldpädevustega. Eraldi rahatarkuse ainekava loomist üldiselt ei pooldata, kuid ühe ettepanekuna tõstatati intervjuudes võimaliku rahatarkuse valikkursuse loomist gümnaasiumiastmele.

Analüüsi tulemusena selgus, et õppevara hulgas ei ole palju õppematerjale, mis oleksid suunatud rahatarkuse teemadele. Lisaks puudub ülevaade materjalide valiku ja kättesaadavuse kohta, sest materjalid ei ole ühtsesse allikasse koondatud. Õpikutes on teemad käsitletud ainekavades ettenähtu piires ning teistes õpetajatele kättesaadavates allikates (nt EHIS ja E-koolikott) on võimalik leida vaid mõningaid rahatarkuse teemasid puudutavaid digitaalseid materjale, mis ei ole kättesaadavad venekeelsetena. Kuna paljud materjalid on koostatud projekti korras erinevate partnerite ja asutuste poolt, on need tihti ka vananenud. Kõige eelpool väljatoodu tõttu koostavad õpetajad enamasti rahatarkuse teemade õpetamiseks vajaliku õppematerjali ise eelkõige internetist leitavaid allikaid kasutades (nt pankade kodulehed ja Minuraha.ee). See on aga õpetajate sõnul aeganõudev ja seetõttu soovitakse, et materjalid oleks koondatud ühte allikasse, mis pakuks õpetajatele võimaluse kiiresti tutvuda olemasolevate materjalide valikuga.

Meetodite osas töid uuringusse kaasatud sihtrühmad läbivalt välja, et kõige efektiivsemad on praktilised ja mängulised tegevused, mis võimaldavad õpilastel rahatarkusega seotud teemasid käsitleda enda eluga seotult. Ka õpilased hindasid enim elulisi ja mängulisi tegevusi, näiteks enda eelarve koostamist. Kasulike tegevustena toodi õpetajate poolt välja ka õpilasfirma loomise protsessi, ettevõtete külastusi ja õpilastele erinevate ürituste korraldamise võimaldamist. Lisaks töid nii õpetajad kui ka õpilased korduvalt välja välislektorite koolidesse kutsumise kasutegurit ja siinkohal nenditi, et kahjuks ei ole selline võimalus kõikides koolides võrdselt olemas.

Laialdaselt kajastatud olukord, et Eesti õpetajaskond on vananemas, mõjutab rahatarkuse õpetamist koolides. Vanemaealiste õpetajate finantsalaseid teadmisi ja kogemusi võib hinnata pigem väheseks, kuid selle üheks põhjuseks on asjaolu, et praeguste õpetajate haridustee ajal finantsteemasid koolis ei käsitletud. Küll aga ei pakuta rahatarkuse teadmisi ka tänases õpetajate tasemeõppes ja võimalus õppida konkreetselt majandus- või ettevõtlusõpetaja õpetajaks puudub sootuks.

Sellest lähtuvalt on oluline pakkuda nii tulevastele kui ka praegustele õpetajatele täienduskoolitusi. Koolitusi pakutakse ning nende kvaliteediga ollakse üldiselt rahul, kuid koolijuhid ja õpetajad väljendasid muret koolituste kohta informatsiooni leidmise, koolituste toimumisaegade ning õpetajate niigi suure koormuse tõttu. Samuti on õpetajate rahatarkuse parandamise juures kitsaskohaks nende inimeste finantsalased teadmised, kes õpetajaid välja koolitavad.

Ühelt poolt puudub terviklik ülevaade õpetajatele pakutavatest koolitustest ning teisalt õpetajate täienduskoolitustel osalemise ja osalemise vajaduse kohta, mistõttu ei ole võimalik hõlpsalt analüüsida koolitustega seotud hetkeolukorda ega ka õpetajate koolitusvajadusi. Koolide juhtkonnad ja õpetajad ise leidsid, et rahatarkust aitaks tõsta ka omavaheline kogemuste ja parimate praktikate jagamine, mille korraldamise juures oleks eelmainitud koolituste ülevaatest samuti kasu.

Lisaks õpetajate enda finantsalastele teadmistele ja kogemustele mängib rahatarkuse õpetamise juures rolli ka õpetajate motivatsioon ja hoiakud. Kuna õpetajate koormus on niigi suur, tuleks rahatarkuse õpetamise olulisust ühiskonnas ja haridussüsteemis selgelt kommunikeerida ning leppida kokku ühesed õpetamise eesmärgid.

PEAMISED TÄHELEPANEKUD SIHTRÜHMADE LÕIKES

ÜLDHARIDUSKOOLIDE KOOLIJUHID

- Rahatarkuse teemade käsitlemist koolis peetakse valdavalt oluliseks ning enamik koolijuhtide soosivad õpilaste kaasamist tegevustesse, mis annavad edasi rahaga ümberkäimise oskuseid
- Koolide seas on õppevõimaluste kasutamise osas ebavõrdsus – näiteks on keskustest kaugemal asuvatesse koolidesse keeruline eksperte rääkima kutsuda
- Õpilaste rahatarkuse teadmiste ja huvi on tugevas seoses perekonna mõjutustega, sh sellega, kui palju kodus rahateemadest räägitakse või millised harjumused on lapsevanematel

ÜLDHARIDUSKOOLIDE ÕPETAJAD

- Rahatarkuse teemade käsitlemist koolis peetakse enamjaolt oluliseks, kuid intervjuudes kajastus ka hirm teemade lisamise ja koormuse suurenemise ees
- Õpetajatel on erinev hoiak praeguste õppekavade raames rahatarkuse õpetamise võimalustest – oli õpetajaid, kes leidsid, et teemasid on võimalik piisavalt sisse tuua, kuid oli ka neid, kes arvasid, et õppekava piiritleb võimalused ning teemasid süvitsi käsitleda ei ole võimalik
- Paljud õpetajad ei pea enda teadmiseid rahatarkusest kuigi ulatuslikeks
- Enamik õpetajatest leiab, et rahatarkust käsitlevaid õppematerjale on vähe ning need ei ole kergesti leitavad ja õpetajad peavad ise leidma aja vajalike materjalide koostamiseks

LAPSEVANEMAD

- Enamik lapsevanemaid ei ole tähelepanu pööranud sellele, kas ja kui palju koolis nende isiklike rahaasjade korraldamise teemal teadmiseid jagatakse

- Hoiakute osas esinevad erinevused – on lapsevanemaid, kes peavad rahatarkuse teemade koolis õppimist äärmiselt oluliseks (paljud neist töötavad ise ka ettevõtjana või finantsvaldkonnas ning räägivad ka ise enda lastega raha teemadel), kuid ka neid, kes rahatarkuse õpetamise kohta konkreetset arvamust ei oma. Viimastel puudub ka praktika ise enda lastega raha kasutamise teemadel rääkida

ÕPILASED

- Rahatarkuse õpetamist koolis peetakse väga oluliseks
- Eelkõige soovitakse rahatarkust õppida läbi praktiliste, mänguliste ja interaktiivsete tegevuste ja ülesannete
- Enamike intervjuueeritud õpilaste seas oli tunda huvi ka börsitehingute ja investeerimise vastu, mistõttu nendest teemadest soovitakse ka koolis rohkem teada saada

KUTSEKOOOLID

- Baasteadmiseid rahatarkusest tuleb õpetada üldhariduskoolis. Rahatarkuse õpetamine kutsekoolides peab sisalduma konkreetsete erialade õppe kontekstis
- Üldhariduskoolidest kutsekoolidesse suunduvate õpilaste teadmised rahatarkuse teadmistest on madalad

ÜLIKOOOLID

- Rahatarkust peetakse oluliseks, kuid puudub ühene nägemus, mis vormis tuleks rahatarkust tulevastele õpetajatele õpetada – kas lisaeriala, valikaine või olemasolevate ainete raames
- Uue valikaine pakkumisel nähakse ohtu, et suure õppekoormuse tõttu üliõpilased pigem valikainet vabatahtlikult ei vali
- Seni on õpetajate rahatarkusealast koolitamist pärssinud õppejõudude endi vähene finantsalane teadmine ja õpetaja erialade õppekava niigi suur maht

ÜLIÕPILASED

- Rahatarkuse õppe pakkumist ülikoolis õpetajaameti üldises ettevalmistuses peeti vajalikuks, kuid puudus üksmeel, kas tegemist peaks olema kohustusliku või valikainega
- Üliõpilaste jaoks on oluline, et sellise lisaaine või -eriala sisu ei muutuks liiga teoreetiliseks ning arvestaks õpetajate eriala omapärasid. Vastasel korral võib teema jääda kaugeks ning ka tulevased õpetajad ei oska rahatarkust edasi anda

SOOVITUSED JA ETTEPANEKUD

Tabelis kasutatud lühendid:

RAM – Rahandusministeerium

HTM – Haridus- ja Teadusministeerium

HARNO – Haridus- ja Noorteamet

JRK NR	TEEMA	SOOVITUS	ADRESSAAT	PERIOOD Lühi – 1 a Pikk – 2-3 a
ÜLDISED SOOVITUSED				
1.		Määrata haldusala ja vastutav üksus, kelle ülesanne on rahatarkuse teema eesmärgipärane edendamine haridussüsteemis ning selleks vajalike tegevuste eestvedamine ja koordineerimine.	RAM HTM	Lühi
2.		Eraldada vastutavale üksusele piisavad ressursid rahatarkuse teema edukaks edasiarendamiseks haridussüsteemis.	RAM HTM	Lühi
3.		Lua erinevatest institutsioonidest koosnev töörühm, mille ülesanne on koostada finantskirjaoskuse parandamiseks pikaajaline tegevusplaan koos eesmärkide ja mõõdikutega. Töörühma eesmärk on järjepidevalt ellu viia rahatarkuse edendamiseks vajalikke tegevusi. Töörühma kaasata erinevate haldusalade ministriumid ja asutused ning muud asjakohased institutsioonid (nt Haridus- ja Noorteamet, Tarbijakaitseamet, Finantsinspeksioon, Maksu- ja Tolliamet, Eesti Pank, ülikoolid jms)	RAM HTM	Lühi
4.		Kommunikeerida selgelt rahatarkuse lõimimise olulisust teiste õppeainetega.	RAM HTM	Lühi
5.		Siduda rahatarkuse teema edendamine haridussüsteemis elanikkonnale laiemalt suunatud finantskirjaoskuse suurendamise tegevusplaaniga.	RAM HTM	Lühi
ÕPPEKAVAD				
6.	Üldpädevused	Siduda rahatarkuse teemad põhikooli ja gümnaasiumi riiklikes õppekavades kirjeldatud üldpädevustega. Soovitavalt lisada rahatarkuse teemad sotsiaalse ja kodanikupädevuse või ettevõtlikkuspädevuse juurde. Sealjuures kokku leppida konkreetsed õpiväljundid, mida täiendavate üldpädevuste kaudu saavutada tahetakse.	RAM HTM	Pikk
7.	Õppekavad/ai nevaldkonnad	Täiendada põhikooli valikõppeaine „Ettevõtlusõpetus” ja gümnaasiumi valikõppeaine „Majandus- ja ettevõtlusõpe” ainekavasid rahatarkuse teemadega, et süvendada nendes ainetes rahatarkuse käsitlemist.	RAM HTM	Pikk
ÕPPEMATERJALID JA -MEETODID				

JRK NR	TEEMA	SOOVITUS	ADRESSAAT	PERIOOD Lühi – 1 a Pikk – 2-3 a
8.	Mitteformaals e hariduse ja kooli koostöö	Luu välise ekspertide ja tugiisikute võrgustik, kelle seast saaks kool isikuid konkreetsetel teemadel kõnelema kutsuda. Sealjuures tagada eelarvelised võimalused, et eksperte oleks võimalik kutsuda ka keskustest eemal asuvatesse koolidesse.	RAM HTM	Lühi
9.		Leida koolides isik, kes oleks mentori ja eestvedaja rollis rahatarkuse teadmiste edendamisel (sh näiteks rahatarkuse klubi, õpilasfirmade jms tegevuste korraldamisel). Üheks võimaluseks on mentoriks leida õpilane (nn <i>peer educator</i>). Mentorina võib kaaluda ka lapsevanema kaasamist (nt isik, kes töötab ise finantsvaldkonnas).	RAM HTM Koolid	Lühi
10.		Luu tingimused, mis võimaldavad finantsteemade ekspertidel õppeaasta jooksul külastada koole, et korraldada rahatarkuse õpet rikastavaid tegevusi (näiteks loengud, mängud, praktilised töötoad jne).	RAM HTM	Pikk
11.	Õppe- materjalid ja -meetodid	Koondada rahatarkuse teemalised materjalid ühtsesse allikasse ja neid järjepidevalt kaasajastada (soovitatavalt kasutada e-koolikotti või muud juba kasutusel olevat analoogset platvormi). Materjalide juurde märkida kooliaste, millisesse ainetundi materjalid sobivad ning lisada materjalide kasutamise juhiseid õpetajatele. Uute materjalide lisamise kohta saata õpetajatele sellekohane (automaatne) teavitust.	HTM HARNO Aineliidud	Lühi
12.		Luu rahatarkuse teemaliste mänguliste/praktiliste tegevuste kogumik, mis on koostatud ja valideeritud ekspertide poolt. Võimalusel kasutada sisendina parimaid praktikaid õpetajatelt, kes erinevates ainetundides on rahatarkuse lõimimiseks meetodeid ja tegevusi edukalt praktiseerinud.	HTM	Lühi
13.		Luu olemasolevate asjakohaste e-teenuste ja veebilehtede juurde demoversioonid (näiteks tuludeklaratsioon, äriregister jne) finantsteemadega seotud aspektide praktiliseks läbikatsetamiseks ja simuleerimiseks.	RAM HTM	Pikk

JRK NR	TEEMA	SOOVITUS	ADRESSAAT	PERIOOD Lühi – 1 a Pikk – 2-3 a
		Demokeskkondade tutvustamiseks kutsuda kooli konkreetse e-teenusega seotud eksperdid.		
14.		Jagada koolide ja õpetajate vahel olemasolevate rahatarkuse e-kursustel (Study ja Changemakers Academy loodud kursused) osalemise kogemust. Sobivusel kompenseerida nendel kursustel osalemine koolidele.	RAM HTM Koolid	Lühi
15.	Lapse- vanemate kaasamine	Kaasata lapsevanemaid koolides toimuvatele rahatarkusega seotud üritustele ja tegevustesse (näiteks välislektorite loengutele ja õpilasfirmade loomise protsessi).	RAM Koolid	Lühi
KOOLITUSED				
16.	Täiendus- koolitus	Ajakohastada õpetajate täienduskoolituste kontseptsiooni ning luua sellel põhinev regulaarne täiendusõppe süsteem, mis võimaldab õpetajatel vajaliku regulaarsusega uuendada oma teadmisi ajas oluliselt muutuvate teemade (nt investeerimine, krüptoraha jms) osas.	HTM	Pikk
17.		Pakkuda õpetajatele rohkem virtuaalseid täienduskoolitusi. Jäädvustada toimuvad koolitused ja teha need õpetajatele kättesaadavaks, et õpetajad saaksid koolitusi järele vaadata sobival ajal.	HTM Koolituste korraldajad	Lühi
18.		Kaaluda spetsiifiliste valikõppeainete (näiteks ettevõtlusõpetus, majandus- ja ettevõtlusõpe) õpetajate ettevalmistuse ja koolituse korraldamist regulaarse täiendusõppe raames.	HTM Koolituste korraldajad	Pikk
19.	Tasemeõpe	Pakkuda ülikoolides olemasolevate kursuste raames või eraldi väikesemahulisemat valikainet, mille raames õpetaja eriala üliõpilased saavad omandada laiemalt majanduse ja sealhulgas kitsamalt rahatarkuse valdkonna teadmisi.	Ülikoolid	Pikk

SUMMARY

Estonian students and the general population have relatively good knowledge regarding managing personal finances in a responsible manner. However, international comparisons show that Estonians do not always put their knowledge into practice when planning their financial matters. To this end, the current study aims to find out the extent to which general education and vocational schools contribute to the teaching of financial literacy.

One of the main bottlenecks in teaching financial literacy is the lack of a cross-sectoral development document and a long-term action plan for the systematic teaching of financial literacy both in educational institutions and among the general population. The Ministry of Finance and the Ministry of Education and Research, together with partners, have organized a number of events and activities, but these have mostly focused on the economy and business rather than on the financial literacy of the individual. Furthermore, there is no comprehensive overview of what activities are offered and to whom.

Teaching financial literacy should begin in kindergarten or primary school but it also has to be taken into consideration that teaching financial literacy to children is most effective when the school and home work together meaningfully. This, in turn, requires teachers and parents to have financial knowledge and to set an example in the management of personal finances. However, the role of parents varies greatly depending on the background of the family, so teaching financial literacy should receive attention also beyond the educational system.

Basic and general secondary education is established through national curricula, which prescribe the following: learning objectives, expected learning outcomes, assessment conditions and procedures, and requirements for the learning environment, the organization of learning and education, graduating and the school curriculum. National curricula include cross-cutting themes and general competences - sets of knowledge, skills and attitudes that are developed in students throughout their education. The general parts of the national curricula are accompanied by curricula of subject areas, which set out the content of the subject area and the expected learning outcomes for the implementation of a specific curriculum.

The curriculum of the basic school has 8 subject areas and 4 elective subjects, and the curriculum of the upper secondary school has 7 subject areas and 6 elective subjects. The topics of financial literacy have been addressed in the subject areas of social subjects and mathematics in both basic school and upper secondary school. In addition, topics of financial literacy are covered in the basic school elective subject entrepreneurship education and the upper secondary school elective subject economics and entrepreneurship study.

Regarding vocational education, the curricula of the vocational school and the implementation plans of the modules included in the curriculum are prepared by each school on the basis of the sectoral national curricula. As a cross-cutting module, all vocational schools have a “Learning Path and Work in a Changing Environment” module, which, according to the representatives of vocational schools, also includes topics related to financial literacy. Representatives of vocational schools are mostly of the opinion that teaching financial literacy in vocational schools should not be a goal in itself as topics of finance are covered according to specific programs and students should have a basic knowledge of financial literacy before entering vocational school.

Relying on document analysis and the views expressed in the interviews carried out within the framework of the study, it can be stated that the topics of financial literacy have not been addressed systematically in the curriculum throughout the educational path. The various target groups involved in the study are predominantly of the opinion that addressing the topics of financial literacy also depends to some extent on teachers' motivation, as teachers who are more interested in the topic also find more ways to address financial literacy topics in their lessons. The demanding curricula is

seen as an obstacle to teaching topics of financial literacy as it does not allow for a thorough exploration of specific topics or the introduction of new topics. One possible solution proposed is to integrate financial literacy topics more systematically into different subjects in a way that does not burden teachers and students. It was also pointed out that financial literacy could be added to the general competencies described in the curricula. There is generally no support for creating a separate curriculum for financial literacy, but one of the suggestions based on the interviews proposed the creation of a possible elective course in financial literacy for the upper secondary school level.

The analysis shows that there are not many study materials available that are focused on the topics of financial literacy. In addition, there is no comprehensive overview of the selection and availability of materials as they are not offered through one source. In textbooks the topics are covered within the scope of the syllabuses, and in other sources available to teachers (e.g., EHS and *E-koolikott*) it is possible to find only some digital materials on financial literacy topics. The latter are not available in Russian. As many materials have been compiled within one-off projects by various partners and agencies, they are often outdated. Due to the above mentioned, teachers usually compile the study material necessary for teaching financial literacy topics, primarily using sources found on the Internet (e.g., banks' websites and Minuraha.ee website). However, according to the teachers, this is time consuming and for this reason they would like to see the materials be gathered in one source. This would allow the teachers to quickly get informed regarding the selection of available materials.

In terms of methods, the target groups involved in the study pointed out that practical and playful activities are the most effective as these allow students to address topics of financial literacy in relation to their own lives. Students themselves praised playful activities, such as drawing up their own budget. Teachers also highlighted the process of creating a student company, visits to businesses and enabling students to organize various events. In addition, the benefits of inviting lecturers to schools have been repeatedly highlighted by both teachers and students. Unfortunately, as it was noted in the interviews, this possibility does not exist equally in all schools.

The widely reported situation regarding the rising average age of teachers affects the teaching of financial literacy in schools. The financial knowledge and experience of older teachers can be assessed as rather limited, and one of the reasons for this is the lack of financial topics in school during the educational path of current teachers. However, knowledge about financial literacy also not offered in current teacher education, and there is no specific program to become an economics or business teacher.

Therefore, it is important to provide training for both future and current teachers. Some training is provided and the quality is generally reported as satisfactory, but school management and teachers expressed concerns about finding information about training opportunities, the timing of trainings and the heavy workload of teachers. Another problem in improving teachers' financial literacy is the limited knowledge of financial topics of those who train teachers.

On the one hand, there is no comprehensive overview of the training opportunities offered to teachers, and on the other hand, there is no overview of specific training needs. Due to this it is difficult to analyse the current situation related to training or training needs. The school management and teachers found that sharing experiences and best practices would help to increase financial literacy. The above-mentioned overview of trainings could be used to organise such exchanges of experiences and best practices.

In addition to financial knowledge and experience of teachers, their motivation and attitudes also play a role in teaching financial literacy. As the demands on teachers is already high, the importance of teaching financial literacy in the society and in the educational system should be clearly communicated and specific teaching goals should be agreed upon.

РЕЗЮМЕ

Учащиеся и население Эстонии, в целом, обладают достаточно обширными знаниями по части ответственного управления финансовыми делами, однако при проведении сравнения на международном уровне выяснилось, что жители Эстонии не пользуются своими знаниями, связанными с финансовой грамотностью, на практике при планировании своих финансовых дел. Поэтому необходимо было провести данное исследование, чтобы выяснить, сколько внимания общеобразовательные школы и профессионально-технические училища уделяют обучению финансовой грамотности. Было проведено качественное исследование. Сначала были проработаны стратегические документы, государственные учебные программы, а также исследования и данные, связанные с финансовой грамотностью. Затем были взяты интервью у целевых групп, вовлеченных в исследование; в них приняло участие 187 человек. При сборе данных были вовлечены три целевые группы: стороны, связанные с обучением детей и молодежи, стороны, связанные с подготовкой педагогов, и эксперты в соответствующей области. Целевая группа, связанная с обучением детей и молодежи, была разделена на четыре целевые подгруппы: руководители школ, педагоги, родители и ученики.

Одной из важных проблем при обучении финансовой грамотности является отсутствие концептуального документа, охватывающего соответствующие области, и долгосрочного плана действий для системного обучения финансовой грамотности как в образовательных учреждениях, так и в более широком масштабе – с охватом большей части населения. Министерство финансов и Министерство образования и науки вместе с партнерами организовали ряд мероприятий и занятий, посвященных теме финансов, но они в основном были ориентированы скорее на экономику и предпринимательство, нежели на финансовую грамотность отдельных лиц. Отсутствует комплексный обзор того, какие занятия и кому предлагаются.

Обучение финансовой грамотности нужно начинать уже в детском саду или начальной школе, но эффективнее всего дети и молодежь осваивают финансовую грамотность тогда, когда школа и дом ведут осмысленное сотрудничество. Это в свою очередь предполагает наличие у педагогов и родителей знаний в сфере финансов и их примерное поведение в финансовых делах. Однако в разных семьях роли родителей сильно разнятся, поэтому обучение финансовой грамотности следует рассматривать в более широком контексте, нежели только лишь в рамках образовательной системы.

Основное и общее среднее образование определено через государственные учебные программы, предусматривающие цели обучения, ожидаемые результаты обучения, условия и порядок оценивания, а также требования, предъявляемые к учебной среде, организации обучения и воспитания, окончанию школы и учебной программе школы. Государственные учебные программы содержат сквозные темы и охватывают общие компетенции – совокупности знаний, навыков и установок, которые формируются у учеников на протяжении всего образовательного пути. К общим частям государственных учебных программ добавлены программы предметных областей, в которых изложены содержание учебных предметов соответствующей области и ожидаемые результаты обучения, для применения конкретной предметной программы.

В государственной программе основной школы содержится восемь предметных областей и четыре учебных предмета по выбору, а в государственной программе гимназии – семь предметных областей и шесть учебных предметов по выбору. Как в случае основной школы, так и в случае гимназии, темы, посвященные финансовой грамотности, непосредственно рассмотрены в социальной и математической предметных областях, а также в предмете по выбору «Предпринимательство» в основной школе и в предмете по выбору «Экономика и предпринимательство» в гимназии.

В случае профессионального образования каждое училище на основании государственных учебных программ, охватывающих соответствующие области, составляет учебные программы профессионально-технического училища и относящиеся к ним прикладные программы модулей. Сквозным модулем во всех профессионально-технических училищах является модуль «Путь обучения и работа в изменчивой среде», который, по словам представителей профессионально-технического училища, включает в себя и темы, касающиеся финансовой грамотности. Представители профессионально-технических училищ считают, что в профессионально-технических училищах обучение финансовой грамотности не должно быть отдельной целью, поскольку финансовые темы рассматриваются в соответствии с конкретными специальностями, и ученики должны иметь базовые знания, необходимые для финансовой грамотности, еще до поступления в профессионально-техническое училище.

Опираясь на анализ документов и позиции, выраженные в интервью, проведенных в рамках исследования, можно утверждать, что темы, касающиеся финансовой грамотности, не рассматриваются в учебных программах систематично и на протяжении всего образовательного пути. Различные целевые группы, вовлеченные в исследование, по большей части считают, что рассмотрение тематики финансовой грамотности отчасти зависит также от мотивации самих педагогов, поскольку те педагоги, которые больше заинтересованы в теме, находят больше возможностей для рассмотрения тем, касающихся финансовой грамотности, на своих уроках. Препятствием в ходе преподавания тем, касающихся финансовой грамотности, видится большой объем учебных программ, который не позволяет задерживаться на конкретных темах и добавлять новые темы. Одним из возможных решений, способствующих рассмотрению тем, касающихся финансовой грамотности, видится их более систематичное интегрирование в разные предметы таким образом, чтобы это не обременяло педагогов и учеников. Еще было сказано, что финансовая грамотность могла бы быть связана с общими компетенциями, описанными в учебных программах. Люди по большей части не поддерживают создание отдельной предметной программы, посвященной финансовой грамотности, однако в ходе интервью было вынесено предложение о возможном создании на гимназической ступени курса по выбору, посвященного финансовой грамотности.

В результате проведения анализа выяснилось, что в учебных материалах содержится мало информации, касающейся тем, связанных с финансовой грамотностью. Также отсутствует обзор имеющихся на выбор материалов и их доступности, поскольку материалы не объединены в единый источник. В учебниках темы рассматриваются в пределах предусмотренных предметных программ, а в других доступных педагогам источниках (например, информационная система образования Эстонии (EHIS) и «Электронный школьный ранец» (эст. E-koolikott)) можно найти цифровые материалы, касающиеся лишь некоторых тем, связанных с финансовой грамотностью, и они не доступны на русском языке. Поскольку многие материалы были составлены различными партнерами и учреждениями в рамках определенных проектов, часто они оказываются устаревшими. Из-за всего вышеизложенного педагоги для преподавания тем, касающихся финансовой грамотности, как правило, сами составляют необходимый учебный материал, используя, прежде всего, источники, найденные в интернете (например, сайты банков и сайт Minuraha.ee/ru). Однако это, по словам педагогов, требует много времени, и поэтому желательно, чтобы материалы были объединены в единый источник, позволяющий педагогам быстро знакомиться с выбором имеющихся материалов.

Что касается методов, то, по мнению вовлеченных в исследование целевых групп, наиболее эффективны практические и игровые занятия, которые позволяют ученикам рассматривать темы, связанные с финансовой грамотностью, применительно к своей жизни. Ученики тоже больше всего оценили живые и игровые занятия, например, составление своего бюджета. В качестве полезных занятий педагоги назвали также процесс создания ученической фирмы, посещения предприятий и организацию различных мероприятий для учеников. Также педагоги и ученики неоднократно упоминали об эффективности выступления в школах приглашенных лекторов. При этом отмечалось, что такую возможность, к сожалению, имеют не все школы.

Распространенная ситуация, когда эстонский педагогический состав стареет, влияет на обучение финансовой грамотности в школах. Знания и опыт в сфере финансов, которыми обладают педагоги старшего возраста, можно считать скорее незначительными. Одна из причин этого состоит в том, что в то время, когда нынешние педагоги получали образование, финансовые темы в школе не изучались. Однако и сегодня профессиональная подготовка педагогов не гарантирует наличие у них знаний, необходимых для финансовой грамотности, а возможность выучиться конкретно на преподавателя экономики или предпринимательства вовсе отсутствует.

Исходя из этого, важно предоставлять возможности повышения квалификации как будущим, так и нынешним педагогам. Такие возможности предоставляются, и люди, как правило, довольны ими, однако руководители школ и педагоги выразили озабоченность по части нахождения информации о соответствующих курсах, времени их проведения, а также и без того большой нагрузки педагогов. В случае повышения уровня финансовой грамотности педагогов проблему могут представлять собой также знания в сфере финансов тех людей, которые подготавливают этих педагогов.

С одной стороны, отсутствует комплексный обзор предлагаемых педагогам курсов, а с другой стороны, целостное представление об участии и необходимости участия педагогов в курсах повышения квалификации, поэтому нелегко проанализировать текущую ситуацию по части курсов, а также потребности педагогов в прохождении этих курсов. Руководства школ и педагоги сами пришли к выводу, что повышению уровня финансовой грамотности способствовал бы взаимный обмен опытом и знаниями касательно лучшей практики, при организации которого также пригодился бы вышеупомянутый обзор курсов.

Помимо имеющихся у педагогов знаний и опыта в сфере финансов, в обучении финансовой грамотности определенную роль играют также мотивация и установки педагогов. Поскольку нагрузка педагогов и так велика, следовало бы четко говорить о важности обучения финансовой грамотности в обществе и образовательной системе и согласовать общие цели обучения.

LISA – INTERVJUUDE ÜLEVAADE

Uuringus osales 187 inimest. 15 üldhariduskoolist kaasati 136 intervjueeritavat, sh 36 juhtkonna liiget, 48 õpetajat, 29 lapsevanemat ning 23 õpilast. Kuus fookusgruupiintervjuud on vahearuande esitamise ajaks veel planeerimisel. Kuuest osalenud kutseõppeasutusest intervjueeriti 17 juhtkonnaliiget ning 14 kutseõpetajat. Juhtkonnaliikmete hulka kuulusid muuhulgas asutuste direktorid ning õppe- ja huvijuhid. Õpetajaharidust pakkuvatest ülikoolidest kaasati kuus esindajat, kellega tehti personalintervjuud, ning seitsme õpetajaametit omandava üliõpilasega viidi läbi fookusgruupi intervjuud. Lisaks kaasati uuringusse seitse rahatarkuse valdkonna eksperti.

ÜLDHARIDUSKOOLID (50 INTERVJUUD)				
Kool	Juhtkond	Õpetajad	Lapsevanemad	Õpilased
Hugo Treffneri Gümnaasium	2	3	3	-
Jõgevamaa Gümnaasium	2	5	-	-
Jõhvi Gümnaasium	3	4	3	6
Märjamaa gümnaasium	2	2	1	-
Rakvere Gümnaasium	5	5	3	5
Räpina Ühisgümnaasium	3	2	3	-
Sindi Gümnaasium	3	1	1	-
Suure-Jaani Gümnaasium	2	4	1	-
Tallinna Mustamäe Humanitaargümnaasium	2	2	3	-
Tallinna Reaalkool	1*	4	4	9
Tallinna Vaba Waldorfkool	2	1	2	-
Tartu Annelinna Gümnaasium	3	4	2	3
Türi Ühisgümnaasium	3	3	-	-
Valga Gümnaasium	2	5	2	-
Võru Gümnaasium	2	3	1	-
Kokku	36	48	29	23

*- intervjueeritud valdkonna ekspertide intervjuude raames

KUTSEKOOLID (10 INTERVJUUD)		
Kool	Juhtkond	Õpetajad
Haapsalu Kutsehariduskeskus	2	2
Järvamaa Kutsehariduskeskus	2	2
Pärnumaa Kutsehariduskeskus	3	2
Tallinna Majanduskool	3	3
Tallinna Tööstushariduskeskus	3	3
Tartu Kutsehariduskeskus	4	2
Kokku	17	14

ÜLIKOLID (8 INTERVJUUD)		
Kool	Esindajad	Üliõpilased
Tallinna Ülikool	Majanduse lektor ja administratiivjuht	4
	Haridusinnovatsioonikeskuse juhataja	
	Kutseõppedidaktika lektor	
	Õpetajahariduse arendusjuht	
Tartu Ülikool	Õpetajate täienduskoolitus- ja kutseasta keskuse juhataja	3
	Programmijuht	
Kokku	6	7

VALDKONNA EKSPERDID (7 INTERVJUUD)	
Nimi	Ametinimetused
Ene Saar	Tallinna Reaalkooli direktor; Eesti Majandusõpetajate Seltsi liige
Epp Vodja	Junior Achievement Eesti arendusjuht
Indrek Riigor	Gustav Adolphi Gümnaasiumi ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja; Eesti Ajaloo- ja Ühiskonnaõpetuse Seltsi volikogu liige
Kati Voomets	Swedbank Rahaasjade Teabekeskuse juht
Kristi Ploom	Haridus- ja Teadusministeeriumi ettevõtluse programmijuht
Leonore Riitsalu	MTÜ Rahatarkus kaasasutaja
Liisi Kirch	Rahandusministeeriumi rahatarkuse koordinaator